

A

MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT

1887. évi jul. 24—27-iki

VIDÉKI KIRÁNDULÁSA

DÉVA VÁROSÁBA ÉS HUNYAD VÁRMEGYÉBE.

A VÁLASZTMÁNY MEGHAGYÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SZILÁGYI SÁNDOR

TITKÁR.

BUDAPEST, 1887.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

AZ ERDÉLYI
TÖRTÉNET ÉS TÖRTÉNETÍRÁS JELENTŐSÉGE.

GRÓF SZÉCSEN ANTAL

előki megnyitó beszéde a Magyar Történelmi Társulatnak Déván 1887.
július 24-én tartott vidéki nagygyűlésén.

A történelmi irodalom fejlődésének egyik újabb mozzanata, hogy mind inkább törekzik közvetlen érintkezésbe lépni a múltnak hagyyatékaival, és azon szellemi és anyagi nyomdokokkal, melyeket az a jelemelek átszolgáltatott. A tudományos kutatás vázlatai a külső élet lehellete által gyakran oly módon elevenítetnek fel, mely azoknak kétszeres jelentőséget és hatást biztosít. Ezen irányzat magában nem új: természetes kifolyása a történelmi irodalom szellemének és föladatainak. — Az ókor, és főleg a görög világ legkitűnőbb történészei történelmük tárgyainak szellemi és anyagi légkörében mozogtak, vagy mozogni iparkodtak. A rómaiakról ezt már hasonló mértékben alig állíthatni; míg a középkor anualistái, a XVI. és XVII.-ik század chronistái a 18-ik század beköszöntéig, előadásait lehetőleg részletezni és egyénesíteni iparkodtak, csakhogy ezen részletezések és egyénesítések számos esetben inkább a hiszékenységnek és képzelődésnek, mint a dolgok, és állapotok valódi ismeretének voltak szülemeinei. Jellemzők e tekintetben a helységek, városok, kastélyok, csaták azon leírásai, melyekkel a XVI.-ik és XVII.-ik század történelmi könyveiben oly gyakran találkozunk, és melyek nagyrészt ugyanazon minta kaptafájára készülve, és egymástól csak czimezései által megkülönböztetve, a történelmi esetek egyénesítése szükségének érzékéről tesznek tanúságot, amikor azonban, hogy képesek volnának annak eleget tenni. A 18-ik század angol és francia történelmi

remekműveiben sajátságos vonás észlelhető, melyet csak így tudnák jelezni: érezhető, hogy nagy városokban, központosított társadalom és élénk szellemi mozgalom gyülpontjaiban olyan léggörben irattak, mely talán tárgyaik léggörén fölül, de minden esetre attól távol áll, és épen ezért minden szellemi emelkedettség, tudomány, csoportositási és előadási mesterség mellett — a történelmi hőségnak, és helyes fölfogásnak némely kellékeit nélkülözi.

Századunknak volt sönntartva, hogy lefolyása alatt, mint azt más helyen fölemlíteni alkalmam volt, a német történelmi irodalom terén szintúgy, mint a franciaiban és angolban, kimagasló írói egyéniségek által képviselve mindinkább oly irányzat érvényesüljön: mely míg az események emelkedettebb áttekintését, összefüggésük és kölcsönös behatásuk államférfiúi és történelmi bölcsészeti mérlegelését nem áldozva fel a tények részletezésének, és személyek egyénítésének, más részről a történelem ezen utóbbi éltető és élénkítő elemétől el nem tekint, és előzményként s határozatlan általánosságban nem állítja oda azon szempontokat, melyek csak akkor nyerik valódi jelentőségüket és nyomatékukat, ha magából a történelmi tárgyból mintegy önként fejlődnek, és természetének hű visszatükrözésével elválthatlan kapcsolathban állnak.

És ily visszatükrözésnek anyagot és elemeket szolgáltatni, éppen egyik főcélja és föladata a történelmi társulat évenkénti kirándulásainak.

És hol található hazánkban a föladatok megoldásának kedvezőbb tere, mint éppe Erdélyben? Nem lehet szándékom azokat ismételni, vagy azokkal versenyezni, melyeket éppen a Tört. Társulat egy előbbeni erdélyi kirándulása alkalmával, egy nálam sokkal hivatottabb férfi — kit a gondviselés megfejthetlen akarata körünkből oly váratlanul szóllított ki — lelkesedett ékesszólás-sal Erdély nemzeti és történelmi jelentőségéről elmondott. De nem tehetem, hogy röviden ne jelezzem azon szempontokat, melyek nézetem szerint Erdély történelmi múltjának oly kiváló és számtalan gyászos részlet daczára oly érdekesen vonzó jelentőséget kölcsönöznek.

És ne tekintsék szerénytelenségnak, ha e helyen bátor-kodom fölemlíteni, mily személyes örömet szolgáltatott nékem Hunyadmegye és Déva városa közönségének vendégszerető

meghívása. Fiajáságom óta óhajtottam Erdélyt meglátogatni, de mint gyakran az emberi életben a legvalószínűlenebb dolgok valósúluak, még a legegy szerűbbek, a legkönyebb valósíthatók, a tervezek keresésében vesztekkelnek: e kivánságom nem létesült soha, bármennyiszer terveztem is annak kivitelét; még végre a Tört. Társ. mostani kirándulása megvalósítására alkalmat nyújtott. Fiajáságom számos bocses benyomása erdélyi érintkezésekkel áll összeköttetésben, és elválaszthatatlan egy felejthetlen barátom: Jósika Sámuel emlékezetétől, ki ezen hazának volt fia, kinek szíves jóakarata, férfias határozottsága, komoly őszinte rosszalása, vagy élesztő dicsérete döntőleg hatott a fiatalabb barát jellemi és szellemi kiképzésére. Én a férfiú hanyatló korával a hálás elismerés és hű ragaszkodás érzetét a lefolyt számos év és változó események közepette is változatlan élénkséggel megőriztem.

Azon élénk elv és véleményharczok közepette, melyek századunk másik negyedében Erdély közéletét jellemezték, a vélemények ellentéte a főszereplők egyéniségrére és személyes viszonyaira is éreztette behatását és az eltérő meggyőződések gyakran a kölcsönös szennedélyek sugallatában kerestek és találtak fokozott erőt és támogatást. Rég lezajlottak ezen viharok; a későbbi elfogúlatlau történelem elmondandja végleges itéletét azon korberei célfoglalásai és törekvései fölött; de a személyes baráti kegyelet nem tagadhatja el önmagától, hogy érzelmeinek kifejezést ne adjon, oly környezethen, mely azokat teljes élénkségükben fölhívja.

Erdély történetének egyik jellemző vonása, hogy bármennyiszer borították is el földjét a világesebények árjai, a népvándorlás homályos évszakai kivételével majdnem soha sem merült el teljesen azoknak halájai alatt. Míg az új történelmi kutatás egyes töredékes adatokból, sírkövek, felirások összehasonlításából iparkodik a régi Pannónia történetének és állapotának nyomdokait szintannyi odaadó fáradalommal mint kritikai éssel felkeresni és képüket újra fóléleszteni: a császári Róma egyik remekműve, Traján szobra még máig is fentartja jellemző vonásokban dák hadjárata emlékét, és biztosítja hódításai legyőzöttéinek, hogy legalább ne váljanak névtelen, és a feledékenység

homályába borított legyőzötteké. A magyar honfoglalást követő századokban is Erdély — habár nem bírt azon jelentőséggel, melyet nékie a mohácsi vésznap után — az események fejlődése biztosított, nem szűnt meg soha nyomatékos és időükéut döntő tényezője lenni a magyar közéletnek, és ha időnként nem állt az események előterében, mit ez országtól ezek fordulatai s a dolgok állása megtagadui látszottak: azt ismételten, bőven pótolták az egyéniségek, kiknek dicsősége az ő földjére is árasztotta fényét. Hunyady János, a keresztyén solidaritásnak ezen egyik legsébb, és majdnem utolsó hőse, kiről harmadik Calixtus pápa lelkészeden mondt, hogy háromszáz év óta nem látott a világ dicsőségesebb férfiút — Erdélynek is kiválólagos hőse volt, és ha ugyanazon pápa egyszersmind fájdalmas megilletődéssel, megjegyezte, hogy az ország lelkesedése és készülődéséi és az országgyűlések végzései nem felelnek meg a hadvezér nagyságának, ezen pauszos följajdulás nem érhette azokat, kik körülötte seregelve, vezérlete alatt férfias vitézséggel és szívóssággal küzdöttek a hitetlenek ellen, és kik közt a hagyomány egy erdélyi névhez, Kemény Simon nevéhez kötötte a hazafias önseláldozás és hősies hűség megható és lélekemelő példájának emlékét.

Azon jelenségek, melyeket Calixt pápa fájlalt, s melyekben szomorú tanúságát vélte látni, hogy a keresztyénség másik végpaizsát Magyarországot, mindenkorább lankadó kezek fogják védelemre emelni, csakúgy mint az első kereszthadak szülte uralom-alakulások és a görög keleti birodalom, melyek védképességére és készségére volt hosszas időn át az európai keresztyénvilág biztonságának reménye alapítva: — ezen jelenségek, melyek Hunyady János működését, a harczmezőn szintúgy mint az országtanácsban oly gyakran megbénították, voltak csirái a rothadás elemeinek, melyek a gyönge Ulászló és szerencsétlen fia kormánya alatt nyerték vészthozó érettségiöket. Mátyás király erélyes, lángeszű, dicsőségteljes és látszólag mindenben sikerkoronázta uralkodása képes volt azon csirákat ideiglenesen elfojtani: de nem volt képes magvaikat végkép kiirtani. A történelem számos tanúsága azon meggyőződéshez vezet, hogy az egyéni kormányzati lángész alkotásainak tartóssága, csak ritkán vagy csak egyes irányzatokban van biztosítva. A mi egyedül

vagy kiválólag az egyéni szellemnek, akaratnak, erélynek és nem a szerves fejlődésnek kifolyása, legtöbb esetben sírba száll alkotójával, ha a gondviselés attól megtagadja a tartósság főelemét és föltételét: az időt és az oly utódot, ki bár szerényebb képességgel, eszméinek, irányzatainak és alkotásainak hű öre és gondos fejlesztője lehetne.

A mohácsi nap gyáezos következményei öregbítették Erdélynek politikai, nemzetiségtörténelmi jelentőségét, és azon állás kiindulási pontjául szolgáltak, melyet ez másfél századon túl, a magyar nemzeti élet fönntartásának változó eseményeiben elfoglalt. Történelmi irodalmunk keretében sokszor kifejtetett ebbeli szerepének fényes jellege, és csak ismételnem lehetne azt, mit behatólag, lelkesedve és ékesszóllónan mások elmondottak, ha azt újolag elemezni akarnám. Hol az ismétlésnek helye nincs, ott netalán némely kiegészítő észlelet még tarthat fölszóllalásra némi igényt.

Nem szenved kétséget, hogy Erdély története az ország önállósága idejében és a fejedelmek korában bizonyos egyöntetű politikai, vallásos és nemzeti jelleggel bír. De az általános irányzat ezen következetes folyama nem egyszer, természetükben lényileg különböző források özönletét rejti magában. — Zápolya Jánosban a magyar ellenkirály és trónkövetelő álláspontja mindenkor sorban érezte hatását, és pedig oly alakban és oly túlnyomón, mint fejedelmi utódjainak egyikénél sem. Benne a politikai elvi szempontok sajátszerüleg vegyülnek az egyén jogigényeivel, és éppen ezen állásának következménye az, hogy az erdélyi fejedelemség ez mindenkor korszaka a nagy-váradi békéktésig, magasabb történelmi szempontból egészen más természetű mint a későbbi, habár a dolgok közös alakja alig eltérő és benne látszólag ugyan azon tényezők működnek.

Báthory István politikájának egyik sárkköve a lengyel trón elfoglalása volt; — II. Rákóczi György szinte azt tekintette politikai tervei egyik legfontosabb elemének; és mégis, ámbár általános combinatióikban és céljaikban főleg a Habsburg ház irányában, nem igen messze térték el egymástól, mi az elsőnél komoly, sikerkoronázott vállalat volt, a másiknál gyászteljes kalanddá fajult. Aki Bethlen Gábor és I. Rákóczi György nem-

zetközi alkudozásait és azok eredményét komolyan összehasonlitja azokkal, a melyeket a kurucz háborúk idejében folytattak, nem fogja felreönsmerhetni természetüknek és jelentőségüknek beható és jellemző különbségét, ámbár a célok, melyek sole irányulnak, az eszközök, melyeket fölhasználunk, az elvek, melyeken alapulnak, sőt még az érzelmek és szemedélynek is, melyek menetüket élesztik, mind a két esetben majdnem ugyanazonosok.

Tévedés lenne ezen különbséget kizárolag a vezénylő egyéni-ségek rovására irni: a történelmi eredmények csak a történclem kivételes egyéniségeinél — és ezeknél sem kizárolag és teljesen, — az egyéni akarat és erély szülemeinei. És ezért ott, hol nem rövid időszakról, de tartós fejlődés jellemének és természetének felismeréséről van szó, a megfejtés csak számos tényezőknek figyelmes kutatása és befolyásuk helyes mérlegelése által nyerhet biztos alapot.

És ezen téren nyilvánul Erdélynek egyik jellemző előnye. Míg az anyaország egy nagy részében a török hódítás és uralom történelmi ürt hagyott maga után, melyben virágzó városok és helységek, tekintélyes és fényes családok birtokaikkal, és hagyományaikkal nyomtalanul elenyésztek, vagy az ország más részeiben voltak kénytelenek menedéket keresni, és új alapokra építeni létüket — és így sok esetben a történelmi összeköttetés és egyenesítés fonala végkép megszakadt, vagy legalább csak nagy nehezen fűzhető újra össze: Erdélyben, minden vérengzések, belháborúk és dülások daczára, a múlt nyomai ily mértékben soha el nem tépettek és az erdélyi történelmi elemek zöme »megfogyva bár, de törve nem,« ritka rugékonysággal, majdnem mindég képesnek mutatkozott a vihar -csillapultával újra megállani helyét.

Bármily kevéssé felelt meg légyen az ország régi közjogi szervezete a modern elmélet igényeinek: a történelmi folytanosság megőrzésének szempontjából azon ritka érdemmel bírt, hogy midőn három nemzet elismerésével, a történelmi fejlődésen alapuló kissébb jogköröket alapított, és törvényszerűleg biztosított, a történeti szellemnek megannyi vetélkedő öreit hívta életbe. A múlt szakadatlan összeköttetése érzetének a jelennel, mely ha politikai jelentőségét nagy részben elvesztette is, a történelem föl-

adásainak szempontjából még mindég ápolásra méltó. A ki néhány tagtársam Erdély multjának szentelt régibb és újabb irodalmi munkásságát és dolgozatait, utolsó időkben a M. Történelmi Eletrajzok erdélyi életrajzait figyelemmel kisérte, nem fog abban kételkedni, hogy ezen ápolás jogosultságának meggyőződése a m. Tört. Társulat körében mennyire el van terjedve. Csak megerősíthetné ezen meggyőződésünket, ha egyáltalában megerősítésre szorúlna, Hunyadmegye és Déva városa meghívása, melyben a hagyományos érzelmek folytonosságának új tanúságát véljük feltalálhatni, midőn bennök a hazai történelem és irodalom iránti lelkes érdeklödést és a szívélyes vendégszeretet előzékenységét felöslmerjük. Fogadják őszinte üdvözletünket és legmelegebb köszönötünket!

HUNYADMÉGYE ÉS A HUNYADIÁK.

(Felolvastatott a Magyar Történelmi Társulatnak Déván, 1887. júl. 24-én tartott nagygyűlésén.)

Hunyad vármegye története idáig még nincsen megirva.

De egy előkelő irodalmi társaság, első rangú tudósokkal élén, eltelve nemes ambicióval, — évek óta fürkész és munkálkodik, czélul tiszte ki e megyére nézve is a minden tudományok végcélját: az igazság felderítését.

A tárgy nem kis méretű, magasabb elvi kérdéseket tartalmaz, melyeknek megoldása méltó nemcsak a megye, hanem egy egész ország, sőt nemzetek érdeklődésére.

Nyomaibau ma is bámulatra ragad az a régi civilisatió, mely itt, e megye területén virágzott. Később pedig, a középkorban, egy európai hírű magyar hadvezér és államférfi származása, neve, működése, egész nagy alakja, valamiut a magyarországi oláhság, ma rumenség története kapcsolódik egymásba a megye történetével. A tárgynak tehát nagy érdeke van, s ezért alkalmas arra is, hogy a mai társadalmat és politikát mozgató kérdésekkel hozassék összeköttetésbe.

Nekünk, a multak buvárainak kötelességünk: a történelmi igazság tényeinek megállapítása. Ugyanaz, a mi a természettudósé, a ki bónczol, kutat, megállapít, csak a tárgyra tekintve, minden célcímet nélkül, mely legszorgosabb kísérleteit is meddőkké teheti.

E célnak szolgál a jelen vázlat is, a melyben különösen e megyének Hunyadiák korabeli oláh viszonyait, az oláhság és magyarság egymásra hatását óhajtjuk főbb vonásokban megrajzolni, s a melyre íme nagybecsű figyelmüket kérjük.

I.

Hunyadmegye területe nem volt oly nagy a XV. században s általában a középkorban, mint manapság. Északi része: a mai Körösbánya és vidéke, a Fehér-Körös völgye nem Hunyad-hanein Zarándmegyéhez tartozott. Keleti részén pedig Szászváros és környéke, mint külön szász szék, szintén nem szerves része Hunyadvármegyének.

E tájban *Benczencet* emlegetik gyakorta, mint a somkereki Erdélyi, majd a vingarti Geréb család birtokát;¹⁾ továbbá észak felé *Almás* patak mentén már a XIV. században a hasonló nevű falut, mint a melyhez e vidéken több más helység is csatlakozik.²⁾ E vidéken nyerik Mátyás királytól 1466-ban az Illyeiek Török és *Csokmo* (a mai *Csigmo*) helységeket, hadi érdemekért, melyeket már atya a kormányzó idejében szereztek.³⁾ A főbirtokosok egyike e vidéken ez és a Tureki vagy Töröki család. Már 1404-ben nyerik Zsigmond királytól Gyod királyi birtokot, a mai Gyógy helységet, s három évvel később már az ő számukra iktatják be Algyógygyal együtt a következő szomszédos helységeket: *Homrod* (Homrod), *Csebet* (Cheeb), *Bozest*, *Mádát*, *Bálsát*, *Almást*, *Nyirmezöt* (Nyresmezew) és *Tekeröt* (Thekerew) is.⁴⁾

Beuczencztől nyugatra, a Marosnak a mai Aradmegyéig terjedő völgyében, a Sztrigy mentének kies lapályain s e két folyó mellékvölgyeiben alakul meg a középkori Hunyadmegye.

Lépjünk beléje Magyarország felől. A Maros völgye tárul elénk, északról és délről eléje nyíló mellékvölgyeivel. Nyugati központja ma Maros-Ilye, hajdan *Illya* vagy *Illye*, a hasonló nevű nemes család tulajdonára már a XIV. század közepén. Szomszédai *Barincska* (a mai Branyicska)⁵⁾ *Berehthe* (a mai Maros-Bréttye) és

¹⁾ Fejér, Cod. Dipl. XI. 213. (1428.) és u. o. 501. l. (1470.)

²⁾ »Possessio Almas et alie ville iuxta gurgitem Kysalmaspatak...« 1364-ben az erdélyi káptalan Elek s Irneus mestert íteti birtokokba akarja beiktatni, de a bulcsai apát ellenmondott a beiktatásnak. (Dl. 29698.)

³⁾ Dl. 29525. Hogy »Thewrek« alatt mely helység értendő? — nem határozhattam meg.

⁴⁾ Dl. 29747. (1404.) és 29749. (1407.) Az utóbbi levélben Gyógy »Aldyogh« néven jön elő. Almás ma Nagy-, Köz- és K.-Almás van e vidéken.

⁵⁾ Barynchka. Branchka. 1363. évben határát megjárják. (Orsz. levéltár Dl. 30681. V. ö. u. o. Dl. 29747. sz. okl. 1404-ből.)

Magyarboz (a mai Bóz falu), mindenharom a Branyicskai család birtoka.¹⁾

Kevés nyom maradt ez időből a Maros e vidékén feküdt többi falváról. Zálog czímen szöllősi Loz Demeter bír e vidéken néhány falut, köztök *Waynakfaluát*²⁾, *Baresthet*³⁾, *Damost*⁴⁾, *Berzenalját*, *Zenalját*⁵⁾ és más, már említett helységek részeit. Több nyom maradt Déva környékéről. Falvak, várak, városok felemelkedhetnek a középkorban a természet áldásai, földrajzi fekvés, emberek szorgalma által, de történetük akkor kezd világosodni s boldogulásuk is akkor vesz határozott lendületet, amint valamely hatalmas, tevékeny férfiú birtokába jutnak vagy pártfogását megnyerik. Déva vár fennállott már a XIV. században is, mint királyi vár,⁶⁾ kisebb-nagyobb falvak települnek körülte a Maros, Sztrigy, Cserna fő- és mellékvölgyeiben, de a homály a Hunyadiakkal együtt foszlik le rólok. A XV. század közepén tűnik ki egyszerre, a falvak mily hatalmas csoportja lepi el e szép vidéket. Déva környékén egyes falvakat már 1440. augusztus havában adományoz a két Hunyadi Jánosnak, ekkor már szörényi bánoknak I. Ulászló király. *Solymost* (a mai Maros-Solymost), *Berekszót*, *Nyavalyást* (a mai Nyavalyásfalvát) és *Burjánt* vagy *Burjánfalvát* Dévától északfelé⁷⁾; s ugyancsak ez idő tájt magát *Déva várát*.⁸⁾ Mikor e várba és tartozékaiba Hunyadi Jánost 1453-ban beig-

¹⁾ Lásd u. o., valamint Dl. 29496. sz. okl. 1453-ból; Dl. 29544. sz. 1488-ból. *Dragusfalva*, *Berzenyal* és *Fenes* nevű birtokkal együtt, melyeket nem találunk a mai térképeken. Ezek egyes részeit a család már e század végén eladja.

²⁾ Ma nem találom nyomát.

³⁾ A mai Báresd, M.-Illyétől északra.

⁴⁾ A mai Dumesd, Báresd m.

⁵⁾ Nem találhatók.

⁶⁾ Pl. Károlyi okm. t. I. 85. lap. 1334-ból, Dl. 30731. (1384-ból.)

⁷⁾ Teleki, Huny. Kora. X. 89. l.

⁸⁾ A vonatkozó oklevelek: Teleki i. m. X. 197. l. Orsz. Itár. Dl. 14604., 30446. (1447., 1449., 1453. és 1458. évekből.) Ugyanez oklevelek — mint dr. Fejérvataky L. barátom szívesen értesít — megvannak a müncheni áll. levéltárban is. (Ung. Doc. Fasc. V. № 26., VII. 35. és X. 46. sz. a.) Mátyás király 1479-ben (Dl. 30221.) azt állítja, hogy már Albert király adományozta atyjának e falvakat. Az országnagyok pedig 1447-ben, hogy I. Ulászló. Valószínű, hogy utóbbit is.

tatják, c négy falu is Dévához tartozik már, ötvenhárom más helységgel egyetemben, a melyek legnagyobb csoportban Déva körül feküsznek, de távolabb is, mint pl. *Jófű*,¹⁾ a mai *Dobra* mezőváros — még Maros-Illyétől is délnyugatra, mások pedig *Vajda-Hunyadou* is túl Hátszeg felé, sőt magának Hátszegnek is legdélibb és délkkelctibb vidékein terülnek el. *Szent-András*,²⁾ *Szántóhalma*, *Árki*,³⁾ *Almás*, *Kersecz* és *Kozolya* falvak mintegy félkörben köritik dél felől; odább nyugot felé *Lesnyek*, *Dumbravicza*, *Boja* és *Aranyas* jelölik a roppant terjedelmű uradalom határát; észak felé pedig *Solymos*, *Berekszó*, *Burján-* és *Nyavalyásfalvához* még *Füzesel*, *Kecskedága*, *Toplicza* és *Bóholt* sorakoznak.⁴⁾ Aztán a Sztrigy völgyének néhány falva következik: *Toti*, ahol a Hunyadi János rokonai még kenézek voltak;⁵⁾ *Alsó-* és *Felső-Kalántelke*,⁶⁾ továbbá *Zecsel* (a mai Sztrigy-Szacsal) *Szentgyörgy*, *Baczalár*,

¹⁾ Egy 1377. évi oklevélben »Jwfiw« iratik, egy oláh kenézektől kiállított nagy jelentőségű oklevélben. (Dl. 29435.)

²⁾ Egy 1441. évi okl. szerint »Zenthanderias«. A szentandrási Chewkez családnak is volt itt részbirtoka, melyet — mivel e család kibalt — a Thordasi, Kisillödi, Thoth és Gyógyi (de Gyogh) nemes családoknak adományoz ez évben I. Ulászló király. (Dl. 29473. és 29474. sz. okl.) Ugyancsak birtok részeit 1463-ban a Barcsai testvérek nyerik Mátyástól. A király megjegyzi, hogy atyja Hunyadi János mint kormányzó, e birtokrészt a család magvaszakadta után Déva várához foglalta el (occupative tente.) (Dl. 29517.)

³⁾ V. ö. Árkira nézve az 1494. évből származó Dl. 29878. sz. okl.

⁴⁾ Később 1459-ben Mátyás király Solymost, a hozzáartozó Burjánfalú, Kecskedága, Nyavalyásfalú, Ökörpatak, Bossaly és Berekszó helyiségekkel együtt Iléderfáji István és Szentiványi Mihály besztercsei várnagyoknak zálogosította el kétezer forintért; 1479-ben pedig a szövegben elősorolt helyeket Nádasd, Felsőkalántelke és Oklos helyiségekkel együtt nádasdi Ongor Jánosnak és társnőinek zálogosította el 12,000 frtért. (Dl. 30221. és 29521.)

⁵⁾ E helység a XIV. században a Totii család kezén volt, ennek magvaszakadtával pedig a Szentkirályiak birtokába került. (Dl. 29440. 1386-ból. 30688. (1366-ból.) V. ö. Teleki i. m. X. 393. l.)

⁶⁾ Alsókalántelke helység részét Zsigmond király 1387-ben Vizközi (de Viskeuchi) testvéreknek adományozza, hadi érdemeikért. Ki van mondva, hogy e részbirtok eddig Déva kir. várhoz tartozott, s attól most elválasztatik. (Dl. 29442.) V. ö. egy 1377. évből származó okl., (29435.) a melyben még Chalantheluch kenéze szerepel.

Berekthe (a mai Bréttye) *Kóród* (a mai Kovrág) és *Váralja*, már *Hátszeg* tőszomszédságában. A Sztrigy másik oldalán, Vajda-Hunyadhoz közelebb pedig: *Alsó-* és *Felső-Nádasd*, *Lindzsina* (Lenczina), *Csolnokos*¹⁾ falvak adóznak Dévához; Hátszegtől délre pedig *Szentpéterfalva*,²⁾ továbbá *Vád* és *Nalácz*, *Rea*³⁾ s a mellettük fekvő *Boldogfalva* (hajdan Boldogasszonysalva). Még tovább délkelet felé: *Bajosd*,⁴⁾ *Ohába* (bizonzára a mai Kőalja-Ohába), *Maczesd*, *Páros*, *Fehérviz*, *Korojesd*,⁵⁾ *Ponor*, s végül a két *Livád*, t. i. a mai Hegyalja- és Mező-Livádia alkotják az innen már jó messze fekvő Déva vár tartozandóságait.

S végül maga *Déva* város, mint akkor már, Hunyadi János idejében neveztek: oppidum. A déva-vári várnegyok hatósága alatt állt. Nagyobb hely lehetett már a XV. században, s mégis Hunyadi János lakosainak szegénységét nézi 1449-ben, mikor a számára évenkint járó három ajándékot, majd néhány nappal később mindenféle census-uknak felét elengedi. Gyámolítni akarja őket. Egy évtizeddel később Szilágyi Mihály kormányzó nevezi a magáénak a várost. Nyilván — a Mátyás király révén. Ugyancsak a kormányzó még becsesebb szabadalmat — igazi szabadságot — oszt számukra: szabadnak nyilvánítja őket minden idegen tiszviselő biráskodásától. A szabadalom, melyet aztán Mátyás király is megerősít, egyuttal parancs a dévai várnegyoknak.⁶⁾

Számos apróbb uradalom alakul a dévai mellett a környék falvaihól. A Rápoltiak *Rápolton*, *Tamáspatakán*,⁷⁾ *Bulbukon*,⁸⁾ és *Bábolnán*; a Foltiak *Folton*⁹⁾ a Bakajiak az odább keletre fekvő

¹⁾ Az oklevélben: Thonokos.

²⁾ Az oklevélben: Zenthpether.

³⁾ Az oklevélben: Reya.

⁴⁾ V. ö. Dl. 26442. (1488. évhez.)

⁵⁾ Korojesdet Mátyás királyuk egy saját keze írásával szentesített 1463. évi oklevele Hunyadvár tartozandóságának mondja. (Dl. 29518.)

⁶⁾ Lásd ez okiratokat Orsz. Lltár. Dl. 30446. egy oklevélben.

⁷⁾ Zálog czímen is. (1440: Dl. 29471., 1450: Dl. 30448. és 29546. 1457: Dl. 29430.) Már a XIV. században említették. (Dl. 29698.) Az ez oklevélben előforduló *Buizz* helyet nem határozhattam meg. Bábolnára nézve lásd: Dl. 29475. (1443-ból.)

⁸⁾ Balbwk. 1457. évböl. (Dl. 28618.)

⁹⁾ Egy Folti 1477-ben mint kir. ember említették. Folt a Maros partján Szászvárostól é. ny. esik.

Maros-menti *Bokajon* földesurak ; a hol pedig a Sztrigy a Marosba torkolllik, már a XIV. században a Dohokaiaké *Piszpöki*¹⁾ helység (a mai Piski), körülte egész csoportjával maig is meglevő helyiségeknek a Dédácsfalviak, Tordasiak, Lozsádiak sat. birtokában. A Piskitől kissé északnyugatra eső Kéméndés *Bánpataka* a Kéméndi családé volt egész 1468-ig, a midön a Gergely hűtlensége következtében — ugy látszik — a Theremy Sükösd testvérek kezére jutott.²⁾

Kéménd közvetetlen szomszédja : *Haró*,³⁾ melyet a Harai család Mátyás királytól 1458-ban már új adományul nyer. Az odább délrre eső mai *Sárfalván* pedig a Sálfyi családnak vannak részbirtokai.⁴⁾ Odább nyugatra Déva mellett *Alsó-Almás*⁵⁾ és *Kerges* helyiségekben már 1406. előtt bírt az Almási vagy Alsóalmási nemes oláh család ;⁶⁾ *Felpestes* valamint a Maros menti *Veczel* és *Németi*⁷⁾ helyiségek fölött pedig, mely előbb a Kerekegyháziaké volt, 1430-ban a Hunyadi és Szentgyörgyi család pörlekedik,⁸⁾ a mely utóbbinak 1448-ban *Pestesen*, *Középteleken*⁹⁾ és *Németiben* csakugyan vannak is — de úgy látszik csak zálogos — birtokai.¹⁰⁾ *Barcsa* és *Petrény*¹¹⁾ a Barcseiaké, kik 1483-ban *Alpestesen*, *Écsi*

¹⁾ Tört. Tár. 1879. 593. I. V. ö. Dl. 28812. Szomszédjai gyanánt említetnek : *Pod*, *Repas*, *Lozsád*, *Tordas* sat. Utóbbi oklevélben részletesen leírják határait.

²⁾ Beigtatási parancs. (Dl. 29526.)

³⁾ Az oklevél szerint Hara. Említetnek e község határában : Nyerke, Salamonrethe, Bokoraga és Haraylaaz nevű erdőségek.

⁴⁾ Dl. 29511. *Solfacea*. Salphy.

⁵⁾ Talán a mai Száraz-Almás. (Dl. 29455.)

⁶⁾ Ez évben kapja új adomány gyanánt Zsigmond királytól. 1491-ben az Almási családnak magva szakadván, e birtokok kir. adomány révén a Barcsei család tulajdonába jutnak. (Dl. 29867.)

⁷⁾ Nemthy, a mai Maros-Németi. Egy másik, még 1389-ből származó oklevél szerint »Nymitic« a hozzá tartozó 3 oláh faluval : »Kiszayun, Mezed, Ujhazac« a »de Nymitic« család birtoka volt. (Dl. 29732.)

⁸⁾ Dl. 12231. Ugyane családé volt *Thanyasteleke* (a mai Tamásteleke, Pestes m.) is. 1429-ben zálog ezümen a Kusalyiak kezére jut. (Dl. 29772.)

⁹⁾ A mai *Zsaszány*. (L. Sólyom-Fekete Ferencz értekezését Hunyad-megye helyneveiről a Hunyadim. Tört. és Rég. Társ. Évk. 1884. II. k. 74. l.)

¹⁰⁾ Dl. 29794. V. ö. 27470. sz. okl. 1437-ből, hol e család más birtokai is említetnek.

¹¹⁾ Barcha (a mai Kis- és Nagy-Barcsa) és Petlen. 1454 : Dl. 30194. V. ö. Dl. 29538., 29455. és 30190. sz. okl. s a Dl. 27470., mely szá-

és *Bathyz*¹⁾ helységekben nyerik azokat a részbirtokokat, melyeket eddig a magbanszakadt Batizfalvi család birtokolt. Ugyane családnak *Keresztyén-Almáson* is vannak részbirtokai.²⁾

Batiznak szomszédja észak felől a mai *Bácsi* helység, melyhez 1462-ben Bélavári hunyadi alvárnagy tart jogot.³⁾ Ettől kelet felé *Nagydenk*, *Kisdenk* és *Mártondenke* helységek részeibe 1475-ben a Barcsaiak kérlik magukat beigtatni; 1477-ben pedig vétel és csere utján a Rápolthi család;⁴⁾ *Ledesd* és *Városviz* birtokokról pedig ugy értesülünk, hogy ezek Varaskeszi Lépes Andráséi voltak, ennek magvaszakadtával Hunyadi János kormányzó Hunyadvárához foglalta, majd Mátyás király 1463-ban a Barcsai testvéreknek adományozta.⁵⁾

Közelebb fekszik Vajda-Hunyadhoz *Bujtur* (hajdan: Bojtor), már 1392-ben a Bojtori nemes családé,⁶⁾ melynek tulajdonából vétel utján a Hunyadiak kezére megy át 1453-ban;⁷⁾ valamint *Rákosd* (Rakusd), a század elején már a Rákosdiaké;⁸⁾ *Zalasd*, a Zalasdi kisebb nemes családé⁹⁾ *Bós*, (Boos), mely Kereszturral együtt¹⁰⁾ a Keresztfuriaké; *Hosdath*,¹¹⁾ továbbá *Szentkirály*, mely I. Ulászló idejében a Pestyéni család kezére jutott,¹²⁾ a Sztrigy

rint a Felpestesi család 1437-ben Felpestes, Középtelek, Nemphy, *Hosszúliget*, *Kevesd* és *Kiskayan* helységeket a Szentgyörgyieknek elzálogosította.

¹⁾ Az oklevélben: Bathyzfalva; Echy-t nem találom. (Dl. 29538.)

²⁾ Dl. 29532. (1475.) Kerezthyenalmas. Vétel utján.

³⁾ Poss. Bachy. (Orsz. Levéltár. Dl. 29514.)

⁴⁾ Poss. Nagdenk, Kysdenk, Morthondenke. Ma az utóbbi már nincs meg. Az előttünk fekvő oklevelekben az odább é. ny. felé fekvő Martinesd-re nem igen gondolhatunk. (V. ö. Dl. 29531. sz. okl., melyben e község neve: Marthondenk.)

⁵⁾ Lwdesch és Waraschywar. Utóbbi alatt alig ha lehet mást értenünk, mint a mai Alsó- és Felső-Városviz helységeket. (Dl. 29517.)

⁶⁾ Dl. 29447.

⁷⁾ Dl. 29463. okl. szerint Bochtor. Már 1434-ben elzálogosítják egy részét. (V. ö. Dl. 14714. (1453.), Teleki, i. m. X. 393.)

⁸⁾ Dl. 29451. (1400.)

⁹⁾ Dl. 29536. (1480.) Thythews birtok részével együtt 1480-ban új adományként nyerik a Zalasdiak.

¹⁰⁾ Bizonyára a mai Cserna-Keresztur Dévától d. k. (Dl. 29543.)

¹¹⁾ Dl. 30790. (1431.) Határjáró oklevél. (V. ö. 1444-ből a 29477. és 29481. sz. okl.)

¹²⁾ Dl. 29477. (1444.)

tulsó partján fekvő *Boldogasszonyfalva*¹⁾ és két *Kalánteleke* oláhoktól lakott birtokok egyes részeivel együtt.²⁾

E falvakkal szomszédos *Alsó-* és *Felső-Nádasd* község, mely hajdan részint ezen, részint pedig s gyakrabban csak Nádasd néven fordul elő. 1419-ben egy határjárás alkalmával még királyi birtoknak nevezik, megemlítvén kenézeit is.³⁾ Tehát oláhok is lakták. Fentebb láttuk, hogy 1453-ban mint Déva vára tartozékának, már a Hunyadiak a földesura. De nemcsak ők bírtak Nádasdon. Hunyadi János mint kormányzó 1447-ben már új adomány gyűjtött adományoz egy felsőnádasdi részbirtokot felsőnádasdi Ungur-nak. Tehát az Ungur család már régi birtokos itt.⁴⁾ Majd 1458-ban Mátyás király Nádasd birtoknak épen felét, — elszakítván Hunyadvártól, a melyhez eddig tartozott — adományozza nádasdi Ungur Jánosnak és testvéreinek.⁵⁾ Úgy látszik, a másik fele a király birtokában maradt, mert 1479-ben nádasdi részbirtokát ugyancsak nádasdi Ongor Jánosnak zálogosítja el más — már említett — birtokokkal s a szomszédos *Oklossal*,⁶⁾ mely szintén Hunyadvár tartozéka lehetett. Ugyane család más helységek földesura is e tájon e korszak végén. A Sztrigy túlsó oldalán 1490-ben *Szentgyörgy* (a mai Sztrigy-Szentgyörgy), *Szacsal* (a mai Sztrigy-Szacsal) és *Walya* (a mai Szentgyörgy-Valya) egyes részeit.⁷⁾

Ezek szomszédjai — dél felé — a két *Keted*⁸⁾ és *Oklos*⁹⁾

¹⁾ Bodoazzonfalva (a mai *Kő-Boldogfalva*.)

²⁾ Dl. 29476. (1444.) V. ö. Dl. 30221. (1479.), mely szerint Felső-Kalántelkén Mátyás királynak is volt részbirtoka. Láttuk már fentebb, hogy Déva várához tartozott.

³⁾ Dl. 30776. (1419.)

⁴⁾ Teleki i. m. X. 196.

⁵⁾ U. o. X. 587. I. Orsz. Levéltár Dl. 30455. V. ö. U. o. Dl. 29506., mely szerint V. László Felsőnádasdi Hungornak 1457-ben részbirtokot adományoz.

⁶⁾ Ugy látszik, — a mai Nagy-Oklos. (Dl. 30221.)

⁷⁾ Dl. 29886. Valószínűleg azonban csak zálog ezímen.

⁸⁾ A mai Kitid.

⁹⁾ Az oklevélben: *Aklus*. Hogy Kis-Oklos (Kitid m.) vagy Nagy-Oklos (V.-Hunyad és Hátszeg közt) értendő-e? ez oklevél alapján el nem dönthetjük. (Dl. 29444. 1391-böl.) V. ö. Dl. 29490. sz. 1450. évből származó okl., melyben szintén csak »Aklws« említetik. E helységnek vámja is volt.

helységek, melyekhez a Benczenczi-ek tartanak jogot, már a XIV. század végén. Ugyane vidéken másik jelentékeny birtokos az a nemes család, mely Szentgyörgyről¹⁾ nevezi magát s azonkívül hogy e helység egy részének is földesura, már a XIV. század végén jogot tart *Patak*, *Kisfalú*,²⁾ *Grid*, egy másik ága pedig *Szállaspatak* és *Fényalat*, a Hunyadiak idejében pedig zálog czímen a Felpestesiktől még *Kiskalán* (Kyskayan), *Kövesl* (Gavosdia?) és *Hosszuliget* helységek egyes részeihez.³⁾ Ugyane család később *Székespatak*,⁴⁾ *Szancsal*,⁵⁾ *Ohaba*,⁶⁾ valamint a Hátszegen: *Vád*, *Barest*, *Nalácz*, *Bulomir*, továbbá *Puly* és *Farkaspatak* helységek egyes részeinek is földesura.⁷⁾

De e tájék főhelye *Hunyadvára* volt. Nem szándékom ez alkalommal, midőn csak némi áttekintést ha nyújthatok a megyéről, e vár és uradalom történetével foglalkozni. Kétségtelen, hogy a Hunyadi családnak e vár és mezőváros, az e tájon levő vasbányákkal⁸⁾ képezte törzsbirtokát. Zsigmond királytól nyerte még 1409-ben Vojk, »udvari katona« a Hunyadi János apja, — érdeimeírt. A kétségtelen hitelű adomány-levél, melynek eredetijét ma az országos levéltárban őrzik,⁹⁾ rendkívüli becsű, mert a Hunyadi család eredetét magyarázza s genealogiáját három nemzedékre viszi fel a nagy Jánostól, — de más tekintetben szófukar, s magára Hunyadvárára nézve tájékozatlanságra mutató adatokat tartalmaz. Először mert »possessio nostra regalis Hunyadvár«-nak nevezi az adományozott birtokot, melyről tehát nem mondja ki, hogy *castrum*, holott már a mult században is az volt;¹⁰⁾ másod-

¹⁾ A mai Sztrigy-Szentgyörgy. Egy részét fentebb a Nádasdi Ungorok kezén látta.

²⁾ E helységet nem sikerült feltalálnom. V. ö. Dl. 29446.

³⁾ Dl. 27470.

⁴⁾ Ma nem fordul elő e néven, talán a fentebb *Patak* néven előjövő helység. (L. alább.)

⁵⁾ Zanchal. A mai Sztrigy-Szacsal.

⁶⁾ A mai Sztrigy-Ohába.

⁷⁾ Dl. 29491. (1451.) és 29842. (1478—79.)

⁸⁾ 1493-ban említették »oppidum Hunyad . . . et montane ferri de Hunyad . . . « E bányákat bizonyára előbb is müvelték már. (Dl. 29875.)

⁹⁾ Dl. 9599. sz. a.

¹⁰⁾ Fej. Cod. Dipl. X. 719. 1399-ből.

szor pedig, mert Fejérmegyében¹⁾ levőnek mondja. Hasouló tévedések ez időben nem ritkák, kivált az ily nemű vázlatos patenslevélénél, mely inkább csak jelzi, mint jogilag bizonyítja a királyi adományt. A vár és környéke azonban állandóan a családé maradt; a kormányzó kiépíteté, s 1456-ban V. László királytól új adományt szerzett rá és a városra,²⁾ melyet már 1445-ben »civitas uostra«-nak nevez.³⁾ Mily falvak tartoztak hozzá, — arról tudtommal nincs tudósítás, mert az adománylevelek részletes adatokat nem tartalmaznak a vár pertinentiáiról. Mint láttuk, Nádasd egy izben ide tartozott; hasonlóképen Cserbel, nyugatra Hunyadvártól, a melynek kenézségét Mátyás király 1476-ban Monyarosdi Obrysnak adományozza.⁴⁾

Szomszédja volt ez uradalomnak a Hunyadiakkal rokon Demsusi (Mursina) családé, melyből a nagy hadvezér édes anyja is származott.⁵⁾ E család tagjai: Nyiresi Stojanfi Musina és János 1404-ben már *Reketye* (a mai Reketyefalva) és *Demsus* helységekbe igtattatják magukat,⁶⁾ s a harmincas években már szintén igen jelentékeny vagyonnal bírnak. Mursina István és Sandrin 1438-ban már új adomány gyanánt kapják Albert királytól a következő hátszegvidéki⁷⁾ falvakat: *Reketyét*, *Nyirest* (a mai Nyiresfalvát), *Hasdot* (a mai Hosdot), *Cernyesarát* (a mai Cernisorát), *Bunyilát* odább északra, és *Csarna* (a mai Cserna) helységet — Vajda-Hunyadtól dél- és délnyugatra a Cserna völgye mentén; továbbá *Stejt*⁸⁾ és *Pauczonfalvát* kissé bentebb a

¹⁾ »... in cotta Albensi parcium nostrarum Traussilvanarum.«

²⁾ Dr. Fejérvataky László barátom szíves közlése szerint a müncheni áll. levéltárban. (Ung. Doc. Fasc. X. № 50.)

³⁾ Pesty Frigyes: Krassómegye tört. III. k. 296. sz. okl.

⁴⁾ Dl. 17800. L. a mit fentebb e részben Korojesd hátszegvidéki faluról írtunk.

⁵⁾ »Stephanus alias Mursina vocatus filius condam Johannis de Domos... moudja az oklevél. (V. ö. Tel. i. m. I. köt. 26—64. ll.)

⁶⁾ Dl. 29453.

⁷⁾ »In districtu Hathczak.« (Dl. 29465.) Az itt említett falvakon kívül még *Bekechye* (Nyires mellett), *Ablyo* (Cserna m.), és *Kryna* (Stej és Pauczonfalva között) helységeket említi az adomáulevél, a melyeknek mai nyomát a kéznél levő térképeken nem találom.

⁸⁾ Bizonyára a mai Stej-Vaspatak, valamint a következő Pauczonfalva a mai Paucinesd.

hegyek közt, Hátszegtől már délnyugatra; valamint a szomszédos *Demsus* (Domsos), *Pojeny* (Polin) és *Totesd* (Tothesth) egyes részeit;¹⁾ s végül a Hátszegnek épen ellenkező oldalán, a mai puji járásban fekvő *Petrosz* (Petruz) falut.²⁾

Rokonságban állt a Mursinai és így a Hunyadi családdal a Csolnokosi nemes oláh család is, melynek ivadékai: Dan, Vojk, Péter, Sorbe és János, miut (a Hunyadvár és Hátszeg között fekvő) *Csolnokos* kenézei, e helységet örök (nemesi) birtokúl kapják 1446-ban János kormányzótól.³⁾

E faluval szomszédos volt dél felé *Alsó-*, *Közép-* és *Felső-Szilvás*, a melyeket *Szabadfalva* felével együtt Zsigmond királytól még 1401-beu nyernek adományúl a Szilvásiak.⁴⁾

A Sztrigy másik oldalán, odább kelet felé a Hátszegen a Bréttiei családnak van néhány helysége. *Bréttye*⁵⁾, *Kovrágy*⁶⁾, *Jópatak*, *Gonoszpatak*⁷⁾ és *Baczalár*, melyeket 1458-ban Mátyás király Bréttiei Gerkének, már a kormányzó és fia László seregében gyermekkorától fogva szerzett kitűnő érdemeiért s a királyhoz való ragaszkodásaért adományoz.⁸⁾

Kivülök *Hátszeg* királyi vár és város körül⁹⁾, s odább a hátszegi termékeny fensíkon és a feléje nyiló völgyek mentén számos oláh eredetű nemes család bir kisebb-nagyobb uradalmakat, mint a *Farkadiniak* és *Csulaiak* a hasouló nevű, Hátszegtől dél-

¹⁾ E két utóbbi falu egyes részeibe 1439-ben a Damosi és Kernesthi család kivánja magát beigtattatni. (Dl. 29467.) 1404-ben pedig *Demsus* egy részébe a Nyiresi Stoyanfiak. (Dl. 29453.)

²⁾ V. ö. egy 1516. évi okl. (Dl. 29951.), melyben a »reketyei« Mursina család birtokai számláltatnak elő, jelesül az itt elősoroltakon kívül még több (legnagyobb részt ma már ismeretlen) hátszegvidéki helység.

³⁾ Dl. 29481. V. ö. Fejér: *Genus, incunab. et virtus Joh. de Hunyad.* 111. I.

⁴⁾ Magy. Tud. Ért. 1862. II. 56. V. ö. Dl. 29565 (1494-ből.)

⁵⁾ Breththe. A mai Oláh- és Magyar-Bréttye.

⁶⁾ Kowrach.

⁷⁾ Jopathak. Gonozpathak. E két helységet a mai térképeken nem találom.

⁸⁾ Dl. 29817. Általa három testvérének is.

⁹⁾ »Opidum nostrum Haczag« — mondja a király egy 1462. évi levelében (Dl. 29516.) midön vámját a Kendesieknek adományozza.

nyugatra eső helységekben; ¹⁾ a Farkadiniak ezenkívül a szomszédos *Kragulus* (ma Kraguis) helységben, a Csulaiak pedig *Demsus* (Dempses), *Haczasz* (Haczalhek), odább északra Hunyadvár felé: *Gross* helységet; azután *Tökefalva*, *Vály* és *Feketehegy* ²⁾ egyes részeiben.

Ilyen nemes oláh család a Vádi és Szentgyörgyi is. Előbbinek törzsbirtoka a Hátszeg melletti *Vád*, *Nalácz* és *Baresd* ³⁾, a melyekben, valamint a nyugot felé szintén közel fekvő *Bulomir* (Balamer) helységben együtt birtokoltak a Szentgyörgyiekkel. ⁴⁾

Szomszédosak a Pestyenyei, Szentpéteri, Osztrói, Szállaspataki oláh eredetű nemes családok birtokai, odább dél felé Hátszeg mögött.

A *Pestenyie*k vagy *Pestényiek* a hasonló nevű két helységen ⁵⁾ kivül *Rekecze* vagy *Rekicze* ⁶⁾, *Dumbrevicza* ⁷⁾, *Brazova*, *Bredeth*, *Várhely*, *Osztró* és *Polyen* salvakban voltak földesurak. Közülök egy Mihály nevűt 1447-ben udvarnokának nevez Hunyadi János. ⁸⁾

¹⁾ Hunyadi János 1448-ban adományozza Farkadint és Ohábát (melyiket?) a Farkadiniak részére. (Orsz. Levéltár. Dl. 29486.), kikkel a Csulaiak, úgy látszik, egy 1475. évi adománylevél alapján (Dl. 29533.) 1479-ben Felső-Farkadin és Patakfarkadin fölött perelnek. (Dl. 30048.) 1487-ben Alsó-Farkadint az Alsófarkadini család kezén találjuk. (Dl. 29862.) 1462-ben kapták Mátyás királytól. (Dl. 29515.) Uj adomány gyanánt pedig 1464-ben. (Dl. 29824.)

²⁾ Ez utóbbi három helység ma minek felel meg, — döntsék el a megye területén jártasabbak.

³⁾ (Dl. 29478.) 1444-ben, mikor már régi birtokosoknak mondják öket a két első faluban; (Dl. 29498.) 1453-ban, midön minden hármat új adományúl kapják.

⁴⁾ Dl. 29491. (1451.)

⁵⁾ Pestyen és Pestenycha. Bizonyára a mai Nagy- és Kis-Pestény, Hátszegtől d. ny. (Dl. 29820.) Uj adomány 1459-ben.

⁶⁾ Ugy látszik a mai Reketyefalva, Pesténytől é. ny. és nem a távolabb észak felé eső Rekiezeli.

⁷⁾ Ezen, valamint a *Bredeth* név alatt Brazova és Várhely között említett birtoknak ma megfelelő helységet e vidéken nem találtunk. Brazova már 1366-ban előfordul a Dl. 29699. sz. oklevélben.

⁸⁾ Dl. 29484. (1447.) továbbá Dl. 29782., (1436.) mely utóbbi oklevél szerint a fent említett birtokot Zsigmond királytól már mint új adományt nyerik.

Kisebb birtokú család a Szentpéteri, mely *Szacsal* és *Szentpéter* (ma Szentpéterfalva) szomszédos helységekben,¹⁾ valamint az Osztrói, mely az odább délnyugat felé eső *Alsó-* és *Felső-Osztró* és *Ohabicza*²⁾ falvakban bir nemesi jószágokat.³⁾

Ismét vagyonosabbak a Szálláspatakiak, kiknek elődeik: Kenderes, Barb és Koztha, mint kenézek, nyerik 1404-ben Zsigmond királytól a Szentgyörgyiekkel együtt adományul *Szálláspataka* birtokot vagy kenézséget.⁴⁾ Mikor V. László trónját elfoglalja, a Szálláspatakiakat már: *Felsőszálláspatak*,⁵⁾ továbbá a dél felé közel fekvő *Malajesd*, odább kelet felé pedig *Baar*⁶⁾, *Krivadia* (*Kyrwadia*) és *Merisor* helységek egyes részeinek is birtokában látjuk.⁷⁾

Szálláspataka mellett *Bajesd* (Boyesd) és *Ohaba*⁸⁾ helyiségek részét birják a nemes oláh *Bajesdiek*⁹⁾; úgy látszik ugyanazon *Ohába* és ezenkívül *Fejérviz* egyes részeit pedig a Fejérviziek, kik e birtokot mint fejérvizi kenézek, Hunyadi Jánostól 1445-ben,¹⁰⁾ majd új adomány gyanánt V. László királytól 1453-ban nyerik.¹¹⁾

Szomszédos birtokosok a szálláspataki Erdélyiek, kik a Hunyadvárához tartozó *Korojesd* királyi birtokot Mátyás királytól nyerték adományul¹²⁾; továbbá a Rusoriak *Rusor* és *Serél*

¹⁾ Dl. 29498. 1453-ban V. László »Volahi nostri«-nak nevezi őket, kik birtokukat »ad instar ceterorum verorum nobilium« birják.

²⁾ Bizonyára a mai Hobicza-Várhely, a mai Kis- és Nagy-Osztró mellett.

³⁾ 1465. körül elzálogosítja azokat. (Dl. 30450. V. ü. 29782., 29497. és 29808. sz. okl.)

⁴⁾ Dl. 29454.

⁵⁾ Lásd: Dl. 29494. és 29495. sz. okl.

⁶⁾ Ma *Nagy-* és *Kis-Bar* a puji járásban.

⁷⁾ Dl. 29500. Új adományként kapják a királytól.

⁸⁾ Bizonyára a Bajesd töszomszédjában fekvő Köalja-Ohába.

⁹⁾ Dl. 29790. (1447.)

¹⁰⁾ (Dl. 29480.)

¹¹⁾ Dl. 29494.

¹²⁾ Poss. Kwrwlyesth. Fejérvíztől délre. 1463-ban parancsolja Mátyás király erdélyi káptalannak, hogy az iktató levelet szolgáltassa ki az adományos család számára azonnal. (Dl. 29518.)

helységekben, 1435-ben még kenézek¹⁾; a Borbátvizi Oláhok, kik 1457-ben új adományúl kapják Mátyás királytól *Vizköz* és *Feder* (Fegyer) községeket, *Ponor* felét, *Barbathvize* és *Baar* részeit; jóval később: 1478-ban pedig *Ohubicza* (a mai Hobicza) és *Playstor* más néven *Erök*²⁾ helységeket egészzen, valamint ismét *Fegyert*, *Barbáthvize*, *Ponor* és *Baar* egyes részeit,³⁾ melyben különösen a Bari Vajdafiak, nemes oláhok a földesurak.⁴⁾ Végül a *Livádi*⁵⁾ és *Ponori*⁶⁾ család, — előbbi *Livád* (a mai Livadia) és *Farkas-pataka*; utóbbi pedig *Ponor* és *Ohába* (a mai Ponor-Ohába) helységekben.

A Hátszeg több vidékén terjedelmes jószágok urai már a XIV. században a Malomvizek, vagy malomvizi Kendefiek. Azon a tájon, ahol épen imént végeztünk, Puj mellett birták *Füzesd* és *Galacz* helységek részeit Hunyadi János 1447. évi adománylevele alapján; Hátszegtől délre pedig: *Nukorát* már 1404-ben is miut új adományt⁷⁾; továbbá *Malomviz*, *Malomvitztorok*, *Sebestorok*,⁸⁾ *Osztrovel*, *Oncsokfalva* részeit, a század elejétől kezdve; valamint *Kernyesd* és *Poklisa* felét, szintén János kormányzó és *Vizközt*⁹⁾ V. László király adományából; *Szabad-falu*, *Patak*¹⁰⁾, *Kis-Sebes*, valamint *Szent-Péter* és *Reja* részeit; *Titósfalvát* és *Boldogasszonyfalva* mezővárost országos vásárral és vámmal; *Váralját* a benne levő kötoronyval és a hozzája tar-

¹⁾ Fejér. Cod. Dipl. XI. 503. I. 1453-ban szintén új adományul nyerik V. László királytól. (Dl. 29808.) Az okmány e helységek neveit: Rywsor- és Sycrel-nek irja.

²⁾ E helység egy 1494. évi oklevélben »Ewrewkfalwa« néven jön elő. Bizonyára a mai Urik, Barbáthvize mellett.

³⁾ Dl. 29503., és 29841.

⁴⁾ V. László 1457-ben Zthau, Dan (Dragomér fiai) és Nyag nevű nemes oláhoknak adományozza. (Dl. 29505.)

⁵⁾ Dl. 29483. és 29560. Mezőlivádia egy részét (Mezewlywaza) 1494-ben (Dl. 29884.) a Barbátviziek kezén találjuk.

⁶⁾ Dl. 29793.

⁷⁾ V. ö. Hunyadm. tört. és rég. társ. évk. 1884. II. 21. 1.

⁸⁾ Sólyom-Fekete szerint a mai *Gureny* és *Szuzeny-Malomvizi* puszták. (Hunyadm. Tört és Rég. Társ. Évk. 1884. II. 76. 1.)

⁹⁾ Dr. Sólyom-Fekete Ferenc szerint *Wizkuz* a mai *Hobicza* (U. o. 75. 1.)

¹⁰⁾ A mai *Valea Dilszi*. (U. o.)

tozó hűtazegi vármal, 1459-ben már új adományként; ¹⁾ végül 1447. óta az odább nyugot felé eső Pojony falu egyrészét. ²⁾ 1453-ban pedig Malomvizi Kondesi Kendris a szörényi bánságba vezető Vaskapun nyer egy jövedelmező hidat, szintén új adomány gyanánt, megerősítéseül a Zsigmond király régi adományának. ³⁾

II.

Ime az egyszerű tények. Ezeket mód sokasítni, pótolni s az előbbi századokba visszanyulva, *credetik* szerint tisztázni — a megyei monographusnak lesz majdan érdekes és tanulságos feladata.

Összefoglalva az elmondtakat, azt az általánosabb tényt azonban már most is megállapíthatjuk, hogy a magyar nemesi járságok mellett, királyi vagy magán várak körül a múlt századokban települt u. n. oláh kenézségek már a XIV. század vége óta nemesi járságokká alakulnak át, mi által a Volachusnak nevezett nem magyar népségek kiválóbbjai közül némelyek magyar nemesekké válnak.

E tény fontossága azonnal szembe ötlik. Feladatunknak ismerjük még ez alkalommal: kutatni azokat a tényeket is, a melyeknek szükségképi következménye gyanánt állt elő ez állapot, hogy ennek folyományait szintén megállapíthassuk.

Régibb századokba kell visszatekintenünk s magasabb szempontra helyezkednünk, a honnan az események nagyobb tömegét áttekinthetjük és azoknak egymásra hatását vizsgálhatjuk. ⁴⁾

Mint az egyes embereket, a népeket is ösztöneik, vágyaik

¹⁾ »Possessionem nostram Varalya necnon turrim lapideam in territorio eiusdem possessionis Varalya appellate. (Dl. 29516.) Váraljára nézve v. ö. a Dl. 29462. sz., más tekintetben is nagyérdekű okl.

²⁾ Dl. 29452., 29467., 30800., 30443. V. ö. a Szentpéter és Rea adományozására nézve (1443. I. Ulászló által) Hunyadm. Tört. és Rég. Társ. Évk. 1884. II. 83. l. Szabó Károly értekez. Századok, 1868. 22. és 33. II.

³⁾ Dl. 29499.

⁴⁾ L. e fejezetésünkhez dr. Réthy L. imént megjelent munkáját az oláh nyelv és nemzet megalakulásáról, melynek némely eredményeit kívántuk ez alkalommal összekapcsolni Magyarország és Hunyadmegye XV. századbeli történetével.

vezetik, s a szükség, a körülmények hajtják. Azt a rácz, bolgár, cinczár, albán és rumén elemekből álló balkáni pásztorkodó népséget is, melyet a középkor »Volachi« néven nevez, a jobb legelő szüksége kezdte hajtani Magyarország déli vidéke felé már a XII. században. Mint kevészek, vajdák alatt törzs-szervezetben élő népelemnek, csak a megélhetésre van gondja, nem nemzet, nem állam még, alkalmas tehát bármely megalakult állam kötelekébe lépni. Szabadság és lehetőség megvolt erre Magyarországon, melynek magyarok és kisebb részben szlávok által lakott déli vidékén, ujabb, tömegesebb településre még elég szabad tér kinálkozott.

A vándorlás lassan, de folyton folyik.

Ekkor jön közbe egy nagy esemény: a török megjelenése Európában. Egy szapora, ifju erejű nép rohan a Balkánra. Vallássos intézményei szilárdan tartják össze s állandóan hódításra kényszerítik. Felléptök a XIV. században fokozódó hullámzásba hozza a Balkán népeit, s Magyarország déli vidékein is új fejleményeket szül.

Lassauként kitűnik, hogy a két fő ellenség a török és Magyarország. A köztük fekvő népségeket mindenik a maga erejének növelésére akarja fordítani a másik ellen; azok hol egyik, hol másik nyomásnak engednek s hol egyik, hol másik hatalomhoz pártolnak. E küzdelem folyása, fokozódása közben telepednek le végkép ez idegen népégek Magyarország déli tájain, Hunyad megyében s az egész Erdélyben, fel Máramarosig.

Eredeti életmódjuk megmarad, pásztorkodnak továbbra is, de már salvakat is alkotnak, a mivel együtt jár a földmivelés bizonyos foka. Megtartják szervezetüket is, a szláv typusú kenézségeket. A királyok eme várai körül települt népségekben inkább csak a hasznot nézik, a további fejlemény tehát a kenézségek rendezésére irányul, mint a melyek a békés telepedés állandóságai és jövedelmét biztosítják.

Igy telik le a XIV. század, melyben Károly és Lajos hosszu uralkodásuk alatt a középkori ujabb — a várszerkezettől megszabadult — nemesi társadalom végleg megalakul. E társadalomban az oláhság — a volachi is, kenézeik alatt, mint királyi várak vagy királyi adomány utján mint nemesi jószágok tartozékai — foglalnak helyet.

Igy találja Magyarországot az izmosodó török újabb erőkifejtése. Övé már a Balkán java része; a görög császárság hasonló az elaggott emberhez, — csodálui lehet, hogy még él. A XIV. század alkonyán a nikápolyi csata azt a korszakot nyitja meg, melynek fokozatai az ország területe felé irányuló élethalál küzdelem hullámzásai, végső fázisa a mohácsi vész.

Ujabb erőkifejtések törnek egymás ellen e korszakban, szülői megfelelő alakulásoknak. Ujabb török támadásra tüzesebb magyar védelem felel, s benne részt vesz már az a délvidéki vegyes eredetű népelem is, melynek immár 2—3 generáció tette békés hazájává Magyarország déli vidékét. A magyar állam — ahol találta — a magyarságéval együtt e nép karját, vérét is követeli. Ez esett a veszedelemhez legközelebb, ez nyújtotta tehát a legtermészetesebb segedelmet. S viszont az oláhság, mely a veszedelem elől tovább nem vándorolhatott, s földjén hazáját érezé már, — védelműl a magyarságra s annak fejére: a királyra s vezéreire szorult és támászkodott.

Ekként egymásra utalva, jött a legközvetlenebb érintkezésbe a XIV. század vége óta, mint a délvidéki magyarság, az ott települt oláhság is — a magyar állam haderejével s annak vezetőivel. Hogy hazáját megvédelmezze, a magyar király taborába állt, seregében küzdött, részben udvarába is belépett. Itt vártak reá a harczi dicsőségen és zsákmányon kívül vitézsége jutalmául az uralkodó kegyei, s ezek révén osztályosává lesz a magyar társadalom ama legfőbb jogainak is, melyeket a nemesi birtok királyi adományozása nyújt.

Ez az oláhság a magyarsággal együtt ment csatába a király oldalán, előkelői tehát hadi érdemeikért a magyarsággal együtt vették jutalmul a nemesi jószágot is. Ezzel a kenéz, ki eddig a király földesurasága, a várnagyok és tisztek hatósága alá tartozott, immár földesurrá, a »volachus« magyar nemessé válik, a szláv intézmény helyét magyar társadalmi szervezet foglalja el.

A dolgok ez alakulása a XIV. században Zsigmond korában látszik kezdődni s a török támadás fokozódásával lép határozottan előtérbe.

Nem mindig kisérhetjük figyelemmel e változást. Kufők eltüntek, lappangnak még, vagy nincsenek tisztázva. A részletek

itt is a szakértő monographus kezére várnak. De analogiáunk van már is elég, hogy az induktio teljes legyen.

Magyarország déli vidéke is nyújt példát ily oláhból lett nemesekrő, de épen Hunyadmegye az, ahol ez alakulás legintenzívebb volt s így legkönnyebben tanulmányozható.

Különösen a XV. században vagyunk gyakran tanui, a mint egy-egy oláh kenéz érdemeiért jóságot nyerve, a magyar nemesi jogok élvezetébe lép. Nem lehet kétkednünk, hogy azok az oláhok is ily utoń nyerték birtokaikat, a kiket nemesi jóságok birtokában egyszerűen már benne találunk a XV. század első felében.

Egyik legrégibb példa már 1404-ből való, miőn Zsigmond király Szálláspataka birtokot vagy kenézséget¹⁾ a Gergely fiainak: Kenderesnek és Barbnak, s a Jarozlav fiának: Kozthanak, hátszegi, úgy látszik épen szálláspataki kenézeknek²⁾ s az említett Kenderes és Barb rokonaiuk: Szentgyörgyi Laczkuknak már új adományként adományozza. Az eredeti adományozás tehát még előbb történt.

Ugyane családot később jelentékenyebb nemesi jóságok birtokában találjuk, sőt némelyik birtok adományozásának is tanúi vagyunk.³⁾

Jellemző egy másik eset, mely egyszersmind a fokozatot is mutatja a kenézi és magyar nemesi birtok közt. Csáki Miklós erdélyi vajda 1435-ben^{1/2} Rusor és az egész Serél, Hátszeg királyi várhoz tartozó kenézségek kenézeit ez állásuktól hűtlen-ségük miatt megfosztja, s e kenézségeket néhai Rusori János fiainak: Mihály, Bazarab és János nemeseknek adományozza, kiknek boldogult atyjok már vitézül harczolt a török ellen. Tehát a Rusori-család csak e helység felének kenézségét nyerte valamikor előbb — a János kenéz érdemeiért — nemesi jóságul, a másik felét pedig, Serél faluval együtt, csak kenézség gyanánt az erdélyi vajdától, aki mint a király tiszviselője rendelkezik ez ügyben. 1453-ban ugyauez a Rusori Mihály, János és Bazarab,

¹⁾ »Possessionem vel keneziatum.«

²⁾ Ugy látszik, a Hátszeg várhoz tartozó falvakban levő kenézeket nem minden nevezik illető falvaikról, hanem gyakran csak »hátszegi kenéz«-eknek.

³⁾ DL. 29473., 29491.

már mint nemesi birtokot, még pedig új adomány gyanánt, kap-ják V. László királytól egész Rusor és Serél helységeket. Az első adományt nyilván Hunyadi Jánostól nyerték reá.¹⁾

S e ténynél meg kell állapodnunk. Ismét egy hatalmas erőre akadtunk, mely Magyarországon az események lánczolatában mindenütt s így különösen a volachus-oknak magyar nemesekké átalakulásában is állandóan érezte hatását s utóbbira ezenkívül a legkitünőbb példát is nyújtja. Ez a Hunyadi János alakja, felépte, működése.

Egy hatalmas egyéniségé, kit mint már csaknem félistent, a regék köldében képzeli a köztudat, s kiveszi az általános szabály alól, mely szerint az ember erényeknek és hibáknak s nagy erényekkel ugy hibáknak is vegyüléke. Hunyadiban csak a nagy erényeket látjuk, annyira egy kútforrásból származnak ezek nála a hibákkal.

Kétségtelen, hogy lelkének alaphangja, jellemének legsőbb vonása az a nemes nagylelkűség, mely minden kész arra, hogy... adjon, áldozzon, a mely tehát könnyen tárgya a szeretetnek, bálványozásnak, vagy másfelöl a logikátlan, tehát annál veszedelmesebb irigységnek, féltékenykedésnek. Ugy vélem, ez egyik lényeges momentum jellemében.

A másik az az óriási eszme, mely lelkét betölti, szünetlen táplálja: a török elleni küzdelem végleges eldöntésének eszméje, mely nála első sorban nem az ész számítása, hanem a lélek nagy ösztöne, veszélyt nem ismerő rajougása. Ez az igazi alapja az ő nagyságának. Ez időben Magyarországon a legkorszerűbb, legtöbb lelket átható idea, mely Hunyadiból mintegy kisugárzik, s másokban is könnyen hasonló hitet, rajongást kelt.

A mi nála az ész vagy értelem dolga: az a körülmények pontos ismerete s a figyelemnek egyetlen tárgyra irányulása s az erre alapított egységes katonai tudomány.

Ime, egyesített magában minden, a mi ez időben nagy sikerekre képesíthetett. S pályájának kedvezett a magyar társadalom szervezete is, mely a kiválóságnak e nemét vagyonnal, méltóság-gal jutalmazá, s képes volt nagy hadvezérnek megfelelő erőforrást: nagy vagyont is biztosítani.

¹⁾ Fejér: Cod. Dipl. XI. 503. (1435.) és Dl. 29808. (1453.)

Kétségtelen, hogy nem magyar családból származott. Elődei volachusok; vegyes vér foly az ő ereiben is. Ősei kenuézek vagy vajdák, törzsfők voltak; egyiket, aki Toti helységben, épen Hunyad megyében viselte a kenézi tisztet, — ismerjük is. Nem tudjuk meghatározni, mikor kapták az első nemesi birtokot, mely kijelölte az utat, hogy a család magyarrá legyen s megadta az alapot, hogy a legmagasabbra törhessen. De már atya Vojk, e század elején: 1409-ben birtokosává válik egy terjedelmes nemesi uradalomnak: a hunyadvárinak, s a mi szintén lényeges momentum, már udvari katona (*aulae nostrae miles*), állandó tagja a király közvetlen környezetének.

Bizonyára már ősei meghonosodtak Magyarországon s az ország érdekeit öntudatlanul is a magukénak tartották.¹⁾ A király környezetében, katonák közt, katona-apától nyerte hát neveltetését Hunyadi János is; vérében lüktet már magyarságának érzete s mint pályájából látjuk: számot tudott adni magának azokról a vágyakról és törekvésekről, melyek lassankint mindenkből fölsegíverezték a katholikus Magyarországot a mohamedánság támadása ellen. Tiszta, lángoló, mondhatnók rajongó catholicismusa, a XV. századi magyarság vallása, egyedűli kalauza lelkének,²⁾ s legbiztosabb mutatója magyarságának. A görög vallású oláhság még megtüri a transactiót a törökkel, a catholikus, a nyugati soha. S e részben Hunyadi János több nagy hadvezérnél, nagy politikusnál: valódi *apostol*. E szóval jelölnétek meg legtalálóbban nagyságának faját, ez vezet legegyenesebb úton lelke birodalmába.

¹⁾ A Hunyadi János szülöire és rokonságára vonatkozólag íme még két ismeretlen adat: Egy 1419. évi oklevélben a fentebb említett 1409. évi oklevelet átírja az erd. káptalan: »*Ladislauus alio nomine Radul germanus Wayk militis, neconon Johannis, Johan et Wayk filiorum dicti Wayk militis nobilis de Hunyad*« számára. (Müncheni áll. Iltár: Ung. Doc. III. fasc. No 15. Dr. Fejérvataky barátom szíves közlése szerint, kinek ezért köszönetemet e helyen is örönimel fejezem ki.) Egy évtizeddel később (1429.) mint birtoktárs »*Anko, condam Ladislui dicti Wayk de Hunyad relieta*« fordul elő a Dl. 29462. sz. oklevélben.

²⁾ V. ö. e tekintetben Andreas Pannionius megjegyzéseit Hunyadi Jánosról a Fraknói V. által az »Irodalomtörténeti emlékek«-ben kiadott »Andreae Pannonii Libellus de Virtutibus« című nagyérdekű történelmi emlék különböző helyein.

De a közvetlen, nem szünetelő alkalmat származása s épon Magyarország déli vidékén való származása adta pályájára. Innen hozták magokkal még ősei a veszély uagságának tudatát. E harcmező mozgalmas eseményei felé irányul az ő tekintete is, már gyermekkora óta. Mint a magyarság, vagy hogy idegen race-t vegyünk: a horvát eredetű Thallócziaik és társaik, ő is e talajból meríti eszméit, éleszti lelkesedését, e vidéken fekvő, folyvást gyarapodó vagyonából a hozzá való erőt; innen fordul északra: hazájába, vagy délre: elleuségei ellen. E vidékről ujonczozza ő is legszántabb katonáit: magyarokat és a különféle eredetű oláh népségeket, kikre nézve az ország veszedelme közvetetlen életveszély.

Hunyadmegyét, Hunyadvárát tekinti fészkének, otthonának; talán bevándorolt ősei is ennek vidékén települtek le először, s innen szöttek összeköttetésüket a magyar koronával. Ugyanezt az útat, már az ő korában, más vagyonosabb oláhok is követik, seregébe vagy a király vezérlete alá szegődve. Támaszukat látják e tevékeny, emelkedő, nagyhatalmú férfiúban, kinek révén és példájára ők is magyar nemesi birtokká változtathatják át kenézségüket.

S Hunyadi még ily kis dologban is hivatásának apostola. Készséggel mozdítja elő e vidékről származó katonáinak érdekeit, mint a magyarokét, az oláhokét is. Pártul fogja őket a királynál; később pedig, midőn a kormányzói hatalom erre a jogot megadja, maga siet csökkenteni a függő, tehát korlátoltabb erejű kenézségek számát s szaporítni a szabad magyar nemesi birtokokét, melyekkel természet szerint együtt jár a honvédelem.

Magyar institutio kötelékébe vonja az oláhság kiválóbb elemeit, ama hitben, hogy ez által a catholicismus és Magyarország védelmére szerez képesebb, buzgóbb proselitákat, mint a kiknek ez úton, hadi szolgálatuk árán, alkalmuk lehet megvédeni, sőt fokozni is vagyonukat, emelni családjukat. Nem jelenti ő ki a célzatát, de — a mellett, hogy minden királyi adománynak ez a természete — kétségtelen, hogy lelkétől fogant nagy eszméjének folyománya s a mi nála rendszerint ugyanaz: a viszonyok természetes követelménye volt e politika, melynek több évtized ususa szolgált már előzményeül. A minden nap tapasztalás nyújthatta számára példáit a nemesi birtok élvezetébe lépett oláh családok

nagyobb buzgóságának, a legszembeötlőbb példa pedig épen az ő csaiádja s ő maga volt.

Már mint az ország főkúpitánya és erdélyi vajda is tesz kenézeket nemesekké. 1445-ben a fehérvizi kenézeknek: Balota fia Péternek, Wlad fia Bálintnak és Tatul fia Demeternek, az eddig keneziatus czimén birt Fejérviz és Ohába helységeket »regia auctoritate mediante nostra, beneplacito perdurante« adományozza.¹⁾ Mint kormányzó pedig Livádot a Livádiaknak;²⁾ Dem-sust, Haczaseit, Tőkesalvát, Kiscsulát, Vályát és Feketehegyet a Csulai Móréknak és Demsusiaknak,³⁾ Ponort és Ohábát mint kenézségüket a Ponoriaknak⁴⁾ sat. adományozza; új adományül pedig a Csolnokosi Dán által kenéziatus gyanánt birt Csolnokost a Csolnokosiak,⁵⁾ Pestenyét és Reketyét a Pesthenyiek⁶⁾, Farkadint és Ohábát pedig a Farkadiniak⁷⁾ sat. nyerik tőle.

A dolgok fejlődésének természetes utja volt aztán, hogy midőn Hunyadi János 1453-ban lelép a legfelső hatalom polczáról s mint egyszerű főúr visszavonul, a nemes oláhok tömegesen fordulnak V. László királyhoz új adományért a Hunyadi János befolyására vagy épen tőle nyert birtokokra.

Igy nyernek például új adományt épen az előbb említett, Csulai Mórék és Demsusiak, s nyerik egyuttal Gross birtokot is⁸⁾; továbbá a Fejérviziek⁹⁾ is az említett két helységet; valamint Bart, Merisort, Krivadiát és Malaesdet a Szálláspatakiak¹⁰⁾; majd egy másik oklevélben külön Felső-Szálláspatakát¹¹⁾; a Szentpéteriek Szacsalt, Szentpétert¹²⁾; a Vádiak Vádot, Naláczot, Baresthét¹³⁾; végül Barincskát, Magyarbozt, Bereltét, Dragusfalvát, Brzenyalt és Fenest pedig a Barincskaik¹⁴⁾ sat.

Mátyás király idejében a török elleni küzdelem oly mértékben veszt fanatizmusából, a mennyire különbözött a catholicus eszméért lelkesülő kormányzó és az olasz renaissance emlőin nevelődött Mátyás király. E változásnak megfelel Hunyad megye birtokviszonyainak további alakulása is. A tömeges neme-

¹⁾ Dl. 29480. — ²⁾ Dl. 29483. (1446.) — ³⁾ Dl. 30814. (1447.)

⁴⁾ Dl. 29793. — ⁵⁾ Dl. 29481. (1446.) — ⁶⁾ Dl. 29484. (1447.)

⁷⁾ Dl. 29486. (1448.) — ⁸⁾ Lásd u. o. — ⁹⁾ Dl. 29494.

¹⁰⁾ Dl. 29500. — ¹¹⁾ Dl. 29495. — ¹²⁾ Dl. 29498.

¹³⁾ Dl. 29497. — ¹⁴⁾ Dl. 29496. (1453.)

sítést nem követeli többé az immár homályosult nagy eszme; az új adományokat pedig fölöslegessé teszi a Hunyadi-síú trónrajtása. Adományoz ugyan kenézségeket nemesi birtokúl Mátyás király is, mint pl. Alsófarkadint és Kragulust a már nemes Alsófarkadini Vlád fia Dénesnek¹⁾; de már magoknak a kevéségeknek adományozása is a királyi kegy különösebb nyilvánulásaként fordul elő, s a jövedelem szempontja vergődik ismét uralonra. Igy pl. 1470-ben egy Hunyadvárhoz tartozó helység kenézséget²⁾ »fideli nostro Upris Kenez, filio Mares de Monyorosd«-nak adományozza; majd 1476-ban a szintén Hunyadvárhoz tartozó Cserbely kenézatusát adja Monyarosdi Obrisnak azon feltételek, terhek és szolgálatokkal, a melyekkel »ceteri kenesii in pertinen- ciis dicti castri nostri Hwnyad suos kenesiatus tenere consve- runt vita sibi comite nostris et dicti castri nostri Hwnyad proventibus ac iuribus alienis semper salvis «

Nem is oly szoros többé a kapcsolat a Hunyadi-család és Hunyadmégye közt; Mátyás király már alig tart fenn valami feltűnőbb érintkezést a megyével, Hunyadvár csak ősi és nem családi fészkek többé. Viszont a hol Hunyadi Jánost csak türni szerették egykor a többi féltékeny főurak s a király: Buda vára válik Mátyás király otthonává, melyet, — mint hajdan a kormányzó Hunyadvárát — a képzőművészet legremekebb alkotásaival ékesít.

III.

Ekként, a történelmi nyomoknak megfelőleg, általánosabban érvényű s érdekes tények egész csoportjával köthetjük össze a megyének Hunyadiak- kori történetét. Szerves összefüggésben Magyarország déli vidékével, az itt végbemenő belső alakulásokkal, részesévé válik a megye a magyarság török elleni, európai jelentőségű küzdelmének, melyet egy e tájakról származott nagy férfiú ért meg igazán és folytat legelszántabban. E férfiu fokozatosan a legmagasabb méltóságokig emelkedve, jog és forma szerint is mindeninkább döntő hatással lesz az eseményekre. Mely körülmény magának a megyének állapotában és birtokviszonyainak történetében

¹⁾ Dl. 29515. 1462-ben; 1464-ben ugyane helységeket új adomány gyanánt. (Dl. 29824.)

²⁾ A név nem olvasható tisztán: »Kws. . . . «

is megfelelő alakulásókat szűl. Ez alakulások legfőbb jellemvonása, hogy a megyének minden több lakosa lép be a magyar társadalom és jogi szervezet kötelékébe, s így a kapocs, mely eddig inkább csak az állam és alattvaló, földesúr és jobbágy között fűződött, magával a magyar társadalommal is szorosabbá, közvetetlenebbé válik, a magyarsággal való elvegyülésnek semmi gátja többé.¹⁾

Elvegyülés, a magyar társadalomba olvadás e megyében nem ölt ugyan nagyobb mérveket, de azért, mint más vidéken, pl. a Drágfiak, Hunyadban pl. a Csolai Mórék, Hunyadiak és mások története, e természeteszerű alakulás folyománya és egyszersmind bizonyítéka. S a legfelötlőbb mindenki közt a Hunyadiaké. Pályájuk oly egyszerű, világos, mint a természet igazságai mind. Csak vezérszálait kell óvatosan kibontogatni a szövevénynek, titkai szemünk előtt tárulnak azonnal. Szláv eredetű, de már Magyarországban meghonosodott volachus családból származva, a mint sellép, nő, s kortársai közül kimagaslik, minden ízében nyugoti, magyar. Nemcsak magába szívja s érezi, hanem mintegy megtestesíti s kisugározza a magyar nemzetnek és államnak nyugot-európai hivatalát, ambiót, érdekeit, melyeknek győzelméért tür, fárad minden halálig, s dobja koczkára szünet nélkül drága életét.

Ime a középkor legnagyobb magyarja: rajongó, apostoli lelkű, mint századunk »legnagyobb magyar«-ja, kinek alakját immár érczbe foglalta a kortársak hálája, kegyelete.

Ime, az a nagy magyar, ki *idegen ösöktől* származott s akaratlanul is *magyar dinasztia*t alapított. Mint ama szellem-óriás századunk elején, aki rémítő önzésből trónokat dönt s új trónt: császárit emel magának; aki szintén *idegen* származású s még maga is idegennek: *olasznak* született s mint *legnagyobb franczia* halt meg.

* * *

Általánosabb historiai tényekre emelkedtünk; a többi következményeket levonni nem a történettudomány dolga többé.

DR. CSÁNKI DEZSÖ.

¹⁾ Réthy szerint (i. m. 159. l.) ez oláh eredetű nemes családok egy része később magyar nemes családokkal együtt elzüllött, vagy a török időkben kiveszett, vagy végül a magyarsággal vegyült össze.

JELENTÉSEK A KUTATÁSOK EREDMÉNYEIRŐL.

JELENTÉS HUNYAD VÁRMEGYE KÖZLEVÉLTÁRAIRÓL, CSA-LÁDI LEVELES LÁDÁIRÓL, S ELSZÓRT OKMÁNYKINCSEIRŐL.

A mélyen tisztelt közgyűlés színe előtt élő szóval és vázlatosan ismertettem azon eredményeket, melyeket Hunyadmegyében folytatott eddigi kutatásaim elértek; vagy melyek egyáltalán köztudomásúak. Ugyanakkor megbízattam, hogy tüzetesebb és lehetőleg szemelvényekkel is kísért jelentésemet a zárülésre tegyem meg.

Megbízatásomnak alábbiakban törekszem megfelelni.

Közlevéltárainkról itt Hunyadban nem sok a mondani való. Maga a megyei központi levéltár 1745. évnél fölebb menő actákat tudvaledőleg nem tartalmaz. Rendezettnek éppen nem nevezhető. Használatra kevésbé szolgáló tetemes része e levéltárnak még az absolutismus és provisorium idején, tehát az ötvenes és hatvanas esztendőkben, a megye székhelyéül szolgáló hajdani fejedelmi udvarház — az u. n. Magna Curia padlására hagyatott föl; ott teljes rendetlenségbe jött, sőt eléggé nem kárhoztatható módon fűtő-anyagúl is használtatott. Pár évvel ezelőtt egyebek közt az én sarkalásomra is a szánandó állapotban volt irathalmazt Barcsay Kálmán alispán úr egy külön bérelt szobába hordatta le, s így legalább a további pusztulásnak elejét vette. A nagyon fáradtságos kutatás ama halmaiban nem ritkán hoz szemeink elé köz- és családi érdekű oly okmányokat, melyek pöriratokhoz néha eredetiben, legtöbbször mégis egyszerű vagy hiteles másolatban csatoltattak be.

A megye levéltárában legsürűbben keresett történelmi becsű iratok valának a Hóra-lázadásra vonatkozó jelentések, jegyzőkönyvek és a »folytonos tábla« ítéletei. — Használták ezeket közvetve vagy közvetlenül Szilágyi Ferencz: »Hora-világ Erdélyben« és Id. gr. Teleki Domokos: »A Hora támadás története« című monographiákban. Fájdalom, a megye levéltárában már ezen irományok is nagyon hiányosan lelhetők föl.

Zarándmegye fölrozlattatrán és Hunyadhoz csatoltatván

legnagyobb részben, levéltára is Dévára hozatott. Tartalma 1848-on inneni. Benne foglaltattak ama bűnpörök íratai, mely pöröket mindenjárt a szabadságharcz lezajlása után, úgy látszik Bécsből jött utasítás következtében, tettek folyamatba az oláh fölkelők némely rablógyilkos és gyújtogató tagjai ellen. E pörökben itélet soha nem hozatott, sőt a vizsgálati irományok is elvitettek valahova, avagy ismét fölösbb paranszóra, megsemmisítettek. Legalább 1873. évben én már csak vonatkozásokat födözhettem föl.

Déva város levéltára felől Szőcs Sándor itteni ev. ref. lelkész szorgos kutatás után is csak annyit vala képes kifürkészni, hogy az a levéltár — volt. Családok íratai nyomán és az országos levéltárak kincseiből kell majd Déva város multját felderítgetnünk és illusztrálunk.

Ugyanígy áll a doleg Vajda-Hunyad városánál. Még szereencse, hogy egy nyílt folyosó végire kidobott fasciculusok közül megmentettem három vaskos kötetet, melyekbe a városi bíróság határozatai, rendeletei stb. úgy a helyi hatóságok intézkedései vezettettek be. Ezen birtokomban levő kötetekből már merítettek dr. Kolosvári Sándor és dr. Óvári Kelemen »Magyar Törvényhatóságok Jogszabályainak Gyűjteménye« czímű munkájok I-ső kötetéhez.

Szászvároson és környékén ami történelmi érdekűt talált és össze tudott gyűjteni, azt kiadta dr. Amlacher Albert »Urkundenbuch zur Geschichte der Stadt und des Stuhles Broos. 8. Hermannstadt, 1879.« — művében.

Hátszegen egy ízben futólag vettem szemügyre a városi hatóság irattárát, de ott megjegyzésre méltót nem találtam. Az is, mondhatni, csak az újabb törv.-hatósági élettel egyszerre kezdődik.

Közlevéltár szempontja alá esik V.-Hunyadon az erdészeti közegeknek átadott és jelenleg egy csúrban az uradalmi ispán és erdész gondjaira bízott urasági levéltár. Első fasciculusa 1673—1750. évig menő leveleket ölel föl. A legrégebbek jobbára a gyulafehérvári káptalan traissumptumai. Igy Apafinak egy exemptionala az oláh pónák tizedmentességét tárgyazólag. Mindjárt következnek 1687. évről: »Acta ad causam contra Boerones limitaneos Fogarasienses, ratione juris educilli motam.« — Jön aztán Zalasdy Miklós — kihalt család — genealogiája. Eredetiben vannak meg némely donationalis és statutionalis levelek Apafi fejedelemről a Nalácziek részére, kiknek az udvarnál és követségek körül szerzett érdemeit fölemlíti. A nagymennyiségű számadások, szolgálmányok kimutatásai mellett nagyérdekűek, főleg a vármegye monographiája tekintetéből, az egyes uradalmi birtokok conscriptiói, melyek sok, ma már teljesen ismeretlen helynevét, viszonyt stb. világítanak meg. — Megemlítendőnek tartom végül,

hogy az úgynevezett Erdőhátságnak Hunyadmegyében oláhországi bevándorlókkal benépesítését tárgyazó némely iratokat szintén a levéltár ból ragadtam ki. Közöltem azokból egynémely adatot Hunfalvy Pál történetíróukkal, ki ezen adatokat »Neuere Erscheinungen der rumänischen Geschichtsschreibung« művében kellőleg föl is haszuálta.

A különböző felekezetek egyházainak birtokában szintén gyakran találhatunk egy és más érdekes okmányt, írott folyezéseket. Sőt a régibb anyakönyvek, hol fönmaradtak, általán forrás-becsülek. — A dévai ev. ref. egyház levéltárából merítette Szőcs Sándor tiszteletes az anyagot Déva város népesedési mozgalmaihoz a XVII. században. Ezen értekezés a Hunyadmegyei Tört. és Régészeti Társulat Évkönyveiben jelent meg és bevilágítani segít az oláhság terjedésének történetét. Ugyancsak Déván a szt. Ferencz-rendű barátok zárdája sok adatot őriz a bolgároknak Dévára települése felől, habár a bolgár-telep leveles-ládája Kokelin Mihály utolsó bolgár főbírónak veje: Dobay Károly dévai ügyvéd birtokába ment át és maig is nála található. — Hátszegen a róm. kath. főesperes-plébános őrizete alatt azon egyház belviszonyait tárgyazó sok iromány létezik. Némely kegyeletes adományok és alapítványok története, a felekezeti oktatás sejleményei amaz irományokból alaposan kideríthetők. Általában a templomi ládák kikutatása jutalmazó munka lenne. Fájdalom, e munkára kevés idővel rendelkeztem eddig és e helyütt inkább csak újjemtatásokkal szolgálhatok.

Végezvén a közlevéltárakról és levélgyűjteményekről ez alkalommal mondani kívántakkal, áttérek az általam eddig tanúmányozott vagy legalább áttekintett családi leveles-ládák futólagos ismertetésére.

Kendeffy-család levéltára.

Ennek zöme Kernyesd hátszegvidéki faluban Kendeffy Sámuel ő méltóságának pompás kastélyában őriztetik. Valamikor szorgos lajstromozásban részesült ezen levéltár. Azonban a lajstromokat én már nem találtam. A közel 3—4000 darabra menő okmány és levél nyalábokra szedve vagy egyes borítékokba helyezve találtatik.

Ezen család mondhatni egyszerre tünt föl a nagy Hunyadiakkal hazánk egén, adva annak mindenkorban kezdetben oroszlán módra harczoló hősököt és a későbbi századok folyamán is vitézfiaikat és derék honleányokat. A Kendeffyek vázlatos történetét megírta Szabó Károly (l. Kisebb Tört. Dolgozatait.) Ugy látszik azonban, hogy a családi levéltár ból csak adatokat kapott, de az oklevelek kis részét látta saját szemeivel.

Legrégebbi adománylevelő a Kendeffy-családnak I. Lajos királyunk idejéből származnék. E levelet nem láthattam, legalább ez idő szerint azt Kernyesden nem találhatni. Az általam olvasott és le is másolt mintegy kétszáz darab okmány — a többinek bár kivonatolására sem tudtam már időt és módot nyerni — Zsigmond király idejében veszi kezdetét és szakadatlan láncolatban vezet a XVI. század elejéig. Ezen legrégebbi okmányok kétségtelenül bizonyítják, hogy a család Malomviz és Nuksora jászágait jóval azelőtt kaphatta. Minthogy az adományozás csak *kenézségre* (Keneziatus) szólott: s minthogy e cím a magyar közjog- és magántörvények által igaz nemességet adónak el nem ismerte-tett: még Zsigmond királynak adományt ujító (*nova donatio*) leveleiben is a család egyes tagjai csupán »agilis« jelzővel említetnek. Az ország főurai s valódi adományosai közé Kende, ennek fia szintén Kende, továbbá másik fia János, valamint ennek fiai László, Mihály, Kendres és Miklós küzdik föl magukat 1404—1450. terjedő időszakban.

Szemelvényeket nem akarok e levéltárból és e helyütt adni, mert reményem, hogy a megyei Tört. Társulat a derék és áldozatkész család tagjainak hozzájárulásával, éppen e levéltár kincseit közre fogja bocsátatni, még pedig a Hunyadmegyei Diplomatoriumi legelső kötetei gyanánt. Elegendőnek tartom tehát megemlíteni, miszerint e levéltár ismerete nélkül a keneziatusi intézmény valódi lényegét és hazánkban történetét senki gyökeresen, teljes összefüggésben nem fogja tárgyalhatni. Honi történetirőink előtt is ismeretlen ütköztek, csaták emlékét tartották fönn e levelek. A terjedelmes családi birtokokon folyt benépesítési törekvések fontos adalékokat szolgáltatnak az oláh incolatus kérdéseire. A régi magyar helyneveket és Hátszeg vidékének birtokviszonyait illetőleg sokból nyerünk útbaigazítást. Korrajzi s műveltségtörténeti adatok szintén bőven kiinálkoznak. Hiszen számos tanuvallatás, pörfolyamat és ítélet, családi s egyéb viszályok leírásai s végrendeletek, leltárak, összeirások és becsülevelek is léteznek ezen levéltárban! — És azután 1515-ön innen minden sürűbben találkozunk az akkor alig hihető tisztasággal, tősgyökerességgel és erőteljességgel fogalmazott magyar nyelvű irományokkal.

Végül csak azt említem még föl, hogy Mátyás király alatt Kenderes vagy Kendris terjedelmes jászágokat kap Szathmár, Szabolcs és Ugocsa vármegyékben; elsőben Szathmármegye alispánja: Komoróczyval tűznek ott össze Kendris utódai, majd a Lónyayak ütnek reájok fegyveres népekkel. Ezen szerencsétlen ág Kenderes Péter leányában halt ki a XVI. század elején. Az ezen ágra s említett birtokaira vonatkozó okmányok jelentékeny része hihetőleg a leleszi conventnél lesz föltalálható.

Ivuly-család leveles liddája. E család a törökök elől menekült Karánsebesből Hunyadba, hol birtokokat szerzett és az ezekre vonatkozó leveleket is gondosan csatolta az eredeti lakhelyen kapott és megőrzött leveleihez. A szörényi bánság területét tárgyazó okmányok jelentékeny részéhez hozzájutott Pesty Frigyes, ki azokat ismeretes monographiájában használta föl. A legutolsó fisarj, a nem rég elhalt Ivuly Albert után a leveles láda leányágra szállott, e kifejezés valódi értelmében. Megszünvén a gondos és féltékeny örizet, az iratokat — úgy látszik igen sokan — válogatták ki. Valóban csak maradvány az, mi az egyik Ivuly leány férje Apáthy László úr kegyességéből a Hunyadmegyei Tört. és Régészeti Társulatnak engedtetett át. Ezen iratokat én még nem tekiuthettem át. Azonban a válogatók egyikének szivességből Ivuly-provenientiájú sok olyan okmányhoz jutottam, melyek a megyei monographust érdekelni fogják.

Az Ivuly család egyik tagja nőül vevén hasdadi Antalfy leányát, ennek jószágaival az Antalfyak levelei is átszállottak. S ezen rész lehetett a legszámossabb az egész leveles-ládában. Igen sok, már kihalt, hunyadmegyei családra találunk itt vonatkozásokat; így a Romoz, Bakosnitzay, Osztrovay, Uncsuk; — a most is élők közül a Pogány családra.

Vadas család leveles lida. E család eredete Bihar- vagy Szathmármegyében keresendő. Bocskai fejedelem 1605. évben bélteki Vadas Istvánnak »praefecti stabuli nostri« és általa András és Józsa testvéreinek armalist adományoz. — Hunyadba szakadván a család, itt sok birtokot szerzett, melyekre vonatkozó okmányok is reá szállottak. Igen szép gyűjtemény lehetett ez, mely azonban jelenleg már csak maradványokban van meg a Hunyadmegyei Tört. és Régészeti Társulat birtokában. Különösen Váradyi Ádám, szenvedélyes gyűjtő, szemelhette ki e leveles látát; de azután hova lett a Váradyi gyűjteménye is, azt nem tudtam ki. Schmidt Vilmos »Die Stammburg der Hunyade« című munkájának 110. jegyzetében említi e leveles látát és mondja, hogy 1862-ben vizsgálta át; azonban már akkor a legtöbb nevezetes oklevelet nem találta.

Hasdad községi családok levelei.

Az oláh történetírók, kik a hajdani Dácziában virágzó városok, — érintetlenül fönmaradt római gyarmatosok felől szerezhettek mesélni, a magyarság beszüremkedését vallják az erdélyi vármegyék benépesedésénél. Bizonyítani — ez nekiek félősleges.

Annyira szorgalmasan kutató erdélyi szász írók az okleveles nyomokat nem tévesztik szem elől; mindenkorral ők is azon nézethez hajolnak: hogy az erdélyi vármegyék magyarsága nem

egyéb, mint a székely nemzetnek időnkénti rajeresztése. Csekély-ségem azon fölolvásásom rendén, mely a Hunyadmegyei Tört. és Régészeti Társulat első Évkönyvében immár napvilágot látott, első adtam határozott kifejezést anna meggyőződésnek: miszerint itt, legalább itt Hunyadban, a magyarság telepeinek eredete a honfoglalásig, — ha nem az avar-korszakig vezetendő vissza. A magyarság a lakályos völgytechnikán számra is túlsúlyban volt minden más, tehát az olsh nemzetiség fölött is. Mely utóbbita nézve számtalan adattal bizonyítható, hogy a magyarságnál sokkal későbbi betelepülés, illetőleg gyarmatosítás.

Hasdad hunyadmegyei község szintén ősi magyar telep. A XVI. század óta *Hosdáth* névvel illetjük. Régebb oklevelekben következetesen Hasdad, Hoidod és Hasdath alakban íratik e község neve. E nevet nem minden valószínűség nélkül az őt zároló hasdad, tojásdad futású hegylánczolattól vehette. Annyi szent, hogy a »Hósstatt« — Vorstadt — képződményekkel soha semmi köze sem lehetett. Vajda-Hunyad soha nem terjedt Hasdadig, ez annak elő- vagy külvárosa nem volt; tőle toronyiránt is 4—6 kilométer távolságra, meglehetős magas hegylánczon túl fekszik. Megtartom tehát a *Hasdad* nevet, mely az előtem fekvő két hártya oklevélben 1333. és 1412. évekről fordul elő.

E községet az ott emberemlékezet óta biró öt nemzetnek (*generatio*) itéli oda és statuáltatja Péter erdélyi alvajda 1366. évben. Az elágazott utódok rendkívül sokat pörlekedhettek egymással. Ezt bizonyítják az utókorra szállott citatoriák, itéletek stb. melyek részint fönnebb az Ivuly család leveles ládájánál említett módon, részint az egyik osztályos nemzet, a Bere vagy Bakó utódok közül napjainkban még életben levő Bakó József földmíves gazdától kerültek gyűjteményembe. E levelek kiváló érdeket nem annyira beltartalmuk, — mint inkább az által nyernek, hogy belőlük a vármegye számos tisztselőjét tanulhatjuk meg névszerint ismerni; továbbá fölötte gazdagítathatjuk Vajda-Hunyad és Déva várai Castellanusainak hézagos névsorát. Nehányat ide igtatni érdekesnek tartok, csupán bekezdés és datum elősorolásával.

a) *Nos Martinus comes Hunyadiensis et castellanus de Dewa, Stephanus de Aran et Petrus filius Pauli de Sancta Cruce (ma Cserna-Keresztur) judices nobilium comitatus eiusdem. — Datum in Dewa in festo beati Michaeli archangeli, anno domini M. CCC. XXX. tertio.*

b) *Nos Johannes de Rede viceuayvoda Transiluanus ac Christophorus de Kere (Kérö?) comites comitatus Hwnyadiensis. Item Bartholomeus Chanad de Alpestes, ac Benedictus Bricej de Losadj judgium dicti comitatus. — Ex Barcha feria 3-a proxima ante festum beati Demetrii martyris, anno domini millesimo quadringentesimo 7-gesimo octauo.*

c) *Nos Andreas de Wayca ac Vincencius de Themeswar, castellani*

castrj Hwuyad, vicecomites, Item Thomas Chwka de Haro, ac Mathews de Alpestes Judlum comitatus Hwuyadieneis. — Datum in Barcha feria tertia post dominicam Oculi mei anno domini millesimo quadragesimo septuagesimo nono.

d) Nos Vincencius de Themeswar ac Paulus Magnus castellani castri Hwuyad, comitesque, item Thomas Chwka de Haro ac Mathews de Alpestes judlum comitatus de Hwuyad. — Datum in Barcha feria 3-a proxima ante festum Beatorum Petri et Pauli apostolorum anno domini millesimo quadragesimo octuagesimo tercio.

e) Nos Johannes Býkly comes Hwuyadiensis. Item Ladislaus Veres de Keresthwr et Paulos Chyka de Haro judlum. — Datum in Barcha feria 3-ia post omuium Sanctorum anno dominj millesimo quingentesimo.

f) Petrus Pathochi comes et castellanus castri Hwuyadieusis ac ex speciali mandato domini waywode Transiluanensis etc. belliductor gentium comitatus predicti Hwuyadien. presentis exercitus. — Datum in loco castrationis prefati domini waywode prope possessionem nostram Hyregdh vocatam, anno domini millesimo quingentesimo decimo quarto.

g) Nos Andreas literatus de Zenthymreh et Johannes Bekws castellani ac comites castri Hwuyadiensis, item Paulus de Hosdath et Petrus Bereczky de Haro judlum eiusdem comitatus. — Datum in possessione Baachi feria tercia ante dominicam (misericordias) domini, anno eiusdem domini M^o quingentesimo vigesimo tercio.

b) Nos Andreas Barathffy et Michael Erdely comites comitatus Hwuyadiensis item Petrus Bereczki de Haro ac Stephanus de Nalacz judlum eiusdem comitatus. — Datum in Pesthes, feria tertia proxima ante festum Clementis Pape. Anno domini millesimo quingent. tricesimo primo.

Mutatványúl ezeket elegendőnek tartván, még csak egy okmányt igtatók ide egész terjedelemben. Ez okmány kézzelfoghatóvá teszi, hogy 1524. táján a róm. kath. egyház papjai mily módon jártak el az egyházi átok alkalmazása körül; és miként készítették elő a reformatio terjedését. Az érdekes szöveg következő:

Paulus de Thorda canonicus ecclesie Albensis Transsiluane, necon reverendissimi in Christo patris et domini domini Francisci de Warda dei et apostolice sedis gratia episcopi Transiluanensis dignissimi vicarius in spiritualibus et causarum auditor generalis etc. In Christo nobis sincere dilectis, honorabilibus et discretis universis et singulis ecclesiarum parochialium plebanis ac vices eorundem gerentibus in et sub jurisdictione Transiluanensi ubivis constitutis et existentibus, presentium notitiam habuturis, coniunctim vel divisim, Salutem in domino sempiternam. Exponitur nobis in persona ecclesie Beatissime Virginis Marie in Hosdath fundate gravi cum querela, quomodo forent nonnulli tam scilicet viri ecclesiastici quam etiam seculares promiscui sexus homines nobiles et plebei sub dicta jurisdictione commorantes, qui eidem ecclesie certis rebus et bonis ac pecuniarum summis piis quam fidelium devotorum votis et dispositionibus

debitores obligarunt, de quibus premissis plures quoque requisiti nullam hactenus eidem ecclesie curavisserent impendere satisfactionem, prout recusarent etiam modo in preiudicium et dampnum eiusdem ecclesie valde magnum. Super quo vestre et vestrum cuiuslibet devotionis sinceritati in solidum harum serie in virtute sancte obedientie et sub excommunicatio- nis pena firmissime precipimus committimus et mandamus, quatenus presentibus requisiti accedatis coniunctim vel divisim quo propterea necesse fuerit accedendum, ibique universos et singulos tam scilicet viros ecclesiasticos quam etiam seculares promiscui sexus homines nobiles et plebeos, quos premissorum occasione vobis secundum seriem nominarent, verbo nostro salutari moneatis attentius et requiratis, quos et nos virtute presentium sic requirimus et monemus, ut ipsi infra spatium novem dierum a die monitionis et requisitionis vestrarum imonitionis huiusmodi inclusive computandorum, quorum tres pro primo, alios tres pro secundo, reliquos vero et ultimos tres dies pro tertio et ultimo ac peremptorio termino neconon canonica monitione premissa eisdem prefigatis et assignetis, prout et nos vigore presentium assignamus et prefigimus de et super prescriptis rebus et bonis ac pecuniarum summis piisque fidelium devotorum votis et dispositionibus, quibus debitores obligantur eidem ecclesie debite satisfactionis complementum impendere neconon satisfactionem huiusmodi manibus providorum Johannis Pethew et Emerici Matheffy vitricorum eiusdem ecclesie assignare debeant et teneantur omni cum effectu, aut medio tempore convenienter et componant se amicabiliter cum eisdem infra eundem terminum vel saltem ultimo die termini eiusdem compareant coram nobis causam suorum gravaminum allegaturi et a nobis debite justitie complementum recepturi. Qui si fecerint, benequidem, alioquin mox transactis prescriptis novem diebus, eisdem specialiter et nominatim firmissimum ecclesiasticum imponatis interdictum et observari faciat is impositum in forma ecclesie consueta. Verumtamen si ipsi huiusmodi ecclesiasticum interdictum animo, quod deus absit, per alios similiter novem dies sustinuerint indurato et rebelli, extunc eosdem consimiliter spe et nominatim in vestrīs et vestrū cuiuslibet ecclesiis singulis diebus dominicis et festivis infra misse solemnia, dum maior in eisdem ad divina audienda populi convenerit multitudo, pulsatis campanis, caudelis accensis ac demum extinctis et in signum maledictionis eterne in terram projectis, excommunicetis et excommunicatos publice denuncietis et denunciare faciat is et a Christifidelibus arctius evitari tamdiu continuandum, donec aliud habueritis a nobis superinde in commissis, quorum absolutionem nobis tantummodo reservamus. Seriem autem vestrarum exequutionis et quicquid in premissis feceritis, nobis conscientiose rescribatis, presentibus in specie remissis. Datum Albe vigesima quarta die mensis Februarii anno domini millesimo quingentesimo vigesimo quarto.

Pecsét a szöveg alján papírba nyomva, zöld riaszszal, mely pecsé terült, de megvan.

Bajesdi nemes családok levelei. E község Hátszeg-vidéknek egyik legjelentékenyebb pontja. Eredetileg három nemzet lakta u. m. Halmágy, Farkas és Vitán. Teljesen eloláhosodván, a családnevek a származás, birtok stb. szerint alakultak át és soksodtak meg. Szemügyre csak a Farkas-család némely iratait vehettem. Ezek között érdekes Farkas Ignácz nem röge Alsó-Városvizen elhalt birtokos jegyzeteit tartalmazó könyv, melyben írója kiemeli, miszerint Hunyadban a magyarság közt élő hit az, hogy ők a hunok maradékai lennének.

A Farkas család egyik őse Hunyadi János alatt vitézkodésért 1440-ben adományt kap; de az adomány-levél eredetiben nincs meg a családnál. Farkas István és a Fejérvizre átszármazott, innen Fejérvizi István 1496-ban a gyulafehérvári káptalan előtt compositiéra lépnek.

Buda család levelei.

Ósi fészke e családnak, honnan előnevét is vette, a hátszeg-vidéki Galacz község. Sokfelé elágazott a megyében, és eszerint irataik is sokfelé lappanganak, ha ugyan teljesen el nem vesztek. Russ faluban Buda Zsombornál találtam 11 darab okmányt, melyek közül itt csak kettőt említek föl. Az egyiket Thököly Imre gróf Hunyad várában 1676. állítja ki magyar nyelven Buda János uram részére, megengedvén annak, hogy Haczok városban házat építhessen — »mivel ő kglme bátorságossan maga örököslázadásban az gonosz emberek miatt nem lakhatik« t. i. Galaczon. — A másik oklevél Apafi Mihály fejedelem új adománylevele Gyulafehérvárott 1669. június 8-ról, nemes galaczi Buda János, Sándor, Péter, László és Gáspár javára. Galacz és Ficzis (Füzecs) részjószágaik felől, melyekre vonatkozó régi okleveleik állítólag elvesztek, és mely részjószágok birtokában veszélyeztetve lennének.

Fölemlítendőnek tartom itt, hogy a Kendeffyek levéltárában őriztetik a gyulafehérvári káptalannak 1495. évről kiállított levele, mely szerint Drágfy Bertalan erdélyi vajda parancsa következtében Galacz és Fýzech possessiók határai bejárattak. Az okmány, illetve a jelentésbe foglalt parancs így szól ide vágó részében: »Dicitur nobis in persona nobilium Johannis Wýthez ac Buda, Michaelis Chob et Nicolai Wolk de Galacz, Quomodo quedam possessiones ipsorum Galacz predicta et Fýzech in comitatu Hwnyadiensi existentes, a parte possessionum Pwy Feder et Ponor vocatarum legitimam reambulationem et metarum erectionem plurimum indigeret« etc. — Kétségtelen ezekből, hogy Wýthez János és Wýthez Buda vagy két testvér, vagy osztályos atyafi valának; és hogy a Buda keresztnév vala, melyet az utódok aztán

vezetéknévűl használtak. De máskülönben is a Buda családról tudva van, hogy egyik ága a Vitéz nevet használta, míg nem e néven kihalt Hunyadmegyében.

Végül megjegyzem azt is, hogy Buda Imre dévai lakos öriz magánál 15 darab okmányt, melyek délszláv, illetve szerb nyelven írattak. Az írás formája az, mely az oláh és moldvai fejedelmek kanczelláriáiban a XIV. századtól fogva szokásos vala. Régiebbet Miklosich sem ismer, aki bizonyára sok ilyen írású oklevélet forgatott már. Jelentékeny ilyen oklevél-gyűjteményt adott ki Szt. Pétervárott 1440-ben Vendelin Jarý ezen címmel: *Vlaho-holgarskija ili dako-slavonskija gramoty — oláh-bolgár vagy dákszláv írások.* — Birtokomban is van több ily oklevél hártyan és papíron, de megfejtésöket még nem eszközölhettem.

Kisebb levéltárak.

Mező-Livádiai nemesek levelei. Itt összesen húsz darab oklevet szedtem össze s másoltam le, melyek minden a későbbi erdélyi fejedelmek idejében keletkeztek és általánosabb érdek nélküliek.

Makray család levelei. A legrégebbek és érdekesebbek csupán Báthori Kristóf fejedelem hiteles átiratában léteznek a család felpestesi kastélyában. Ezeken kívül vannak még a családnál a vajda-hunyadi uradalom némely községeit illető okmányok Rákóczi György és Thököly Imre idejéből.

Csolnakosy család. Övv. Csolnakosy Dánielné szivességéből 10 okmányt vettem át és másoltam le. Ezek között van Hunyadi János kormányzó donatiója csolnakosi Yarizlaw fia Daan, valamint fitestvérei Waýk, Péter és János részére Csolnakos falut illetőleg, keltezve Temesvárról in festo Ascensionis Domini 1446. — Továbbá Mátyás király adománuylevele Budán 1464. keltezve, mely által László és Sandrinus testvéreknek újból adományozza Csolnakost, Ohábát és Dobokát. — Azon híres inhibitorium mandatum, mely által Hunyadi János mindenennemű adóktól mentessé nyilvánítja Csolnakosi Waýkot és fiait Lászlót és Sandrinost, csupán Báthori Gábor fejedelem hiteles átiratában létezik már a családnál. Egy II. János király és fejedelem alatt kelt igen érdekes határjárási levél teljesen elroncsolódott állapotban alig némi részében betüzhető ki.

A következő családokról röviden akarok megemlékezni. Igy a poklisai *Moré család* több oklevelét bírom eredetiben az erdélyi múzeumba kerülteket pedig lemásoltam. — *Ponori család* és ezzel rokon *Thewrewk* család 17 levéllel szerepel, melyeket lemásoltam és melyeknek eredetije Ponori Sándor kézdivásárhelyi kir. törvényszéki elnök úr tulajdonát alkotják. A legrégebbi Mátyás király novi donatiója 1458-ról. — Szörényi bánság területéről Hunyadba

telepedett toronyfalvi *Törnya család* szintén szaporítá gyűjteményemet uehány másolattal. — Laposnyak vidéki családok íratmaradványait kutatva, találtam Mihály oláh vajda sajátkezű névaláírásával és pecsétével ellátott adománylevelet, mely által »curiam nobilitarem Foltestiek öröksége nuncupatam« Laposnyak községen hű embere Horwatt Jánosnak adományozza. — Ezen itt említett *Folti család*, mely 1510. táján Folti Lászlóban főispánt is adott Hunyadnak, szintén szerepel nehány oklevéllel. *Goztai-család* teljesen elszegényedett és nemzetiségből is kivetkőzött maradéka szintén adtak pár okmányt kezeimhez. S most tüzetesebben áttérek.

Gargocs de Nagy-Várad kihalt család leveles ládájára, mely Lesnyek falú tulajdonával egyetemben a Szereday családra szál-lott. Ezen ládában pár száz okmány és levél őrzöttetik. Jelentékeny részök Biharmegyére vonatkozik, honnan a Gargocsok áttelepültek. Hunyadmegyét is azonban számos igen érdekes oklevél érinti; azok ugyanis, melyek Lesnyek birtokosa Bethlen Abigail kezével mentek át a Gergocs vagy Gargocs családra. E ládából szolgáltam Hunfalvy Pálnak azon görög szövegű oklevéllel, melyet idézett »Neuere Erscheinungen« című munkájában kimerítően méltatott. Ehez hasonló nagy fontosságú oklevél még több van, melyekre most ki nem terjeszkedhetem.

B. Bornemisza Tivadar levéltára.

Maros-Ilye uradalmat érdeklő igen sok levél van a jelenlegi tulajdonos b. Bornemisza Tivadar úr kezeinél. Mellőzve a többieket, csak az alábbiakkal kívánok vázlatosan foglalkozni.

Egy bőrbe kötött kisebb ívrét alakú könyv vonta magára figyelmemet. Az első lapon czíme — amennyire az elrongyollott lapról elolvasható — így hangzik: »Urbarium seu enumeratio universorum inhabitatorum oppidi Illye, jobbagionumque ibidem ac in aliis etiam possessionibus portionibusque possessionariis ad castrum Illye pertinentibus residentium« etc. 1685. — Illye város lakosai között mindenjárt első helyen Petneházi György és neje Kenderesi Mária említetnek egy nemesi curiával. Tősgyökeres magyar családok még: Ujvári, Illyei, Szűcs, Karkai, Kovács, Kis, Géczi, Hedri, Nagy, Lakatos, Barkóczi, Székely, Bikácsi stb. Érdekes a lakók további fölsorolásánál e passus: »az addig való szokás szerint következnek székelyek: Szabó Mihály házát pénze után bírván, székelyi szolgálatot praestál tőle.« — Ezen átvitt értelemben székelyeknek nevezett lakosok tehát kétségtelenül a hajdani természetöket megtartott házhelyek és telkek bevándorolt szerzői; valamint kétségtelen az is, hogy Maros-Ilyén a hajdani királyvárhoz tartozott várjobbágyok, várnemesek városrésze azért kapta a »szék-

kely-szer « mintegy székely-városnagyed elnevezést, mert azon telkek bírásához csupán fegyveres szolgálat — miként a nagy székely földön — vala kizárolag kötve.

Miben állott az illyei u. n. székelyek szolgálata, megmondja maga az urbarium. »Ezen székelyeknek szolgálatjok meg ilyen renddel vagyon. 1. A kastély kapujában éjjel-nappal continue egy embert tartanak. 2. Levélhordozást praestálnak. 3. A földesür füvelő lovait czirkálni tartoznak. 4. Mezei pallérságra is néha magok közül rendelnek. 5. Minthogy az erdőt élik, azért minden örökséget bíró gazda két-két napot kalákáz.« — Ime az idők folyamán átalakult várjobbágyi szolgálat; az eredeti rendeltetésöket megtartott várjobbágyi telkek lakóinak kötelezettségei. Nagyon tévedtek tehát azok, kik ezen marosillyei székely szer vagy negyed neve után indúlva, egyszerűen székely betelepítést gondoltak. Fönmáradt Bethlen Gábornak Bethlen István által ujra kiadott és megerősített szabadalomlevele, melyet itt egész terjedelemen közlöök, és mely bizonyítja: hogy a fejedelem és fivére a pusztán maradt várjobbágyi, átvitt értelemben székely telkekre leginkább magyarországi szabad hajdúkat igyekeztek letelepíteni. A levél így szól:

Comes Stephanus Bethlen de Iktár comitatum Hunyad et Maramarosiensis supremus et perpetuus comes. Universis et singulis cujuscunque status, conditionis et praeeminentiae hominibus; nominanter vero egregius Francisco Hosdáti, praefecto arcis et praesidii Illyensis, Martino Ujvári et Georgio Sófalvi castellanis, ac Michaeli Köveskuti provisori modernis scilicet et futuris etc. Do pro memoria tenore praesentium: hogy tanálanak meg engemet némely gyalog vitézek, és jelenték, hogy ülvezült kegyelmes urunk az felséges Gabriel, istennek kglmességből az szentséges római birodalomnak és Erdélyországának fejedelme, Magyarország részeinek ura, székelyek ispánja, és Opuliának's Ratiboriának herczege adott volt nekiek néminemű bizonyos módon alatt való szabadságról írt levelet, és így ök is készek lennének illyei jászágomban megtelepedni, ezt kívánák tőlem, hogy én is erőssiteném meg nekik azt a levelet; Mely ö felsége levele ezen igíkkel következik. Nos Gabriel dei gratia sacri Romani imperii et Transylvaniae princeps, partium regni Hungariae dominus, Siculorum comes, ac Opuliae Ratiboriaeque dux. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis: hogy akarván dévai jászáguukban ugyan dévai mező-városunkban levő pusztá helyeinken szabados embereinket megtelepíteni, valakik személyválogatás nélkül, a kik tudniillik nem jobbágyok, vagy valakihez nem kötelesek, hanem magokkal szabad személyek lévén, megtelepedésnek okáért dévai pusztá helyeinkre mennek és szállanak lakóul, ezen levelünkkel assecuráljuk és certificáljuk, hogy három esztendő alatt, a mig földünkön épüllhetnek, mindenmű szolgálattól, szedő-vedötöl, dézma adás-

től és akárm egyéb szolgálatnak nemtől kommunisok lesznek. Az hárrom osztendő is eztelvén pedig, minden paraszti szolgálattól, adófizetéstől és akárm egyéb szelő-vedőtől örökösen szabadságban tartatnak, hanem csak a mi dévai várunkhoz tartoznak szolgálni, és annak szükségeire legyenek kötelesek fegyverekkel vigyázni és szolgálni, az minthogy ez jelen való levéltínnel minden szabados személyeket assecuráljuk és certificáljuk. Praesentibus perfectis etc. Datum, in civitate nostra Alba Julia, die 2. mensis Julii anno domini 1622. — Mely kivánságokra én is az ülvezült kegyelmes urunktól ö felségétől szabadságokról nekiék adott leveleket minden részeiben és ezikkeiben igírem megtartani és erüssíteni mind magoknak s mind maradékjoknak örökösen, s minden azoknak, valakik most és jövendőben az én illyei jászágomban meg akarnak telepedni. Kinek bizonyságára adtam ez kezem írás és pecsétem alatt való levelemet. Praesentibus perfectis exhibenti restitutis. Datum in arce Ecsed die decima secunda mensis Junii anno domini millesimo Sexcentesimo quadragesimo quinto. Comes Stephanus Bethlen mp.

Az 1685. évi urbariom készítői által kiadott hiteles másolatról, mely Maros-Ilyén b. Boruémisza Tivadar birtokában találtatik.

A telepitett szabados vitézek gyorsan pusztulhattak el M.-Ilyén, mely a portyázó ellenséges hadak utjában esett a Maros folyó hatalmas völgyének egyik nyilt pontján. A gyors pusztulást igazolja egy 1691. évben készült másik urbarium, mely az 1685-iki magyar lakosok tizedrészt is alig találja, s házhelyeiket »puszta« jelzővel tünteti ki.

S ezekkel befejezem a Hunyadmegyei családok oklevél-kincseiről ismertetésemet. Igényt egyáltalán nem tartok arra, hogy kimerítő lettém volna; ellenkezőleg a fönnebbiekben alig harmadrésze foglaltatik annak, mi e megyében még létezik és ami kutatójára várakozik. Már pedig e kutatást két szempontból előbb végezni kellene. Elsően is a régi irományok mindenütt pusztulásnak vannak kitéve, miről magam elég szomorú tapasztalatot szereztem. Aztán az egyeseknél hányódó okmányok és iratok megbecsülhetetlen kiegészítéseket, útbaigazításokat adhatnak az országos levéltárakban, káptalani stb. levéltári készletekben található okmányok tanulmányozónak. Egymás nélkül és külön-külön végezve csak féleredményre vezetnek.

A kutatás legnehezebb részét az elszórt okmány-kincsek, az úgynevezhető *lelenczek* alkotják. És éppen ezek azok, melyek Hunyadban alig képzelt mennyiségen vannak, még manapság is. A Hunyadmegyei Tört.- és Régészeti-Társulat Évkönyveiben általam eddig közölt okmányok többnyire ilyen lelenczek; a mestergenerátról, egy bőrzacskóból, a hamus-ládából előrántva. Igy Péter alvajdának ítételeivelét V.-Hunyad környékén Szentkirályon egy

Mezei nevű parasztúrál találtam. Alább érinteni fogom, hogy ezen család öse Mezei Mihály nemességet nyert Kemény János fejedelemtől. Meglehet, hogy később a Marsinai vagy Musina hires kenéz eredetű család elkallott birtokából szerzett valamelyik Mezei, s a szerzeménnyel szokás szerint iratok is szállottak kezeihez. Innen a megmaradt ítéletlevél az egészen idegen birtokos lakásában. A legnagyobb rész elpusztult a Mezeiek kezén, de azon egyetlen ítéletlevél is rendkívül fontos. Belőle ismerjük meg a kenézi itélőszékek összealkotásának módját, tagjainak számát.

Ezen és hasonló néhány oklevél birtokában voltam szerencsés mélyen bevilágíthatni a rumén nemzetiségi mozgalmaiba s az incolatus kérdésébe.

Árpádkori oklevelet mind ez ideig csak hármat tudtam találni. Kettöt már közöltem a helyi Társulat Évkönyveiben, a harmadik im itt következik:

Capitulum Albeusis ecclesie beati Mychaelis archangeli Transiluane. Universis quibus presentes ostenduntur, salutem in domiuo. Quum humane provisionis diligens industria fortuitis eventibus plerumque opprimitur, et oppressa dampnum generat, vivarisque memorie robur suffocat et extingit, provida inde ratio, ut vineat veritas, dum fuit propolata, et perempnis testimonii nutus non corruat casibus casualiter oppressivis. Proinde noverint universi, presentes pariter et futuri, quod magister Egidius frater venerabilis patris P. dei gratia episcopi Trausiluani prelati nostri pro se et pro domina Catha filia magistri Emerici fratris Mýkud bani consorte sua ab una parte, et magister Nycolaus ac Petrus frater suns filii Mýkud bani ex altera coram nobis constituti, de discordia inter se exorta taliter dixerunt concordasse, videlicet quod pro quinquaginta marcis, pro quibus quedam possessio domine Catha memorate Renolth vocata per magistrum Emericun patrem suum eidem donata per Mýkud banum ipsa consentiente vendita extiterat, quas Mýkud banus expendit pro suis propriis utilitatibus: et postmodum medietateni terre Doboka vocate pro iamdictis quinquaginta marcis ipsi domine tradiderat, quam medietatem terre Doboka ex nunc eadem domina, prout ex confessione magistri Egidii nobis constitit prelibati, dictis magistro Nycolao et Petro fratri suo resignavit, necnon et pro quarta iure nature ipsi domine Catha debita, predicti magister Nycolaus et Petrus filii Mýkud bani tradiderunt prefato magistro Egidio et domine Catha consorti sue ac eorum heredibus herendumque suorum successoribus possessiones infrascriptas, videlicet: Zomlyn, Debren, Kyusolumus, Moon, Versunteluk, Mýkouteleke, Koruulteluk et Tyzny nuncupatas cum omnibus utilitatibus et pertinentiis universis sub antiquis metis et terminis prout magister Emericus et Mykud banus possiderunt, iure perpetuo possidendas et habendas, transferendo dominium possessio num predictorum in eosdem. Hoc adiecto, quod si dictam dominam sine herede cedere contingeret, extunc cuicunque voluerit in vita vel in

morte, dandi donandi et ordinandi liberam habeat facultatem; Assumentes et obligantes se dicti magister Nyeolaus et Petrus frater eius presatos magistrum Egidium et dominam consortem suam ac heredes corundem in possessione pacifica dictarum terrarum conservare, et ab aliis omnibus expedire propriis laboribus et expensis. Magister vero Egidius possessionem sive villam Wywar vocatam simulum villa Foludi nuncupata, que per modum concambii facti de possessionibus Tyzny, Versunteluk, Kyusolumus et Debren ad ipsum pervenerant, restituit magistro Nycolao et Petro fratri eius sepefatis, addendo insuper quadraginta marcas in denariis pro tempore currentibus, quas pro redemptione quarundam possessionum predictorum filiorum Mykud banni Vrusci et Scent Jacob vocatarum, comiti Nycolae de Gyog et Andree quondam vicewoyuode filiis Andree obligatarum solvit magister Egidius sepefatus coram nobis. Et quia huiusmodi ordinationem utraque pars de mera libera et propria voluntate, nemine interveniente vel compellente, dixit inter se esse factam; confessi sunt dicte partes, ut si aliique aliter cura premissa huic ordinationi contrarie fuissent emanate, viribus careant et nullius sint penitus firmitatis, et coram quovis judice exhibite nullius momenti habeantur. Datum in octavis beati Johannis baptiste, magistro Stephano preposito, Gregorio cantore, Paulo custode, Elya decano existentibus. Anno domini M. CCC^o.

Az eredetije hosszukás pergamenen, melyről a zöld és piros sodrott selyem zsinoron függött pecsét elvészett, Naláczvádon gróf Teleki György tulajdona.

Nemes levelek.

Czímeres nemes levél több került birtokomba. A csak másolatban levetteket mellőzvén, az eredetiben meglevők ezek:

1. N.-Enyed városi származású Mezei Mihályt nemessé teszi Kemény János fejedelem. A kifestett czímerrel is ékeskedő diploma Medgyesen június 2-án 1661. kelt. Mezei Mihály hivatása a fejedelmi konyha kezelése vala — dispensator culinae nostrae — mint a fejedelem mondja.

2. Dekuczián László a könnyű fegyverzetű testőr-csapat tagja nemességet kap Rákóczi Györgytől 1648-ban. Czimer helye üres.

3. Paszkotha László Gyalu várabau szept. 28. 1647. nemességet nyer ugyancsak Rákóczitól, még pedig Barcsai Ákos káránsebesi és lugosi districtusok bánjánuak ajánlatára. Czimer kifestve.

4. Nagy Jakab szakácsát — culinae magister — armalistává teszi Apafi Mihály fejedelem Radnóthon aug. 24. 1667. Czimer helye üres.

5. Baranyai János máskép Horváth részére Bethlen Gábor fejedelem nemességet adományoz. A czímeres és igen szép diploma kelt Morvaországban Hunnubrónon december 25-én 1621.

6. Szuba Istvánnak, ki különben is nemes család ivadéká, nemesi czimert adományoz Báthori Zsigmond. Kelt Déván, julius 1-ején 1602. Czimer kifestve.

7. Dragavilmai eredetű Csonka Simont földesura széki gr. Teleki Pál szolgálatában szerzett érdemekért, nemessé teszi III. Károly király. Az igen szép címerrel ékeskedő diploma kelt Bécsben 1714.

8. Bogyó Péter, Ferencz és Tóbiás testvéreket Rudán v.-hunyad-környéki faluban levő javnákkal együtt nemesi rangra emeli Apafi Mihály. Okmány kelt Raduóthon julius 20. 1665. Címer helye üres.

9. Mindszent Istvánnak »peditum noctis praetorianorum decurionis« érdemeit jutalmazandó, Bethlen Gábor 1623. évben nemességet adományoz. Diploma legnagyobb része leszakítva elveszett.

10. Kálmány Miklós az aranyi Kapi-féle jázságok provisorát, unnoje ráthóti Gyulaffi Borbála övv. Kapi Andrásné s utóbb férj. Barcsai Zsigmondné ajánlatára, nemessé teszi Rákóczi György fejedelem. Kifestett címerrel ékeskedő okmány, kelt Nagy-Váradon január 2. 1647.

11. Régeni Kovács János inasát armással jutalmazza Apafi Mihály fejedelem 1670. évben.

12. Bocskai István fejedelem Kassán május 11. 1606. nemesi levelet adományoz Szentjóbi Literatus Somogyi Ferenczuek, ki már előbb is nemesi előjogokkal élt. Ezen Somogyi család utódai jelenleg Hunyad megyében Cserna-Keresztúron élnek. Az egyik utód felekezeti tanító gör. keleti valláson, magát Somoliu néven irja a nevezetes arról, hogy erősen eskiúszik, miszerint ösei Traján császárral jöttek be. Természetesen apjának magyar nemesi diplomáját, mely római nyelven van irva, nem érti a jámbor néptanító.

Ide igtatom végül és szöveg szerint is közlöm Váradi Kántor Mihály borbélyi diplomáját, mely nem nemesi ugyan, de keltének idejénél fogva érdekes lehet. A diploma imigy szól:

Nos Joannes Lynczegh & Stephanus cognomine Thorday magistri et praefecti cehae magistrorum chyrurgicae artis Colosvariensis, caeterique eiusdem artis magistri, in eadem civitate praedicta commorantes universis et singulis magistris chyrurgicae artis ubivis constitutis et commorantibus, praesentium notitiam habituris. Salutem et amicitiae nostrae commendationem. Ad eorundem notitiam tenore praesentium pervenire cupimus, quod circumspectus Joannes Keomies, Colosuariensis eiusdem artis chyrurgicae magister confrater noster, nostram veniens in praesentiam, sponte et libere honestum juvenem Michaelem Kantor Varadiensem super annis tirocinii sui expeditum, absolutum, ac modis omnibus liberum pronunciavit eo quod annos suc. legitimos honeste probe fideliter explevisse fassus est: iuxta usitatam et approbatam cehae nrac consuetudinem, solvit poculum quoque ut vocant, honorarium, eundemque ab omni servitute Tyrocinii liberum et expeditum reddidit, et coram nobis manumisit. In cuius rei testimonium litteras nras sigillo cehae nrac proprio, munitas et roboratas eidem Michaeli Kantor dandas esse duximus et concedendas, ut quoconque locorum pervenerit, artemque suam barbitonsoriam exercere voluerit, tunc et libere possit exercere, eundemque hoc nomine omnibus bonis viris, et magistris barbi-

tuncoriis ubiris constitutis commendamus, et acceptabilem fieri cupimus, ac in eorundem Ceham societatemque recipore ausint et ualeant. Praesentes autem post earum lecturam semper et ubique reddi volumus exhibenti. Datum in praetitulata civitate Colosunrieusi die vigesima septima mensis Januarii anno domini millesimo sexcentesimo decimo quinto.

Ercd. kisebb alakú hártyadarabon, nyílt alakban. Pecsét levált & lecsövölt.

Befejezem ezek után jelentésemet és ismertetésemet, mely ha a fölkarolt anyagnál kevésbbé érdekes lenne, annak oka csupán az, hogy bizony nem valék elkészülve e jelentésemre s nem rendelkeztem elegendő idővel sem egy ily szabású munkálat kellő elkészítéséhez.

DR. SÓLYOM FEKETE FERENCZ.

JELENTÉS A VAJDA-HUNYADI GÖRÖG KATHOLIKUS EGyhÁZ LEVÉLTÁRÁRÓL.

A jul. 24-iki ünnepélyes közgyűlést megelőző értekezlet Vajda-Hunyad közönsége meghívása alapján elhatározta, hogy Vajda-Hunyadra testületileg tesz kirándulást, hogy hazánk leg-kiválóbb ilyenmű műemlékét, a várat megtekintse ; ugyanakkor az erdészeti levéltár átkutatására Sólyom Fekete Ferenczet s a görög kath. egyház levéltárának áttekintésére Szabó Károlyt kérte fel.

A páratlan szépségű s már részben restaurált vár bejárása hosszabb időt vett igénybe, úgy hogy délelőtt levéltári kutatásra már nem maradt idő. Ebéd végeztével azonban az ottani gör. kath. esperes vezetése alatt az egész bizottság elment a rendkívül érdekes egyház megtekintésére. Mialatt a Társulat műtörténettel és régészettel foglalkozó tagjainak az esperes meglepő szívéllyességgel s kiváló szakismerettel mutogatta s magyarázta az építésszétek is nevezetes egyház falfrescoit, gyönyörű bizanczi kereszjtét, melynek tűzletes leirását és rajzát az Archaeologai Értesítő fogja hozni, kelyheit s más egyházi kincseit, Szabó Károly és Sólyom Fekete a levéltár átvizsgálásához fogtak.

Az elég gazdag levéltár legrégebb levele Mátyás királynak alább következő levele, melyet Szabó Károly másolt le.

Mátyás király átirja és megerősíti bátyjának, néhai László beszterczei ispánnak, Temesvárt 1456. nov. 30-án kelt levelét, melyben Hunyad városában lakó rác és oláh jobbágyainak megengedi, hogy az előbbi heten kápolnát építhessenek. Kelt Budán, 1458. július 5-én. .

Commissio propria domini regis.

Nos Mathias dei gratia rex Hungarie, Dalacie, Croacie etc. Memorie commendamus tenore presentium significantes quibus expedit universis. Quod fideles nostri Jacobus Hwthman et Benedictus Rado inhabitatores opidi nostri Hwnyad in ipsorum ac aliorum fidelium nostrorum Rascianorum et Volachorum personis in eodem opido nostro Hwnyad commorantium nostram venientes in praesentiam, exhibuerunt et praesenterunt nobis quasdam litteras condam illustris principis domini Ladislai comitis Bistriciensis, fratris nostri carissimi felicis memorie sigillo suo, quo tunc ut comes Bistriciensis utebatur, in papiro impressive consignatas, quibus mediantibus eisdem Rascianis et Wolahis in dicto opido Hwnyad commorantibus id, ut ipsi quandam capellam in loco pristino in dicto opido nostro Hwnyad habito edificare et construere possint gratiouse concessisse dinoscitur, tenoris infrascripti, supplicando idem Jacobus Hwthman et Benedictus Rado in ipsorum et aliorum Rascianorum et Wolahorum predictorum personis Maiestati nostre humiliter, ut prefatas litteras ipsius condam domini Ladislai comitis Bystricensis fratris nostri carissimi ratas gratas et acceptas babere, litteris nostris privilegialibus verbotenus inscribi facere, premissaque annuentie nostrum regium consensum prebere dignarremur benivolum, pariter et assensum. Quarum quidem litterarum tenor talis est : Ladislaus de Hwnyad comes Bystricensis, agazonum regalium magister capitaneusque regni Hungarie generalis etc. Egregio Francisco Literato castellano castri nostri Hwnyad salutem cum dilectione. Quia nos ad humilime supplicationis instantiam Rascianorum et Wolahorum, nostrorum scilicet jobagionum in Hwnyad commorantium id concessimus, ut ipsi in loco pristino unam capellam edificare et ordinare valeant atque possint, ymmo concedimus presentium per vigorem. Quocirca vobis per presentes stricte committimus et mandamus, quatinus visis presentibus ipsis nostros jobagiones in edificatione et ordinatione dicte capelle nusquam impedire ac molestare presumatis, nec sitis ausuri modo aliquali. Aliud facere non ausi, presentibus perfectis exhibenti restitutis. Datum in Themeswar in festo beati Andree apostoli, anno domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo sexto. Nos igitur supplicationibus memorati Jacobi Hwthman et Benedicti Rado in ipsorum ac aliorum Rascianorum et Wolahorum predictorum nominibus nostre modo quo supra humiliter porrectis Maiestati, regia benignitate exauditis et clementer admissis, litteras prefati condam domini Ladislai comitis fratris nostri non abrasas, non cancellatas, nec in aliqua sui parte suspectas, presentibusque litteris nostris privilegialibus de verbo ad verbum sine diminutione et augmentatione aliquali insertas, eatenus quatenus eadem rite et legittime existunt emanate, quo ad omnes earundem continentias, clausulas et articulos ratas gratas et acceptas habendo, premissae annuentie ex nostra scientia et animo deliberato nostrum regium consensum prebuimus, ymmo prebemus benivolum, pariter et assensum. Harum nostrarum, quibus secretum sigillum nostrum quo ut rex

Hungario utimur est appensum, vigore et testimonio litterarum mediante.
 Datum Bude feria quarta proxima post festum visitationis Marie anno
 domini millesimo quadragesimo quinquagesimo octavo.

(Eredetije pergamenen, töredézett függő pecséttel, a vajda-hunyadi
 görög kath. egyház levéltárában.)

Ennél későbbi Frangepán Beatrix levele ezen egyház részére, továbbá György Brandenburgi őrgróf levele, melylyel egy görög keleti vallású papot több Hunyad vármegyei helység protopopájává nevez ki. Van számos levele a XVI-ik századból a fejedelmi korszakból s van az egyház levéltárának egy rögi jegyzéke, melyet Sólyom Fekete Ferencz áttekintett : de melyeket az idő rövidsége miatt lemasolni nem lehetett. Sólyom-Fekete Ferencz úr azonban fog goudoskodni, hogy ezek is kellően áttanulmányoztassanak és hasznosítassanak ; ezuttal csak köszönhetet kívánunk mondani a derék esperes úrnak, ki e bocses levéltárt oly ritka előzékenységgel tárta fel.

Sz. K.

JELENTÉS A MAROS-NÉMETI LEVÉLTÁRRÓL.

A maros-németi levél- és könyvtár gróf Kuun Géza tulajdonát képezi. Mindkettő, de kivált az első kiváló helyet foglal el Erdély magángyűjteményei sorozatában s miután mindenben sok olyan anyag van, melyet a történetirő nem nélkülözhet : mindenkröl külön jelentést fogok tenni.

A L E V É L T Á R .

A levéltárt gróf Kuun Géza alapította. A gróf Kuun és a gróf Gyulay-családok egyes ágaiak levéltárát foglalja az magában. Alapját gróf Gyulay Lajos nem nagy levéltára képezte : Géza gróf a különböző helyeken szétszórtan őrzöttet összegyűjtötte itt, egyesítette amazzal s rendezésököt is megkezdte. Ma már négy nagy szekrényt foglal el e levéltár, melynek kincsei kihuzható s könnyen kezelhető cistákba vannak elhelyezve. Azonban nincs még az összes anyag együtt — ha mind összekerülnek, a szekrények száma valószínűleg meg fog kettőzödni. Miután azonban mind a Kuun, mind a Gyulay-féle levéltárak a forradalomban s a Hóra világ alkalmával sokat szenvedtek, még az egyesítés s rendezés befejezése után is a levéltárban mindig jelentékeny hézagok fognak mutatkozni. Ezenkívül gróf Gyulay Lajos az Árpádkori és Anjoukori okleveleket, továbbá Gyulay Ferencz váradi kapitány levelezését az Erdélyi Muzeumnak ajándékozta : s ez az oka, hogy XV-ik század előtti oklevél valamint Gyulay Ferencz életére vonatkozó adat aránylag kevés van e levéltárban.

A pusztulásokat, melyeken e levéltárak átmentek, annyival inkább lehet sajnálni, mert a feumaraadt s különböen így is jelen tékeny rész igen sok boccses historiai s cultur-történeti adatot foglal magában a periratok, adományozások s törvényszéki tárgyalások mellett. Sőt ez utóbbiak azért is kiváló érdekkel birkák, mert a XVI.-ik századból egy pár törvényszéki tárgyalásnál az előkészítő ügyvédi iratok, vélemények, javaslatok feumaraadtak.

A történeti és culturtörténeti anyag nagy száma arra enged következtetni, hogy a Németiben összehordott levéltárak nem mentek át scartirozáson, s ha pusztult is belölök, az nem volt rendszeres pusztítás következménye, milyent a múlt századi ügyvédelvelevéltnokok követtek el a rendezés alkalmával, kik minden, a miről látták, hogy »nihil resert ad culinam« elégették, szeméthe dobtak. Itt minden megtartottak, ami az illető család összekötései, történetét illusztrálta.

A történeti anyag pedig visszaanyúlik a XV.-ik századba. A Kuun és Gyulay-családok historiai szereplése a családok régisége mellett sem oly régi. De adományozás, vásárlás, összebázasodás utján korábbi historiai szerepléssel biró s részben kihalt családok levéltárainak egyes uradalmakra vonatkozó részei jöttek itt össze, mint Sulyok, Gyulafy, Melith, Csaholy, Drágfy, Prépostváry, Péchy s Kapy családokéi s ma e családok történetét Kuun Géza levéltárának mellőzésével megírni nem volna lehető. E gazdag levéltár beható és kimerítő tanulmányozásáról az idő rövidisége miatt sem lehetett szó — de egy futó áttekintés még is nyújthat tájékozást a buvároknak, hogy mit kereshetnek és mit találhatnak itt.

Tüzetesebb kutatásaimat — teljesen mellőzvén a mult és folyó századi igen nagyszámú s részben boccses iratokat — főként a XVI. és XVII.-ik századra sektettem: a korábbiakból inkább esak mutatóul emlitek fel egy párt. 1439-ből Albert király egy adománylevelével az aranyi, oklosi, kecsedi, piskinczi jászágokat a Kapy-családnak adományozza s ez időtől fogva sok e családra vonatkozó levelet találunk itt, a mult századig, mikor Kapy Mária Gyulay Ferenczúé az oláhországi hospodárral, Kantakuzen hospodárral levelezést folytatott magyar nyelven, jelesül 1704-ben az oláhországi legeltetés ügyében, s hihetőleg ennek volt következménye, hogy Bukarestben 1705 ápr. 27-én kelt levelével a Rákóczi-forradalom idejében Kantakuzen meghívja a már özvegy Gyulaynét, »értvén az ilyen, Kegyelmetek megszorult állapotját és életét«, hogy a német generálistól kérjen engedelmet s menjen ki Bukarestbe.

A Drágfy levelek 1468-ban kezdődnek. Mátyás király ez év apr. 12-én Pozsonyban engedélyt ad Drágfy Bertalannak, mint a Közép-Szolnok vármegyében fekvő Cseh birtokosának, hogy in

festivitatibus Sanctorum Lucae evang. ac Barnabae apost. aliisque diebus praecedentibus et sequentibus országos, ezenkívül minden kedden hetivásárokat tartanak. Átalán ezen Szilágy-csehi várba és uradalomra igen sok nagybecsű anyag van itt: egy okmányban megvan a várak tüzetes leirása, vannak összeírások, leltárok, adományok s más iratok, melyekről Szilágy-Cseh történet meglehetősen össze lehetne állítani, s melyek a Drágfy, Prépost-váry és Kapy-levelekkel kerültek ide.

A Kapy-levelek között kétségtelenül legérdekesebbek s legtöbb újat tartalmaznak a Tresztiára vonatkozók, melyek épen ezért egy futélküli felemlítést megérdemelnek.

T r e s z t i a .

Tresztia falú Zarándmegyében, ma ha jól tudom a Moldován család tulajdonát. Értékes, jól és gazdag fizető aranybánya van ott, melyről azt tartják, hogy már a római időben is miveltek. Ez azonban nem áll, mert a bánya, mint az alább közlendő adomány-levelekből kitetszik, csak a XVII. század második felében fedeztetett fel s jött mivelés alá, mint azt az okiratok világosan mutatják.

Tresztia korábban uradalom volt, több falu tartozott hozzá s a múlt században a Gyulay-család bárói előnevét képezte, mely család a grófi cím mellett »liber baro de Tresztia« előnevét viselt. A XVI-ik század végén Báthory Zsigmond bezárójának, Kasztruds-nak adta, miután ez megszökött, másik bezárójának Macskás Ferencznek. Ebben az adománylevélben a szokásos felszámlálásoknál bányáról szó sincs: pedig azt, ha ismerték volna, semmiesetre sem mellőzték volna. De Tresztiát Moga Sára Kasztrudstól már korábban megvette s Macskásnak vele ki kellett egyezni. Azután Rákóczi alatt Kapy Andrásné Gyulaffy Borbála birtokába került. — Mint bányáról 1672-ben van róla először szó, midőn Apafi Mihály Kapy Györgynak megengedi, hogy az általa felfedezett bányát miveltesesse s e célból nevezetes kiváltságokkal látta el. A Kapyról Gyulayakra szállt. Az erre vonatkozó leveleket részint regestákban részint egész terjedelemen bemutatom:

1597. sept. 8. Alba Julia.

Báthori Zs. adománylevele: Fidelis nri egregii Francisci Macskássy de Bakaj familiaris nostri, hū szolgálataiért totalem et integrum possessionem Trestia vocatam in pertinentiis oppidi nri Kisbánya ac cottu de Zarand existentem antea per nos Stephano Kaztruds itidem familiari nro donatam et collatam verum ille conscius quorundam malefactorum suo rum nulla venia a nobis accepta ex hoc regno aufugisset praetacta possessione juri nro q̄t collatione nra relicta. *Ebben az adományozásban bányáról nincs szó.*

Ugyanakkor beigatási parancs is adatott ki.

1595. jan. 13. Fejérvár.

» Mi közbirák úgymint Szikszay Ferencz fejérvári udvari biró, Bodoni István és Márton Vajdaszentivánon lakozók. Adjuk emlékezetére mindeneknek kiknek illik, hogy ez mostani gyűlés alatt ki vagyon itt Fejérvárott die 13. Januar. 1598. jövének mi előnkbe egyselöl az vitézlő Macskásy Ferencz uram bakai lakozó, másfelöl pedig az tiszteletes nemes személy az néhai Kasza Péterné asszonyom Moga Sára asszony Halmágyon Zaránd vármegyében lakó jövének előükbe: « Tresztiát Moga Sára Kasztrucztól 700 ston megvette s ö most Macskásynak conferálja, hogy négy hét alatt a 700 stot letegye »kész pénzül rerum venalium aestimatione exclusa.«

1599. apr. 19. Fejérvár.

Báthory András engedélyt ad Macskásy Ferencznek, hogy Trestiáról sive testamentaria sive alia qua vellet dispositione rendelkezhessék. Ennek alapján Bakaj 1599. máj. 6. nejének Erdélyi Borbálának hagyja.

1649. máj. 16.

Brády Ferencz szolgabiró Ráthoti Gyulaffy Borbála elebb Kapy András relictája, utóbb Barcsay Zsigmond hitestársa megbizásából elment Trestiára »azon falusi kenéz Mojus Turik házához« s megintette, hogy Sebessy Boldizsár azon falut, melyet Rákóczi György 1635. Mihály arkangyal napjáu Gyulaffy Borbálától a fiscus számára foglaltatott el s neki S. B.-nak adományozott, bocsássa vissza az ö kezéhez. A kenéz a szolgabirót Sebessyhez utasította.

1650. oct. 20.

A megyesi országgyűlés alatt Virginás István a magyarországi részek közügyigazgatója azzal a kívánattal lépett fel, hogy Kurok és Tresztia zarándmegyei faluk a fiscalis uradalimak közé igtattassanak, mint a hova tartoztak. De akkor Gyulaffy Borbála ügyvéde Balog Máte tiltakozott az ellen, mert ezen faluk 1588 előtt kivétettek a fiscaálitsok közül. Bebizonyítván állítását, a két falu kivétetett a fiscalitások közül.

1653. febr. 5.

» Mi Iuánfalván lakozó Eperjessy István Diódon alias Sztremeczen lakó Vas Dániel és Sardon lakó Körispataky János mindhárman fejérvári megyebeli nemes személyek adjuk tudtára hogy in hoc anno praes. videlicet 1653. die vero 5. mensis Februarii megeulitett Fejérvármegyében Fejérvárott az nemes ország generalis gyűlésén való léünkben jövén mi előükben azon vármegyében megnevezett Sardon lakó nemzetes Sebessy Boldizsár uram és ugyan előünk maga akaratja szerint tön ilyen fassiót : « Rákóczi Trestiát hü szolgálataiért neki adományozta s most Gyulaffy Borbála perli; nem fél ugyan a pertől, de öreg s beteg levén, inkább kiegyez ilyen feltétel alatt, hogy Trestia mig él maradjon kezén, két örökös

jobbágyot neki azonban általad a mostani gyűlés után, halálra után pedig szálljon ró, de ugy, hogy ő se báborgassa Tr. birtokában.

1672. jul. 24.

Michael Apafi dei gratia princeps Transylvaniae stb. Fidelibus nostris Spec. Magu. gen. egr. nob. supremis et vice comitibus judiumque comitatus N. Item Francisco Belényesi de Varad univ. bonorum nrorum praefecto ac decimarum vicearendatori Michaeli Ötvös de Belényes auri camboori nostro caeterisque auri fordiuarum urarum praefectis provisoribus ac contusoribus aliisque stb. praeentes nostras visuris nobis dilectis salutem et gratiam uram. Beccületes tanácsuk hivünknek tek. ugs Kapy György uramnak Hunyad Zarád Közép-Szolnok vármegyék föispánjának ifjúi állapotjától fogva ez ideig ez nemes Erdélyországhoz és ennek előttünk kimült boldog emlékezetü fejedelmekhez és egész ezen mél-tóságos hivatalunknak idejében mibozzáuk hiven mutatott szolgálatjára, melyet elhiszük ennekutána is minden kötség nélkül megmutat, kegyelmes tekintetünk levén : azokáért Zarád vármegyében Trisztia faluja nevű batárbau sok költségével és fáradtságával az mely aranybányát kezdett építtetni és coláltatni, annak nemesak továbbá való szabados építését és az szokás szerint való culáltatását s haszon vételét nem ellenezzük, söt az abból való proventus szerint fiscusunk számára valami decima vagy kevés vagy sok provenialhatna is, azt egészen és éppen ő kegyelme számára adtuk és ajándékoztuk, deputáltuk és percipiáltatui megengedtük ; amint ajándékozzuk deputáljuk és engedjük ez levelük által. Minekokáért kegyelmesen és serio paraucsoljuk feljebb denotált híveinknek, így értvén megnevezett hívünkhez való fejedelmi kegyelmesességeinket, senki ő kegyelmét meguevezett Kapy György uramat megenlített trisztiai faluja batárain levő arany bányájának szabados coláltatásában, haszonvételében megbáborítani, abból tárházunkba járandó tizednek maga számára való fordításában sem egyseim más uton megakadályoztatni, azért személyében megbántani, javaiban megkárosítani ne merészölje, söt ez kegyelmes annuentiánk szeréut engedje ennekutána szabadosan élvi és birvi, abból számuukra proveniálandó decimáját maga haszuára fordítani. Nec secus facturi. Praesentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum in castro nostro Radnoth die vigesima quarta Julii anno domini millesimo sexentesimo septagesimo secundo.

Michael Apafi m. p.

(P. II.)

Ez adomány alapján 1674. nov. 30-án kiállítatik a beigtatási paraucs Kapy György és neje Bánffy Ágnes számára Kurch és Trisztia falukra nézve : mely 1675. febr. 1-én megtörtént. Az aranybánya ennek alapján minden tized, kilenczed, ötöd, negyed fizetés alól ki volt véve.

(Káptalani átirat a mnémetii Itárban.)

1682. dec. 6.

Michael Apafi stb.

Generose fidelis stb. Salutem stb. Noha igen szépen meghatározottatott Appr. Const. Par. 2. Tit. 16. Art. 4. kiki ez országban az orauy coláltatásában is magát s alatta valóit is mi formában alkalmaztassan és az fejedelmekhez is mennyiben tudja s tartsa is kötelességét: mindenáltal részünkrol az iránt nemcsak kárunkat söt nagy mértékbeli injuriáltatásunkat is tapasztaljuk Kegyelmed alkalmatosságával is, mivel sem a bányászok kötelessége sem az arauy proventusa iránt magát juxta articulum citatum nem alkalmaztatja. Kegyelmesen azért és serio parancsoljuk Kglmednek, az említett articulusunknak egész értelmét megvizsgálván, aziráut tartozó kötelessége szerént mind az eddig való arany proventusa, mind pedig a bányászok kötelessége iránt lött káros injuriáltatásunkat tartozóképen megorvosolni haladék nélkül el ne mulaszza, mert különben noha affélékben lehető titkos refugiumokat menedékelő praeentalbat, de higye el, afféleket is megelözzén, mind az affélékben eddig fiscusunk kárával lött rendetlenségeket megorvosoltatni, mind penig aziránt kárunkkal terjedő alkalmatlanságunkat jobb karbau hozni nem halaszthatjuk, mely szerént Kegyelmed is magára avagy afféle jószágára következhető károk iránt nem más tanem maga nem alkalmaztatását okozhatja. Ha pedig Kglmednek aziránt adott annuentiánk lehetne menedéken intra octavam producálja megesendesítetésünkre, egyébiránt aziránt való engedetleusége is méltán okoztathatik. Secus non facturus. Datum in civ. nra Alba Julia die 16. Decembris a. 1682.

Apafi m. p.

Külczím: Generoso Francisco Gyulai de Maros-Nemeti etc. fidei nobis dilecto.

(Ered. Gr. Kuum Géza m.-németi Itárában »Trestia« csomag.)

A Sulyok-család leveleiből.

E gazdag és érdekes levéltár legrégebb papír okirata egy nyugta 1497-ből. A Chaholy család leveleivel került ez a Sulyok család birtokába s így hangzik:

Ego Johannes litteratus civis de Felhewiz. Siquifco omnibus hoc breve inspecturis, Quod magnifici viri Bartholomeus Chaholy et Thomas Appaddi contentum me reddiderunt de pretio quatuor vinorum tempore disturbii reverendissimo domino Valentino condam episcopo ecclesie Waradiensis per datorum rationem, cuius hoc manuscriptum pro cautela eisdem contuli anno 1497.

(P. H.) f. XVIII.

Sokkal fontosabb egy regestrum-törédék, melynek írása s kiállítása a XVI-ik század elejére vall. E regestrumba a boznai

diakói egyház kincsei voltak feljegyezve — fűjdalom, csak az utolsó oldal maradt fejn. Hazánk épen azon részéből való ezek regestrum, mely a török dulás által legtöbbet szenvedett, s melyet épen azért érdekesnek tartok egész terjedelmében közölni:

Item ibidem in primo serinio	
Turibulum de argento cum navicula	j
Item Baculi eoratoribus	iiij
Baculi vel candelabra cirophonariis argentei	ij
Cruces de argento	ij
Monstrantia destructa	j
Cruces de argento deaurate intus lignae parvum argenti continentis	ij
Ureus argenteus ad altare pertinens parvus	j
Urus argentea pro aqua benedicta parva	j
Navicula Sancti Petri de lapide argento circumdata parvi pretii	j
Calices argentei deaurati	vij
Patene de argento	vij
Poculum argenteum fractum	j

Ibidem sunt diversa mantilia non magni pretii.

2-da ladula.

In parvo sacculo particule argenti

Item floreni auri hungaricales	xxxvj ¹⁾
Duo paria ampularum argentea et deaurata.	
Duo paria ampularum argentea	
Item semipoculum argenteum deauratum ossa Sanctorum continens	j
Calices sex, patene	iiij
Monstrantia semi, parva crystallina	j
Monstrantia de argento	j

In eadem ladula mantilia diversa.

In tertia ladula.

Calix argenteus cum patena	1
Alter calix de cupro cum patena	1
Sigillum dominorum capitularium	1

Quarta ladula.

In qua sunt littore privilegia ac alia instrumenta.

Hátlapján: Az Díjakő eghaz marhájának Regestuma.

Négy érdekes levél van Lajos királytól e levéltárban a sabácsi és nándorfehérvári várakra vonatkozólag, melyek közül a két utolsó magával a feladással áll kapcsolatban. Mindkettőnek egy-egy Sulyok volt a bánja.

¹⁾ Kitörölve ugyanazon téntával.

1519. Buda feria quarta proxima post dominicum Oculi. (márc. 31.)

Lajos Pesthyeni László hivét küldi Sulyok Balázs sabáczi bánhoz, hogy úgy eselekedjék, mint ő általa izent a bánság említett dolgába.

1519. Buda feria sexta proxima ante festum pentecostes. (jun. 18.)

Lajos ujra parancsolja, hogy a meghalt Kerey Balázs hivatalába, ki a sabácz-vári bánság felében hivataloskodott, Kenderessi Andrászt vezesse be Sulyok s fogadja el társáuk s collegájának, mint czt már Hajdachi Horváth György cubiculariusától és hivétől megizente neki. Az özvegy Kereynével a fizetési adósságra már megegyezett a király.

1523. Buda. In festo sacratissimi corporis Christi. (jun. 2.)

Lajos salvus conductusa Sulyok Balázs és István részére, hogy ök, mig a király Balázs ügyében Sabácz elveszte miatt, valamint Istvánénak Nándorfejér vár elveszte miatt, itéletet nem hoz, szabadon járhatnak népeikkel mindenütt, 40 nap leforgása alatt, a királyhoz lehetnek, ügyeket intézhetik stb.

1523. Buda. In festo beate Margarethe virginis. (jul. 13.)

Lajos salvus conductusa ugyanazok részére, hogy ezek megjelentek ugyan az itéletet hallani, de mivel más fontos ügyek, a haza dolgai forogtak az országgyűlésen, azért elhalasztotta az itéletet s megengedi jelen levele erejével, hogy mindaddig, mig ügyük el nem intézi, szabadon járhatnak stb. stb. Saját kezével aláírva.

Báthory Andrástól — valószínűleg II. Andrástól az országbirótól egy kelet nélküli piros pecséttel leragasztott kis rövid cédula maradt fenn Sulyok Ferenchez, mely így hangzik:

»Im ſyntem az kjk porozka felewl waſ antaltol hyd meg zawat.

Andreas de bathor.

Külvélem: Sýwlyok Ferenenek adassýk.

Talán ugyan azon Sulyok Ferencz, kihez Báthory András levelét címezte, írt Pécsről a scholából szent Bertalan napján (aug. 25) anyjához Sulyok Istvánné Kende Klárához, melyben az akkori iskolai viszonyokra egy pár jellemző adatot találhatni. Azzal menti magát, hogy eddig nem írt, mert a leczkeolvasással volt elfoglalva, kéri, hogy atyja szerződjék a mesterrel, mert ez untalan kérdezi, hogy hoztak-e neki valamit? Már elmúlt két éve, hogy a doctornak 8 frrtal tartozik, gazdájánál is kitelt esztendeje s ez is stürgeti a pénzt. Ezenkívül még nadrágra való posztót s gyolcsot is kért tőle, mert nem volt inge. Mind ezt küldjék meg s küldjenek Tamás mesternek is, mert az már minden kölcsönkor zálogot vesz.

Az ezen időben élt Sulyok testvérek közül az egyik György

ugyanazon Ferencznek nagybátyja mint pécsi püspök végezte életét. Ennek Pécssett püspöki székhelyén tett végrendelete fennmaradt 1537 nov. 19-ről (die beate Elisabet vidue.) Terjedelmes okirat, mely a püspök emelkedett gondolkodásáról s haszniságáról tesz bizonysságot.

Testét a Szent Péter cathedralis templomban, Szent Imre herezeg oltárára olcsó kéri temettetni. A királyt kéri, hogy ezen fontos püspökségre helyén megálló embert nevezzen. Testvéreinek s a vár tiszttiselőinek lelkére köti, hogy a várat tartásuk meg a király batalmában. A kanonokokat, káptalant, a káptalani és az egyházi javakat, valamint testvéreit a király kegyébe ajánlja. Ö kétzser is volt püspök ott, de világi javakat nem szerzhetett sem az idő rövidsége, sem a miatt, hogy katoniakat kellett tartania. Igy nem is hagyhat aranyat, ezüstöt, de 100 akó bort hagy a királynak. Több adósságát, különösen a zsold kifizetést szintén a királyi kegyre bizza. Ö az egyház kincseit nem kis költséggel váltotta vissza Báthory Istvántól s ezen fáradtságáért az országtanács 300 frt jutalmat adott volna neki, de ö ezt is az egyházának hagyja, látván annak szegénységét, söt ezüst misemondó edényeit hasonlókép az ö és testvérei lelküdvéért. minden más javait testvéreinek s azok örököséinek hagyja.

A püspök nemsokára e végrendelet tétele után elhalt.
Ugyanis :

Egy 1539. Pécs, jun. 29-én kelt levélben Eszéki János választott pécsi püspök és Baranya-megye örökös főispánja a Sulyok testvérek buzgó igyekezetét, hogy testvérök György püspök emlékezetére kápolnát akarnak emelni, még pedig a Szent Imre oltárát, teljhatalommal jutalmazza meg és a jus patronatus-sal azon oltár rectoratusa felett.

De a Sulyok testvéreknek ez időben nehéz napjaik voltak. Mint előkelő gazdag és nagy szerepet játszó emberek, élénk részt vettek azon idők párharczaiban. De épen ezen párharczok történeteszorosan összefügg azon idők birtokviszonyainak történetével mely még kevessé van felderítve. Fontos adalékot képeznek a szereplő főuraknak egymással folytatott levelezései is, melyek bizalmas természetükönél fogva sok felvilágosító adatot foglalnak magokban. A nehéz napok, melyek a Sulyok-testvérekre sulyosodtak, épen pártváltoztatásuknak volt következménye. Buda elveszéseként évéből 1541-ből öt erre vonatkozó s igen jellemző levél maradt fenn, melyek közül hármat Choronhoz intéztek, kettőt pedig a Sulyok-testvérek váltottak. Török Bálint, Nádasdy, Rémay, Ujlaki Ferenc győri püspök mind közben jártak vagy legalább igérték közbenjárásukat a Sulyok-testvérek ügyében. Nem kevés érdeket kölcsönöz e leveleknek, hogy az akkor viszonyokat festik, egy-egy történeti adatot is közölnek s főként a szereplő egyének megismeréséhez nyújtanak adatokat.

Nem tartom érdektelennek ennek az öt levélnek regestáját ide igtatni:

1541. Egerwara feria quinta post f. omnium Sanctorum. (nov. 5.)

Nádasdy Tamás levele Choron Andráshoz.

Vette a Sulyok-testvérek dolgában írt levelet, s ö nekik ép úgy le van kötelezve, mint Therek Bálintnak, s csak oly jó barát velök, mint Törökkel, habár ennek szolgái sok kárt, gyalázatot, injuriát cselekesznek vele, melyekről ö sohasem emlékezik, söt mindannyiok dolgait ö Felsége előtt igen pártolni fogja és közbenjár érettök. Tegnap Sulyok István Kanizsán vele szemben volt s sokat beszélt vele, de el kellett atyja temetésére utaznia Egervúrra, mi helyt onnan Kanizsára visszatér, Sulyokot elhivatja magához, általában minden megtesz érettök. Ujságul irja, hogy Bánffy Boldizsár Chatáron erősséget építetett, s onnan nagyon sokakat háborgat. Zalamegye közönsége folyamodott is már hozzá, hogy nyujtsan segélyt Bánffy ellen, mit ö a király engedelmével meg is tett, úgy hogy először a zalai nemességet eskette a király hüsegére a gyűlésten, melyet Kapornakon tartott nov. 1-e előtti vasárnap, s azután elfoglalta a csatári várat. Majlád István Bodonról írt neki levelet Lukács ev. napján, hogy biztosítanák, hogy Berénybe bocsáttassék el s szabadon cresztessék. Nem tud mitsem Buda sorsáról.

1541. nov. 10. Nyitra.

Réway Ferenc levele Choronthoz.

Vette a Sulyok-testvérek dolgában írt két levelet. Ök is írtak, kérvén, hogy kegyelmet eszközöljön ki ö felségénél, a mely dologról az elmúlt télen Fejérvárott eleget beszélt Sulyok Balázs sal. Nem felejtette ö el a dolgot, de mivel azon időtől, hogy S. B.-zsal beszélt, mindig a királyi várakban volt, nem akarta levél utján ö felségénél e dolgot véghez vinni. Ezen napokban lesz Nyitrán vagy Keeren a főuraknak és királyi tanácsosoknak összejövetele, mely máskor Pozsonyban vagy Nagy-Szombatbau szokott lenni, de a pestis miatt nem lehet ott, először az odagyülendő urakkal fog e dolgban részkezni s azután közösen ö felségénél. Reméli, hogy a kegyelmet könnyen megnyerik. A kieszközölt kegylevelet azután Choronnak fogja küldeni, ki azt a Sulyokok kezébe juttatandja. Továbbá, irja, az elmúlt tavaszszal Gýczý István egy ménesét hajtotta el, melynek visszaügyeért Therek Bálinthoz fordult, s midön Buda alatt lett volna, ugyan ö Nyáry Ferenc utján megigérte, hogy visszaadatja a ménest. Kéri Choront, hogy Penflinger Katalin asszony nál Therek Bálintnál is szorgalmazza az ügyet. Volt a ménesben 47 nagyobb ló; ha Therek Bálintné a magáéból is megadná, bizony árvainak megszolgálná a jövőben, járjon közbe Choron Gýczynél is. Gyakran írt erről a Sulyokoknak is, de irjon Choron is, s ök is szorgalmazzák a ménes visszaadását s tegyenek az ügy állásáról mentől előbb jelentést Choronnak, ki azután ezt neki küldje el.

1541. Synt in festo dñi Martini episcopi. (nov. 11.)

Wylakj Ferencz györi püspök levele Choronhoz.

Vette a Sulyok-testvérek dolgában írt levelét, de mitsem válaszolhat. A nagyszombati összejövetelekor az uraknak s királyi tanácsosoknak a ezélból hogy meghallják Batthyani legatióját ö királyi felséggétől, azt hiszi, hogy ott lesz említés a Sulyokok s a többi Bálintink dolgáról, kik legkevésbbé sem lettek csendesebbek, mint azelőtt. Gýczý elfogván az ö tizedszedöt, bilincsekbe és börtönbe vetette, a tizedborokat elvitte s sokkal roszabbúl viseli magát vele szemben, mint azelőtt, mi okból, miért cselekszi, különösen midőn tudják, hogy kik és mily török urai vannak. De megjön az ö órájok is, s bizony a keresztyén fejedelmek is sogni fogják őket. A cseheknek ép gyüilésök van, a királyt is magok közé hívják az expeditióról tanácskozván. A csehek, morvák, slásiaiak, lusatiaiak s nem tudja még melyik tartományok önként azon munkálkodnak, hogy ne halasztassék el az expeditio a jövő tavaszra. A németek hasonlókép. Igazságot ír, nem kósza hirt.

1541. Szentgyörgy. Feria 2-da ante f. Andree (nov. 29.)

István levele Balázshoz.

Vette levelét, s az abban foglalt két más levelet. Érti azon irók óakaratját, de Zalay és a györi püspök leveleiből úgy látja, hogy Gýchý István akármit cselekszik a püspök ellen, őket okolják. Szerinte Choron Andrásnak kellene irnia (Balázsna t. i.) vagy magának a püspöknek, hogy ők ártatlanok, mert a püspök is tudja, hogy ők mitsem cselekednék. Ugy emlékszik, hogy a györi tized felét a püspök hogy szedje, határozották, másik felét a pápa részére Gýchý István. De ha e batározatot Gýchý megsértette, jó lenne erről úgy az úrnő, mint Fanchy előtt dolgozni, mert az az úrnönek s gyermekeinek ép oly ártalmat, mint nekik. Jó lenne Choronnak irni, hogy ez a püspökük s Zalainak irjon s őket ártatlanoknak bizonyítsa, valamint Gýchýnek, hogy tartózkodjék ilyeket cselekedni. Láthatja, mit ir Réway Choronnak ménese dolgában Az iró emlékezik, hogy Réway neki is írt levelet, hogy ő könyörögjön uránál, mit ő meg is tett. De jó lenne beszélni Fáuchyval, hogy a ménest adják meg, mert többet használhat 40 lónál Révai. Még ír böven e tárgyról s annak kiviteléről. Thurzó levelét megküldte, hogy az urnönek küldje, irjon, hogy megküldte-e, nem-e, mert tudja, hogy mit írt Thuzó nekik. Magán ügyeket tárgyal.

1541. Szentgyörgy secundo die Sceti Nicolai. (decz. 7.)

István levele Balázshoz.

Értette sulyos veszélyét s igen sajnálja, s azt tanácsolhatja csak, hogy meneküljön s fussen. Különbén Nyáry Ferencz és Mérey Mihály és János leveleit, melyeket neki átküldött, megkapta s könnyen válaszolhat rájuk: de kéri, hogy mindkettőjük nevében legyen ezen relatio. Hallja, hogy közel van Szentgyörgyhöz, tanácsolja, hogy együtt menjenek Letényére

Mérey Mihályhoz, mivel nagyon szükséges nekik Méreyvel tanácskozni. Megküldi Nádasdi levelét, hogy Thurzó magához hivatta de rögtön. Ö Nádasdynak is Kanizsán létekor mondta, hogy biz ö nem fél Thurzóhoz menni, most szaván fogják s azért is jó volna Méreyvel beszélni, vagy egymás közt legalább. Vasárnapig elvárja válaszát, de vasárnap Ladra megy. De ha nem akar jönni, mondja meg, mit beszéljen és tanácskozzék Méreivel.

A Chaholy-család után maradt örökséghől hosszú per támadt, melyre vonatkozólag egész halmoz eredeti iratot öriz ez a levéltár. Az érdekelt családok között különböző időkben compositiók jöttek létre. Egy ilyen compositio 1580. dec. 11-én iratott alá Praepostváry Bálint, Kapy András Sulyok István közt, kik Chaholy Ferencz hagyományán osztoztak. A kiegyezés több pontból áll, melyek közül egy a mester eddigi 34 frt fizetését 6 frttal felemeli, s meghatározza, hogy a deákok minden harmadik szombaton minden két malomból egy-egy véka buzát kapnak. Nevezetes az a pont is, mely az erdővágást szabályozza, eltiltván annak vágatását egy évig.

De e kiegyezés daczára nem állott helyre a héke az osztozó rokonok közt s 1585. sept. 8-án a megyei gyűlésen új végezésben nyugodtak meg. Elhatározták, hogy jövő jan. 1-ig egymást nem háborgatják; az emberhalálért a megyére már megidéztek ne persequáltassanak; ha Katalin napig nem egyeznek ki, Szatmármegyére appellálhatnak, de tovább nem; a concordiát erősítse meg Báthory István s ha ö nem tenné, az érvénytelenné válik; Prépostváry Bálint párbajra hívása kis-karácson napig (jan. 1.) érvénytelen; ha addig nem egyeznek meg, minden két fél szabadon kihívhatja a másikat.

Prépostváry Bálinnak 1588 máj. 25. Kassán kelt leveléből látjuk, hogy a közte és a Melithék között folyt perbe Nádasdy is bele volt elegyedve, ki 200 ház jobbágyot igért Melithnek. Azonban ö megbékélt Melithtel s a perlekedést nem is akarja a táblára vinni. De ha Erdélybe menetele előtt tárgyalnának a táblán, nézzék meg milyen pecséte van Nádasdy donatiójának, mert úgy mondják, hogy »cél» pecsét vagyon rajta, ki ha ugy vagyon és úgy lenne, csak avval is mindjárt kárba lenne kereseti. Ennek a pernek is compositio vetett véget. A következő 1589 máj. 9. (feria secunda post dominicam rogationis) Melith István és Melith Pál léptek compositióra Sulyok Istvánnal. Azonban a per a compositiók daczára még azután is tartott. Ennek a Sulyok Istvánnak Sulyok Petro asszonynyal keserői Horváth Mihály feleségével is volt pöre egy 500 ftra becsült szoknyáért. (1580-ban.)

A Gyulafy-család leveleiből.

A Gyulafy-család hosszabb időn át kiváló szerepet játszott történetünkben s e levéltár fontosságát épen ez adja meg. Magok

kiváló emberek levén, összeköttetésben voltak koruk előkelőségeivel — levelezésük ez a része már eunél fogva is figyelemre méltó. De ha nem fontosabb, van még eunél is érdekesebb része levéltáruknak, az hogy a szereplő egyéneknek beléletéhez s fiataloknak történetéhez is nyújtanak anyagot.

Átalán mi a történetünkben szereplő egyének fiatalabb éveiről keveset tudunk. Legtöbbnyire, mint egy-egy Minervák a Jupiter fejéből ugranak ki a cselekvés terére: hogy jutottak fel odáig, hogy kiszökték ki magukat, igen kevésnél tudjuk megmondani. A legtöbb levéltár ból mint inutilitákat eldobták az erre vonatkozó leveleket: itt még is sokat megörzött a gondos kéz. E rövid megjegyzés előrebocsátása után lássunk néhány mutatót.

1571 jan. 31-én Maximilián, megkötvén János király fiának teljhatalmú követével Békes Gáspárral a békét és kiegészést, a fejedelem közbenjárására menedéklevelet ad Gyulafy Lászlónak, hogy eddigi tetteiért nem állaud boszut. A Tört. Tárban egész terjedelmében fogom közölni.

1573. febr. 1C-án Kemendről Choron Dorottya értesíti Gyulafy Lászlót, hogy fiát a törökök elfogták, igen-igen kéri, hogy eszközölje ki kiszabadulását. mindenét felajánlja, ha »imögben« kellene is maradnia kiszabadítására, s felajánlja a jószágot is. Negyedszer is sürgetően kéri.

1578 maj. 6. (feria secunda post dom. Rogationum) Kolosvárt Báthory Kristóf patens levelet adott ki, hogy Gyulafy István maga s felesége nevében tiltakozott, hogy hallomás szerént István lengyel király Sidovárát, mely a lugasi vagy káránsebesi megyében vagy kerületben van, Thompa Istvánnak adományozta volna vagy akarná adományozni.

Báthory Kristóf fejedelem Gyula-Fejérvár 1578 jun. 3-áról válaszol Gyulafy László tanácsúr fizetését sürgető levelére, hogy 300 arany forintot most megküld; az adót fizetésébe tudván kéri, hogy adja tudtára, hogy még minden összeg van hátra. Ha Lengyelországba akar menni abba beleegyezik. Fizetése 722 frt. A Hagymásy levelekből a jószágára vonatkozókat kikeresteti s elküldi. Ime egy tanácsúr — ma ministernek hívják — fizetése 722 frt volt abban az időben: egy mesteré, mint fennebb láttuk, 40 ft. Ilyen az arány ma is.

Gyulafy László a következő évben már nem élt. Egy 1579 jul. 7-én Szilágy-Csehben kelt iratból tudjuk, hogy végrendeletét Kendy Fereucz és Dobzay István hajtották végre, kik jun. 28-án osztották el a jószágokat az örökösök: Forgács Mária a reducta, s Gyulafy István és Laczkó közt. A Szilágysági jószágokat három egyenlő részre osztottak köztök, s magát a várat is lakások, az ingó marhákat pedig leltárak szerént, a 3700 stnyi adósságot pedig részarányosan osztották fel az örökösök közt.

Az ingóságok regestruma két példányban van meg. Első lapon a pénzfelosztás illetőleg fizetés van, a 2-ik levelen kezdődik

az özvegy Gyulaffy Lászlónak adott marha, azután jön Gyulaffy István marhája. Az okleveleket szintén ő kapta; utóbb van a Gyulaffy Laczkó marhája. Azután jönek a buza asztagok s végül a várszükségére szolgáló szerszámok száma.

Nehány év mulva Laczkó kinőtte magát Lászlóvá s mint államférfi, tanácsúr és befolyásos ember szerepelt. Báthory Zsigmondnak is kedvencz embere volt: egy 1601 nyarán hozzá írt egészen sajátkezű levelét bemutatom itt:

1601. jun. 26.

Magnifice dno nobis honorande.

Több időre hogysem mint vagy én vagy Klmed kívánta volna, haladtott az Klmed szolgájávuk visszabocsátása; oka, isten látja nem ugy volt az gondvisellettenség, minthogy az felettes való sok gondok, és az sok fogyatkozások, mostanság kik rajtam vadnak, cselekedték, hogy vissza nem bocsáthattam Klmedhez; most nemcsak visszabocsátom, hanem szóval is izentem Klmednek. Azért Klmedet kérem mint uramat, vegye Klmed az én igaz atyafigaságos voltomat és tiszta szívból való, Klmedbezz indulatomat, és ha mindenben Klmednek reménsége szerént nem felelhettem, ne úgy az az háláandatlanságnak mint az sok fogyatkozásoknak és lehetetlenségnak tulajdonítsa, és minden szívból való kétélkedést vegyen ki hozzáni való mindenkor megmutatott igaz atyafigasága. Az mit az Klmed jámbor szolgája Klmednek szómnal mond, higye meg Klmed szavát. Claudiopoli 26. Junii 1601.

Sigismundus princeps m. p.

Külezim : Magnifico dno Ladislao Gyulafi etc. dno fratri charissimo et observandissimo.

(Eredeti, egészben B. Zs. irása.)

1602. okt. 5. Danbradról írt levele Seredi Istvánnak Gyulaffy Lászlóhoz érdekes történelmi felvilágosításokat tartalmaz:

A vezérpasa átment a Dunán, nein tudni, hogy Szécsént, Fileket elejti és úgy megy előbb, vagy hátrahagyja és Erdélyre siet. Lippára mennek, Tokajt talán nem bántják. Székely Mojzes velük és Princeps Tranniae a céime, nem tudja a vitulus megjön-e neki. A tatárok Kálló táján igen nyargalnak, rabolnak, az egész Nyírség elfutott a Tisza mellé. Ő is Dambradra ment. Nyári Pál igen pártolja, jószágot is adott. Ő azt akarná, hogy Báthory István szolgája legyen Seredi. De Seredi csak úgy lesz, ha magának, szolgáinak jószágokat kap. Nyári azt is kész kivinni. Gyulaffit tanácsért kéri, mit tegyen. Pénz dolgát érti, de szembenlételkor beszél róla. Ő kész a lengyel utra, csak a pénzt várta eddig is. Kéri a 400 frtot husvétra, levelét küldi, hogy a melyik faluját akarja, elveheti zálogban. Köti magát erős obligatiókkal. Nyári is tud a dologról. Nyári jelentvén, hogy Gyulaffy hogy kérdezősködött felőle, köszöni nagyon s

rögön egy jó pohár bort ivott Gyulaffy egészéigre a jó emlékesetben is köszöttek Gyulafy. Az agarat puskát megeszeti s ha kívánja, ott hagyja Zillágyban. Csak a pénzt küldje, a carta blancára azt írhat, a mit akar.

1604 sept. 29. Diószegről Imre János ir Gyulafy Lászlónak:

Csejti nála járt pénzért, de nem küldhette el, mert Csákynak Igórt pénzt a most zálogba is kell — puista levelere hát nem küldte el az osztály marhát. Szüretkér még fogja látogatni, beszélj valója levén.

Gyulafy Lászlónak nejéhez írt sajátkezű levélét érdeken tartalmáért bemutatom:

1605. jan. 21.

Értem leveledből egészágteket, kin szívesen szerényt örölik, hála istennek, Úr is egészében vagyok.

Holott azt irod, hogy Bácsa Bécs és Pozson között vagyon táborban nagy haddal, az nem az van, ugyan tudjuk, hogy nem fogyott még el az német, de Úr azt csodálom, hogy mibeli egy kis hirt hallas, mindenjárt elrémisles; az mi uralnak is vagyon annyi hada, mint az németek. Más az, hogy annyi török és tatár jö, hogy csak az is elég az németek. Az meunyi uras förendek immár egy hajóban vannak velünk, azokkal együtt minket is megtart isten.

Rács György táborára indultunk vala, de Segesvárra futta előtük; harmadnapra az moldovai had érkezik, isten velünk lévén, redmegerünk oda is.

Marhákat ne fejtse, mert ha Posonnál valami szerencsétlenülcsök is hadunkon, onnan még esztendeig sem érne redánk, elég akadály vagyon előtte, de ne gondolkodjál soha arról, hogynem ettől immár felni kelljen, csak könyötökünk istenek és legyünk jók, mert annyi jó hírek vannak, kiket rendeltek meg is irni, hogy örököls és állandó békességet ad isten.

Íme igen szép két lovakat kültetem, íme már négy székeres lovai vagyon, rövid nap ismét kettőt küldök, egy fekete lovat kültetn haza, még az Üstöt itt hattam, ha másokat vebetek, azokat is haza küldöm, asaz hogy két rendbeli székeres lovakra felépítsek; menüel hamarabb lebet, egy bőrcsakárna ezer tiszta és haza küldöm. Az kék székeres lovakkhoz is kiegészítő hámokat.

Az aludási jutakat el ne adják.

Legyen mindenre gondod, szónál igen sokat készítsen, az hun kassálják, ugyanott rakják kazalban.

Felettese igen kérlek, hogy számi hírrrel ne gondolj, hanem az új hámakat csinálta meg, igen kedves pénz megyen arra. Íme én most négy van ezer üveg tállyárt csináltatok de haza küldöni.

Rövid nap igen szép költséget küldök haza.

Zakmár mellett vagyon két falu, azért adtam Rigerrel, ukrainiak elkezdtek úgy törekkelni jobbnak de hasznosnak.

Az Kővár vidéki falu földi irok uralnak, csak add részéről, mikor talál el az megja.

Fejérvári Istvánt és el hozzáttam, azért az hadadi utcaribőn vedi meg az posztú árrát. Az Horvát Simon marhája felől megeneklek, hogyj békét neki.

Lőtöt ne háborgasd innet.

Az Dienes János buzáját és az mely szolgája előbbött vala Tasná déákknak és az melyet Drabant János addományárt bocsított vala, megállattad.

Márton déákknak is hagyj békét, most im báza küldtem, szolgáltad.

Mindenfelé vigyázass, kiválképpen ockadalnakra és az Zölyomnád jobbágyit tartand az alkosságért.

Kérlek, hogy az madarászoknak résből és fizetésekkel vétek ne emeik.

Az báznak az pademontomát igen csíp és temetések férész össz kából csinálasd.

Az mely ablakköveket Almásról hoztak vala, azokat az alac házakra kellene csinálni.

Az istennek könyörögjetek, mert mihekk az moldovai had érkezik, az penig harminc napig itt lezen, ha isten akarja, megvívunk. Adja az isten az ü szent fidejét, hogy hallassunk örvendetes hirt egymáshoz felül!

Irtam Segesvár mellett való taborban 21. Junii 1605.

Gyulaf László m. p.

Az elrimet ne hagyad ejbel meghalni.

40 forinttal adón az Ipsi Füredi János, az javából vedi meg.

Károlyi: Az én csorulámon atyámsának adománk Zilágycsabán.

Mics kincs: Pribékfalvát Szentmihály barának harmadik napján kell elfoglalni 1605.

A Gyulay-okmányok közül még csak egyet emeltek ki. Gyulay László őrkövesi Sámuel Székánya és Horváth Máté 1619. március 22.-ről levelet írtak a Nagy-Károlyi terminusra deportált birtokokhoz, melyben kérlik, hogy minutan Bethlen Gábor Lukácsfalvát, Nyírest és Pribékfalvát — melyet ő felesége Gyulay Lászlónak adta, mit ez szoknára adott, inscríbált — elvette tölök, vagy a 90000 forintot adják meg, vagy annyit érő jómódossal kárpoltják őket.

A Pichy-család levélterére.

A Gyulayak hányszág után jutottak a Pichy-család levélterének birtokába. Pichy Simon változatos s jó és rics napokban gyardag életéről sok adat van a levélterben, melyeket Seilády Áron tagtársunk fog feldolgozni. A legfontosabbak közé tartozik két sajedelmi átrát, melyekben Pichy Simon fiatalkodásához vonatkozóan adatokat. Nagy-Szabó Kálmán kirataiból tudjuk, hogy Pichyt Óbry András fiára fogadta: elmondja az indukciók alapján, de a fiúról fogadás idejéről, körülmeneteiről hallgat. A

fiúvá-fogadás okiratát Eössy 1598 máj. 10-én, Szent-Erzsébeten állítá ki Szőkesfalvi Sámsondy András deák és Sárdi Jankó Balázs hites személyek előtt. Az okirat elmondja, hogy Péchy Simon deák Eössyt nemcsak mint szolga, hanem annál feljebb való hűséggel ápolta. Épon ezért őt mint a hazai szolgálatára »elegendő és alkalmas embert« fiúvá fogadja, összes és tekintélyes javai örökösévé teszi, melyek magyar és székely területen seküdtek, nevét is rárubházza, hogy ezentúl az ő nevérlől »Eössy Simonnak neki tulajdon fiának« neveztessék. Ezen fiúvá fogadást Péchy másikép Eössy Simon 1602 máj. 12-én Gyula-Fejér várra átiratta és megerősítette Báthory Sigmond fejedelemmel, kinek ő ekkor titkárja volt. Nevezetese, hogy ezt az okmányt maga Péchy is aláírta. Ugyanezen Báthory-séle okmányt Bocskay 1606. ápr. 24-én hasonlag átirata s megerősítette. Ebben Bocskay Péchyt intimus secretariusnak nevezi. Péchy ezt már nem írta alá. Az okmány a Történelmi-Tárban lát világot: a többieket a későbbi időkre vonatkozókat Szilády Áron fogja ismertetni.

A c e l l e r i s t á k.

Az 1659. febr.—márciusi országgyűlésen, márcz. 20-án, midőn a porta által felvetett rendkívüli sarcz megfizetésére vonatkozó rendszabályokat tüzték napi rendre, felolvasták a fejedelmi előterjesztést, melyben a czellérséggel kötött szerződésre is volt célzás. »Miféle szerződés?« kérdezték az eláult rendek, s kivánták, hogy terjesztessék elő. Fejér várra van Mikó deáknál — mondá Járai a fiscalis uradalmak számvevője. A rendek erre felhívták Járait, hogy mondja el a szerződés pontjait — »nem tudok róla semmit« mondá ez. Ez alatt Sárpataky Márton közügyigazgató megirta a compulsorium mandatumot s kézbesítette Járagnak: »uram, ha nem akarsz jöni, ihol parancsolattal hívom Kegyelmet. Hütöd szerént mondd úgy az hogy tudod.« Most már nem használt a tagadás s Járav előadta a czellérekkel kötött szerződés hat pontját. Erre bizony nagy vihar támadt a rendek közt, de végre is a VI-ik articulussal jóvá hagyták a szerződést két évre.

Ekkor volt először szó a czellérekről az erdélyi törvényekben: történetirásunk pedig annál többet, mi ebben a törvényben van, nem tud róla. Azok, kik a sóbányákat mivelték, azt a vizen (Maros-Szamos) elszállították a portusokról lerakó helyekről s ez volt a czellérkedés. Szövetkezetek ragadták ezt a kereskedést kezükbe s a fejedelmi kincstárba a kiválltságért bizonyos haszonbért fizettek. Két okmány van e levéltárban, melyek a czellérszövetkezet történetére a XVI-ik század végén nevezetessé fénnyt derítenek: egy 1587-ből a dési czellérek szerződése Gyulafy Lászlóval, mikor a portust Zsibóról Órmezőre tették át, s Báthory Zsigmond 1592

oct. 20-iki okmánya, melylyel ezt a szerződést jóváhagyja. Mindkettőt a Történelmi Tár hozza.

XVII-ik századi okiratok.

Gazdag levéltár ez XVII-ik századi okmányokban is, s ezek között sok a köz- és mivelődéstörténeti anyag.

1613. dec. 1-én, tehát nem sok idővel fejedelemré vásárlata után Bethlen Gábor a zoványi részjöszágot, melyet eddig Kesztszegi Péter birt, de miután az országgyűlési articulus ellenére sem hódolt meg neki, elvesztett, Kápy Andrásnak adományozza hű szolgálataért.

1616. decz. 17-éről Váradról Bethlen Gábor levelet küldött Prépost-váry Zsigmonduénak Széchy Katalinnak. Értesülvén, hogy katonái, kiket ö várába örségül küldött, jóságaiban prédát tettek, intézkedett, hogy azok minden zavarolással hagyjanak fel. Különben »az idők mivoltához képest« az örséget nem hozhatja ki addig, mig a dolgok meg nem esendesednek.

1625. aug. 25. Terebesről Széchy György levelet intézett Prépost-váry Zsigmondhoz, Széchy Katalinhoz, tudatván vele, hogy 24-én gyermekivel Terebesre ért. Kéri, hogy látogassa meg, mert neki Bethlenrel kell-vén összejönie, nem késhet ott soká. — Másnap aug. 26-án újabb levelet írt hozzá, tudatván vele, hogy a fejedelem kijő s ö vagy Ecseden vagy Szathmárt szeretne találkozni vele. Ismételte kéri, hogy jöjjön ki, meghalván mostoha anyja s öccse Tamás nem lehet. A marhákat felhajtják, adott már levelet a rimaszombatiaknak.

1625. sept. 14-ről Barcsay Zsigmond conventiója. Mint udvari lovas testőr, évenként 200 frtot kap.

1629. jun. 12. Almásról Széchy Katalinhoz írt levelében Csáky István pénzt kér, mert Kamuthynénak ezer frttal adós. Szivesen leköt párszáz ház jobbágyot is írte s kötelezi magát, hogy esztendeig sem váltja ki, csak hogy a pénzt mennél hamarébb küldje. Ismételten sürgeti a hamarvaló küldést.

A Rákóczyval fennforgó differentiák kiegyenlítésére 1633-ra Eperjesre tracta rendeltetvén el, Esterházy Dániel Fraknó 1633. jan. 20-ról írt a királyi commissariusoknak. Báthory Gábor Unkreiter Mihálynak Kövárvidékén adott egy Charnafalva nevű oláh falut, melyet Bethlen elvett töle s visszaadását hijában sürgették. Kéri, hogy pártolják ügyét. Ifjabb Bethlen István Szathmárhoz közel a tótfalusi hegyen levő szőlöjét s egy faluját elfoglalta. Kéri, hogy a mostani tractában hozzák elő s adassék meg Unkrajter Mihálynak.

A tracta már véget ért, de még mindig voltak címzézendő ügyek. Erre vonatkozik Bornemisza Ferencz levele Rákóczy Pálhoz, Kassa 1633. dec. 18-ról, melyben írja, hogy ö is Rákóczy is Kassára visszatértek. Beteg volt, de javul. A jan. 15-iki terminusra legyen Eperjesen. Kéri, hogy végezzenek jól: ne kelljen a magukét karddal vagy perrel védeni. Ö nagysága hosszalja a terminust s nem tudja, ha Prépostvári, a Sulyokok elfogadták-e?

mert ha nem, s Prípostvári nem hozza el a leveleket re infecta oszlanak el. Jó volna ha Kápy s a fejedelem is irányuknak uokik. Ő jelen lesz Forgács Istvánnal. Rákóczi örül, hogy Pál ugy gondol rú s jónindulattal van hozzá. Rákóczi Pálné beteg.

1642. jun. 18-ról Szántai Molnár Mihály nagybányai pap Sulyok Istvánnak ír a csengeri praedicatorral fensorgó viszálya ügyében s kéri, hogy Megyessy közbonjárásával intézze el.

1643. febr. 18. Jegyzéke annak, hogy mit adtak Barcsay Zsigmond és neje, leányuk : Druzsiána lakadalmakor. Aláirva s megpecsételve Farkas Ferencz és Tholdalagi Ferencz által. Adtak 11 szoknyát, 3 kis subát, 3 előruhát, igen sok abroszt, keszkenöt s aranyhíműt ; 29 inget s előkötöket ; a szolgáló leányoknak 6 viselő ruhát. Markó vajdáné 7 abroszt, 8 lepedöt, 8 kendő keszkenöt s 2 vánkoshéjat.

Érdekes Szathmár megye alább következő végzése Rákóczi György 1644-iki támadása idejéből :

Anno 1644. die septima mensis Juuii ez mostani personalis insurrectioneban nemes Szathmár vármegyének Varsányban létfében egyenlő akaratból végezte azt, hogy az meddig seregestül az erdéli fejedelem taborát el nem érik, edictoma az legyen, hogy senki ne merészljene az zászló alatt levő nemesség közül öreg marhákat ugymint ökröket, teheneket, disznón juhot, bornyut megölne. Ha ki penig azt cselekedné, comperialtván, ispán, uram megbüntethesse, kétannyi éröt vehessenek rajta érette. Azonkívül is semmiincmű fejér portékájához az szegénységnak és vas szerezámához is ne merészljenek nyúluia. Valakik azon találtatnak, vagy lovagnak elvonásában is és méheknek felverésében találtatnak megbüntetessenek érette keményen. Ha penig annyi érő javai nem találtatnak, magok személyében is megbüntetődjenek az olyaténok érette érdemlő megbüntetéssel.

Végezte ezt is, hogy az szolgabiró uraméknak való pénzt ispán uram az nemes vármegye szükségére kezéhez vegye, az melyről quietáltassanak szolgabiró urainék.

(Egykorú példány.)

1657. marcz. 25. Fejérvár Barcsay Ákos Dédaçot, melyet ö I. Rákóczi Györgytől kapott donatióban, Kápy Györgynek s nejének Bethlen Krisztinának inscribálja. Ugyan ez év sept. 24-én II. Rákóczi György Dédaçot, miután ez Dédaçsy László magva szakadásával a fiscusra szállott, Kápy Györgynek adományozza a belligeratiók alatt tett szolgálataiért. Megvan a statutorium mandatum is.

1663. febr. 24. Szász-Kézd. Apafi Mihály adomány levele Berteleni Csonka Péternek, melylyel Herepén egy elhagyott s Opra Domján fejedelmi jobbágy által birt jobbágy-telket ad neki ; melynek határa egyfelől Bratyi Miklós, másfelől üres mezőség. Adja minden királyi joggal, fekvőséggel stb. adó-, hadtartási-, tized- és kepfizetési mentességgel s felmenti minden, a fiscusnak fizetendő teher alól.

1670. oct. 20. Gyulafelhérvar. Apafi patens levele, hogy a Lunkán levő curiát Kurasztó Berencs s Prihodista Zarándban fekvő részjóságokat, melyek Lunkához tartoznak s melyeket Pókafalvi Ráday Zsigmondné a fejedelem udvarmesterének Alpestesi Balogh Máténak elzálogositott, ha Rádaynél magvaszakadtan halna meg, neki fogja adni.

Lakodalmi meghívók.

1634. oct. 18. Manó. Rozsályi Kun István Sulyok Jánost meghívja Bethlen István özvegyével Széchy Máriával nov. 21-én Déván tartandó lakodalmára.

1642. maj. 20. Huszt. Bethlen István meghívja Sulyok Jánost Zólyomi Krisztinának Perényi Gáborral jun. 23-án Huszon tartandó kézfogójának celebrálására.

1646. jul. 20. Nagy-Bánya. Hidy György Sulyok Jánost meghívja a Lekezei Sulyok Sándor özvegyével Tibay Erzsébet asszonyával, (kit »in perpetuam thori conjugalis sociam desponsaverim«) Csaholyon ez évi jul. 30-án tartandó lakodalmára.

Gyászjelentések.

1633. marc. 2. Ecsed. Széchy Mária, Bethlen István özvegye, Sulyok Jánost meghívja az 1632. dec. 23-án elhalt férjének 1633. marc. 24-én Fejérvárt tartandó temetésére.

1634. oct. 30. Ecsed. Bethlen István meghívja Sulyok Jánost 1634. oct. 19-én elhalt nejének, Károly Katának 1634. dec. 7-én Szent-Jóbon az általa emlékezetesen épített templomban tartandó temetésére. A halotti *predicatio* Ecseden karácson hó 5-én lesz.

1640. jun. 24. Bakaj. Sulyok Sándor özvegye Tibay Erzsébet Sulyok Jánost meghívja Bakajban Szent János havának 24-én 32 éves korában elhunyt férjének Csengerben jul. 8-án tartandó temetésére.

1646. jun. 16. Tárkányi János özvegye Kun Anna asszony 1646. jun. 5-én a battányi kastélyban megalván, fiai Barkóczy László és Tárkányi István meghívják Sulyok Jánost jul. 8-án tartandó temetésére.

1646. nov. 2. Vesztes. Kökényesdi Péter özvegye Beregnyey Borbála meghívja Sulyok Jánost 30 éves korában elhunyt fiának dec. 26-án Vesztesen tartandó temetésére.

1651. sept. 1. Rozsály. Rozsályi Kun István meghívja Sulyok Ferenczét 35 éves korában Kisasszony havának 8-ik napján éjjel 9—10 óra közt Rozsályon elhalt nejének Iktári Bethlen Annának miudszenthava 1-én a kis-szelepesi templomban tartandó temetésére.

1663. maj. 17. Nagy-Bánya. Barcsay György özvegye Kun Borbála Kendeffy Miklóst meghívja 20 éves korában elhunyt fiának: Barcsay Zsigmond bejárónak maj. 20-án tartandó temetésére, ki »öt heti súlyos betegség után, kiindulván az segesvári mezőre, ez jelenválló 1663. eszten-dönök maj. 13-ik napján délest 2 óra tájban« húnyt el.

II. A könyv és kézirattár.

A könyvtárt gróf Gyulai Lajos, az 1848 előtti erdélyi közéletnek kiváló és nagy befolyású férfia alapította. Ő alakította át a régi, Gyulay Ferencz által emelt udvarházat is kényelmes és izléses kastélylyá, s gondoskodott róla, hogy a könyvtárnak külön tűzmentes szobája legyen. A könyvtár több ezer munkát foglal magában, vagy részben tudományos munkákat, irodalmiakat, történelmiakat, görög és római classicusokat. Gróf Kuún Géza nyelvészeti munkákkal egészítette ki a sorozatot, de a meglevő szakokat is újabb beszerzésekkel egészít ki. A régi magyar irodalom is képviselve van nehány bocses munkával. Érdekes könyve Kazinczynak Horatiusa sajátkezű bejegyzéseivel. Nagy fontossággal bír a 48 előtti erdélyi hirlap-gyűjtemény meglehetős gazdag collectioja, valamint a halotti - beszédek gyűjteménye, melyet ritka helyen láthatni ily szép sorozatban. Igen érdekes a gyászjelentések gyűjteménye is, mely a XVII-ik század irott gyászjelentéseivel kezdődik. Folytatódik a XVIII-ik és XIX-ik század nyomtatott gyászjelentéseivel s az erdélyi családok genealogiájára megbecsülhetetlen gazdag anyagot tartalmaz. Nem kevésbb fontos a XVIII és XIX-ik századi nyomtatott plakátok, hivatalos kiadványok, szabályzatok, meghívók, regulamentumok stb collectioja is, főként azért, mert ezek nagyon ritkákká levén, ma már alig megszerezhetők. Mindezek pedig minden csekkélysegük mellett is a történetük igen bocses forrásai. Itt külön colligatumokba vannak kötve, melyeket gróf Kuún a könnyebb áttekintés kedvéért külön tartalom-jegyzékekkel látott el.

Méltó kiegészítését képezi a könyvtárnak, söt bizonyos tekintetben fontosabb annál, a gazdag kézirattár — Erdély XIX-ik századi történetének egyik első raugú forrása, mely azonban a korábbi időkre is igen bocses dolgokat foglal magában. Ezek sorát a XVII. és XVIII-ik századi emlékkönyvek nyitják meg, melyekbe a külföldi egyetemekre kiment tanulók hontársaikkal, ottani ismerőseikkel s olykor kedvesebb tanáraikkal emlékverset írtattak be, vagy egyes rajzokat készítettek. Egyik-másikban az emblemák mellett festett císmerek is vannak, melyeknek genealogusaink jó hasznokat vehetik. Legrégebbi s legérdekkesebb a Paulus Schirmeré, kinek albumába sok németországi notabilitas írt emléksorokat — ki aztán hazatérve itt folytatta emlékkönyvét. Ez Schirmerről a Bruckenthal családra s ettől a gróf Kuunokra szállt.

Van egy kötet »Világi Énekek« gyűjteménye, melyet a múlt században kezdték összeírni s a jelen században folytattak. Sok érdekes éneket foglal magában.

Kiváló helyet foglalnak el a colligatumok. Egy kötetben XVI. és XVII-ik századi historiai anyag van összekötve. A

XVIII-ik századi historiai anyag több ívrét, negyedrét és nyolcadrét kötetet foglal el. Leginkább levelek, menyasszonyi hozománynak jegyzékei, műtörténeti adatok. Ezekhez számíthatók a Miscellaneák kötetei vegyes tartalommal.

A kézirattár legbecsesebb részét azonban a folyó századi levelezések és naplók képezik. A Gyulayak és Kuunok összes levelezése együtt van itt feuilletonokban rendezve s ezek a 48 előtti történetnek elsőrangú forrását képezik. Itt van Döbrentey összes correspondentiája is a Gyulayakkal, Kazinczyval, Gyarmathy Sámuellel, Bölöni Farkas Sándorral, Fricsi Feketével, Petrichevich Horváth Lázárral. Itt van az ő három kötetes naplója, mely a forradalmat követő első éveket is magában foglalja — s azon szomorú idők történetéhez első rangú forrást képeznek. Még ennél is nagyobb becsű gróf Gyulay Lajosnak naplója, több mint száz füzetben, melyből egy kötetet már Kuun Géza kiadott.

.... És mind e gazdag kincs egy ősei emlékén kegyelettel csüngő sűrű birtokában van, ki maga is első rangú tudósaink között foglal helyet. Mint orientalista s hazánk keleti összeköttetéseinek bűvára, maga is történeti tanulmányokra van utalva. Mint a régi hagyományok tisztelete, kegyelettel őrzi a múlt maradványait. Vendégszerető kastélyában, pompás parkjában szeretetre méltó baráti körében évenként seledhetetlen napokat szoktam tölteni. S így volt alkalmam gyűjteményeit áttanulmányozni. A levéltárak egyesítését Németiben csak a múlt évben kezdte meg: s a maga jelen teljességében először is Társulatuunknak mutatta be: de még nincs együtt az egész levéltár. Bizonyval az egyesítés szép munkáját be fogja fejezni — s ha már ma is számot tevő nagy levéltárat őriz ő ősei fészkkében, ha az egyesítés munkája be lesz fejezve, hazánk egyik legszebb és legfontosabb levéltárának leendő ő tulajdonosa. A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat megalapítójának ez is egyik kiváló emléke lesz: monumentum aere perennius.

SZILÁGYI SÁNDOR.

JELENTÉS A NAGY-ERCSEI GRÓF TOLDALAGI CSALÁD RADNÓTFÁJI LEVÉLTÁRÁRÓL.

A M. Történelmi Társulat ez évi Déván tartott közgyűlése által megbizatva, hogy a gróf Toldalagi család Radnótfáján őrzött levéltárát vizsgáljuk át, e megbizatásban való eljárásról s annak eredményéről jelentéstünk van szerencsénk ezennel a tisztelt Társulat elé terjeszteni.

Augusztus 22-dikén megjelenvén a Szász-Régen közelében fekvő Radnót fáján, azonnal hozzáfogtunk a kastély egyik földszinti boltozott szobájában 7 nagy lárdban őrzött s hozzávetőleg legalább is 10,000 darabra tehető levéltár átvizsgálásához, melyet a kastély urnője, özvegy gr. Toldalagi Victorné szül. Losonczi b. Bánfi Anna, a leglekötélezőbb színességgel rendelkezésünkre bocsátott.

Az áttekintést nem kevésbé nehézítette, hogy a több mint száz évvel ezelőtt birtokjogi szempontból rendezett levelek összehajtoga-tva s csomagokba kötözve állottak, melyeket egyenként kellett felsbontogatni és átnézni. Megkaptuk ugyan a levéltárnak még a mult században készített lajstromát, azouban csakhamar meg kellett győződniünk, hogy az ezen lajstrom szerint történt rendezés az ujabb időkben tetemesen megzavartatott s a levelek egy része nem található az illető csomagokban, sőt a levéltár több érdekes darabja, mint például a Toldalagi család 1456-ban kelt címerlevele, az 1746-ban kiírásban grófi diploma, s néhány más oly régi oklevél, melyet a család tagjai még 1779-ben eredetiben mutattak be s írattak át hitelesen, ma e levéltárban nem létezik. Tapasztaltuk továbbá, hogy a mostani levéltár tetemes része, a b. Bánfi s azzal rokon családok jószágaira vonatkozó néhány ezer levél a régi lajstromba nincs félvérve, s ezekről külön jegyzék nem található.

Nem lehetett e szerint egyebet tennünk, mint a lárakat s azokban az egyes csomagokat sorra átvizsgálnunk. Követve a munkafelosztás elvét, míg én a legrégebbi oklevelek kivonatozására s az érdekesebbek másolására szorítkoztam, Deák Farkas a XVII. és XVIII. századi műveltség történelmi szempontból figyelmet érdemlő levelek másolását és kijegyzését, Koncz József az erdélyi reform. főiskolákra és egyházakra vonatkozó adatok s a XVI. századi fontosabb oklevelek, Szádeczky Lajos pedig leginkább az erdélyi fejedelmi korszak egyes eseményeire világot derítő oklevelek másolását vagy kivonatozását tüzte föladatává.

Igy sikerült a nagy terjedelmű levéltárról, melyben Deák és Szádeczky két napig, én és Koncz negyedfél napig dolgoztunk, kellő áttekintést nyernünk.

A levéltár legrégebbi darabja a gy.-fehérvári káptalan 1268-diki levele, mely szerint Aba, Aba fia — kinek emlékét tartja fön a Toldalaggal szomszéd Abafája helység — rokonaival együtt Toldalag helységét, Szegenének, Csetneknek s többeknek, (a Toldalagi család őseinek) 20 márkatért eladták, a helység határainak részletes leírásával. Ezen oklevél azonban csak XVI. századi egyszerű másolatban maradt fön. Ezen kívül az Árpád-királyok korából még csak a csanádi káptalan 1285-diki levele

van, mely egy, a Krassó vize mellett fekvő földre vonatkozik, s melyet az általam Koronkán gr. Toldalagi Victornál ezelőtt mintegy 15 ével vett másolat után Pesty Frigyes közzétett már. (*Krassó várm. tört. III. köt. 4. l.*)

A vegyesházi királyok korából van 72 darab, nagyobb részben eredeti, kisebb részben hiteles átirat, melyekből huszat lemásoltam, a többit kivonatoztam. Legnevezetesebb ezek közül V. László Budán 1457. apr. 28-án kelt parancsa a gy.-fehérvári káptalanhoz, hogy Várdai Aladárt Pelbárt fiát, s általa unoka testvérét Miklóst Miklós fiát. és Toldalagi Balázs cancellariai jegyzőt s általa atyját Andrászt igtassa be a Torda vármegyei Sárpatak és a Kolos vármegyei Teke, Ludvég, Erked, Akna, Péntek és Oláh-Solymos helyiségek fele részébe, melyeket a hűtlenségéért lefejeztetett Hunyadi Lászlótól és öcscsétől a fogsságba vetett Mátyástól elkoboztatott s két harmad részben a Várdaiknak, egy harmad részben Toldalagi Balázsnak és atyjának adományozott. A mily bizonyos, hogy ezen oklevélben Hunyadi László jelleme hamisan van szinezve, mint a ki egyéb gonoszságai közt öcscsével Mátyással egyetértve, a király élete ellen tört volna, éppen oly bizonyosnak tartom, hogy a Várdaik és Toldalagiak az adományozott jószágok birtokába nem léphettek, minthogy a levéltárban ezen birtoklásról szóló adat teljességgel nem található.

Föltünő, hogy ezen erdélyi családi levéltárban a mohácsi vész előtt kelt leveleknek mintegy harmada a Maróthi, Pököri, (Pekry), Monostori, Csarnai, Kompolti, Kusalyi Jakcs, Bajomi s más magyarországi előkelő családok által birt, Körözs, Valkó, Baranya, Zala, Bács, Krassó, Temes, Heves, Bars, Bihar, Szabolcs és Közép-Szolnok vármegyei jószágokról szól; a levéltár átvizsgálása után bizonyosnak tarthatjuk, hogy ezen levelek a Petrovinai Pekri családdal rokonságba jött Stépán család leveleivel a XVII. század végén s a XVIII. század elején élt Toldalagi János neje Stépán Erzsébet jogán kerültek a Toldalagi család levéltárába.

Egyháztörténelmi tekintetben érdekesek a Szabolcs vármegyei Zámra s annak elpusztult monostorára és a Maros-Vásárlély fölött feküdt szent-királyi paulinus kolostorra vonatkozó levelek. Látjuk ezekből, hogy Zámot Hunyadi János 1453-ban bocsátotta ki kezéből a Bajomiaknak, kik azt V. Lászlótól adományban nyerték, s megtudjuk, hogy Zám helység felét, melyet a Bajomiak ősei adományoztak egykor a zámi monostornak, még a reformatio korában 1545-ben is a paulinusok Dédes fölötti szentléleki kolostora bírta, s ekkor adta el a rend Váradon tartott gyűlése a Bajomiaknak 4 év alatt lefizetendő s lefizetett 350 forintért. A szent-királyi paulinus kolostor pártfogói közt talál-

juj a XV. és XVI. században a Toldalagiakat, s értesülünk e kolostor elenyésztéről is, melyet az 1556-diki országgyűlési végzés törölt el, s melynek nagyercsei részjószágába Toldalagi András és Balázs 1568-ban Izabella királyné paraucsára minden elleumondás nélkül beigtattatott.

A mobácsi vész utáni korban mind gazdagabbá válik a levéltár, azonban még a XVI. századi levelek száma sincs teljeséggel arányban azzal a könyedén 10,000 darabra becsülhető nagy tömeggel, melyet a XVII.-dik s még inkább a XVIII.-dik századból — mikor a gróf Toldalagiak igen sok birtokpert folytattak — ezen levéltár főtartott. A Toldalagi s vele rokon családok (a Somkereki Erdélyiek, Harinai Farkasok, Huszárok, Stópánok, Losonczi, b. Bánfiak) birtokairól szóló levelek a legszámossabbak, de ezeken kívül is alig van Erdélynek oly előkelő családja, melyre vonatkozó levelek kisebb-nagyobb számban előre fordulnak. Ezen levelek közül azonban, melyek családtörténeti s földrajzi szempontból tömérdek adatot nyújtanak, az erdélyi jobbágyság viszonyaira pedig nevezetes világot vetnek, az idő rövidsége miatt csak a legsfontosabbak lemasolására vagy kivonatozására kellett szorítkozniuk.

A levéltár világot derít a Toldalagi család eredetére, melynek ősei 1268-ban szereztek meg Toldalagot, vagy mint még XV. századi oklevelekben is említve van, más néven Toldaladot, melyre a Toldalagiak V. Lászlótól 1456-ban nyertek új adományt az 1268-diki eladás megerősítésével. Találunk szerepelni Toldalagiakat a XIV. és XV. században; ezek közül kiemelkedik Balázs, V. László caucellariai jegyzője, ki ezen királytól 1457-ben kapott adományt a lefejezett Hunyadi László és öccsese Mátyás német erdélyi jászágaira, Mátyás királytól pedig 1458-ban adományoztatott meg Gyulai Miklós kolosi esperest és váradi éneklő kanonok egyik vagy másik javadalmával a pesti országgyűlés végzése következtében, mely tilalmazta, hogy egy személy több egyházi javadalmat birhasson. A család leszármazását azonban a levéltárban található hézagos oklevelekből a Bethlen Gábor és I. Rákóczi György korában portai követségekben járt nagy Toldalagi Mihály atyjánál Baláznál és így a XVI. század közepénél feljebb vinni nem lehet. E tekintetben a család nagy-iklói ága s a Toldalagiakkal rokon családok levéltáraiiból lehet bővebb fölvilágosítást reményleni. Annyi azonban kétségtelen, hogy a Toldalagi családot és nevét a magyarországi Tholdi és a XVII. században kihalt Alaghi családok képzelt egybeolvadásából származtatni kézzelfogható tévedés; az a hagyomány pedig, hogy a családi címberben látható kerék, melyet egy pánczélos kar tart, arra vonatkoznék, hogy a család őse az Erdélyben járt király

kocsijának kiesett kerékszegét ujjával pótolta s így tette lehetővé, hogy a király egy vizen átkelhessen, nem egyéb feneketlen mesénél.

A radnótfáji levéltár történelmi érdekű politikai levelekből, állami okiratokból néhány darabot alig mutatható föl; Bocskai István, Bethlen Gábor s I. Rákóczi György korából van ezen sejdelmeknek néhány nem nagy fontosságú parancsa, Tököly korára ellenben semmi nevezetes nem maradt fön; II. Rákóczi Ferencz idejéből csak Károlyi Sándor egy 1708-diki parancsát találtuk Ugoča vármegyéhez, hogy az Erdélyből kibujdosott rendeket szállással és élelemmel lássa el. Toldalagi Mihály levelezésének sincs semmi nyoma; portai követségének idejéből csak egy 1639-diki jegyzék található, mely a portára vitt ajándékokról és úti költségről szól. Az 1738-ban a II. Rákóczi Ferencz fiával Józseffel való levelezés gyanújáért börtönbe vettet 70 éves vak Toldalagi Mihálytól is csak egy fogásigából »manu aliena« írt latin levél maradt fön, melyet 1739. elején nejéhez intézett. A levéltár ezen foltúnő hiányosságát csak úgy fejthetjük meg, ha felteszszük, hogy midőn a mult század második felében a levéltár birtokjogi szempontból lajstromoztatott, a politikai s magánlevélezések, mint az ügyvédek fölfogása szerint haszontalan lomok (*litterae inutiles, nullius valoris stb.*) kiselejteztettek és megsemmisítétek.

Minthogy a gróf Toldalagiak és öseik közül többen éléuk részt vettek az erdélyi reformált egyházkerület főconsistoriuma tárgyalásainban s egyes főiskolák és egyházvidékek gondokságát viselték, levéltárukban az erdélyi ref. egyházkerület, a ref. collegiumok s egyes egyházak beléletére s viszontagságairól a XVIII. század elejétől kezdve a legujabb korig számos érdekes iromány található. Ezek közül Koncz József többet lemasolt, még többet kivonatozott, s engedélyt nyert a levéltárt gondozó grófnétől, hogy buvárkodását ez irányban a levéltárban ezután is folytathassa.

Ha még megemlítem, hogy a grófné szives volt Deák Farkasnak egy egész csomagot, melyet Teleki Mihályra s Bánfi Dénesre vonatkozó levelekből, s főrangú nők: Bánfi Ágnes, Kendi Krisztina, Horváth Zsuzsánna, Thoroczkai Judit, árva Teleki Anna, Vay Judit, Kemény Erzsébet magyar leveleiből válogatott össze, lemasolás végett átadni, s fölemlíteni Kazinczy Ferencziék Benkő Józsefhez intézett eredeti levelét, melyet Szádeczky Lajos a Kazinczy-levelek gyűjteménye számára lemasolt, azt hiszem, kiemeltem mindazt, a mit e levéltárban egy vagy más tekintetből érdekesnek tarthattunk.

Az általunk készített 123 darab oklevélkivonatot 20 darab oklevélmásolatommal együtt ide mellékelvén s a Társulat rendel-

kezessére hosszúván, kedves kötelességemnek ismereti e jelentést a leggyűrűbb köszönet kifejezésével záni le, azért a lekötelezettséges fogadtatásért, melyben bennünket, mint a Társulat megbízottjait, özvegy gr. Toldalagi Victoru é méltósága fogadni a munkálkodásunkban támogatni méltóztatott.

Végül közöljük az általunk kivonatolt és átnézett oklevelek regestrait:

R e g e s t á k.

1268. A gyula-fehérvári káptalan bizonyítja, hogy Aba, Aba fia és rokonai Toldalag helynégét Szegenének, Cseöneknek, a többeknek 20 már-kárt eladták, s egyszer mind leírja Toldalag határait.

V. László Ridd. 1456. apr. 24-én Toldalagi András és fiai Balázs kör. cancellariai jegyző a Bonacit és Pál részéről kelt megerősítő átiratáról XVI. csanádi egyesüli műsorádból.

1285. A csanádi káptalan bizonyítja, hogy Egyed, Eyermen fia, a Krassó vize mellett Szóplak szomszédságában fekvő örököse földjét vejének Filepnek adta. *Eredet.*

(Kiadta Pesty Frigyes, Krassó várm. története. III. k. 4. l.)

1314. Az egri káptalan bizonyítja, hogy Almágyi Tamás özvegye, Szölösi Mihály leánya, a maga Heves vármegyei igori részjóságát ifjabb leányának Annusnak, Péresi Miklós nejének, ürökkbe vallotta. *Ered.*

1331. A gy.-fehérvári káptalan bizonyítja, hogy Palatkai Ivánka, Gergely fia, tiltakozott az ellen, hogy atyja testvére János, Ivánka fia, az általok birt Palatka helység egy részét Kolos vármegyében, az ö atyja tilalma ellenére, Felgyógyi Miklósnak eladták, ennek fiai pedig azt Mihály fiainak, Szemján unokáinak, telegdi (udvarhelyi) székelyeknek, elidegenítettek. *Eredet.*

1337. Az egri káptalan bizonyítja, hogy Miklós, Péter fia, Bernát unokája, az Aba nemből, a maga adacsai részjóságát Hevesujvármegyében ugyanazon nembeli Kompolti Imrének 60 márka garasért budai szerint örökösen eladták. *Ered.*

1339. maj. 25. Visegrád. I. Károly László comesnek, Tiborc fia-nak, László székely és csanádi ispán szolgájánuak, adományozza a Fejér vármegyei Szentmiklóst és Torda várm. Záhot, melyek magszakadás utján szállottak a koronára.

A gy.-fehérvári káptalan 1418-diki hiteles átiratában.

1339. maj. 25. Visegrád. I. Károly paraucska a gy.-fehérvári kúptalanhoz, hogy László comes, Tiborc fiát, László székely és csanádi ispán szolgáját, igtassa be a Fejér vármegyei Szentmiklós és Torda vármegyei Záh birtokába.

A gy.-fehérvári káptalan 1418-iki hiteles átiratában.

1339. sept. 24. Várad. I. Károly László comes Tiborc fia részére átirja a gy.-fehérvári káptalan 1339. jul. 7-én kelt jelentését, mely szerint

említett László comest a Torda vármegyei Záh birtokába minden ellen-moudás nélkül beigtatta.

A gy.-fehérvári káptalan 1418-diki hiteles átiratából.

1340. jun. 15. Visegrád. I. Károly megparancsolja Tamás erd. vaj-dának és alvajdájának Péternek, hogy Fodor Lászlót, László székely és medgyesi ispán szolgáját és tisztjét, oltalmazzák a neki adományozott Fejér várn. Szentmiklós és Torda vármegyei Záh birtokában, melyben őt a gyögyi nemesek, a gy.-fehérvári káptalan és néhány zabolátlan emberek háborogtatják.

A gy.-fehérvári káptalan 1418-diki hiteles átiratából.

1349. aug. 29. Gyula-Fehérvár. I. Lajos megparancsolja a gy.-fehérvári káptalannak, hogy azt a levelét, melylyel Szengyeli Simon fiait, Demetert, Jánost, Miklóst, Simont és Pált, az ország bíráinak batósága alól fölmentette, embere által közölje az illető birákkal, s tegyen jelentést, hogy azok e levélre mit feleltek. *Ered.*

1355. Konth Miklós erd. vajda parancsa az ország bírához, hogy Szengyeli Simon fiai ügyeiben, kit a király a bírák batósága alól fölmentett, ne ítéjenek. *Ered.*

1365. I. Lajos kiváltaáglevele Miklós csztergomi érsek és testvére Levko s ennek fiai részére a Bars vármegyei Keszőrc. *Ered.*

1366. I. Lajos a fiúörökös nőlkül elhult Szentmiklósi László nevéj-úrva leányát atyjok jóságaiabn a Fejér vármegyei Szentmiklósban s a Torda vármegyei Záhban fiúsítja.

A gy.-fehérvári káptalan 1418-diki hiteles átiratában.

1377. I. Lajos király bizonyítja, hogy Frank, Kónya bán fia, vasi és soproni főispán és Toldaladi János, Sikesd unokája, az általok birt Onka (ma Unoka) és Toldalad batárai fölött kiegyeztek. *Eredeti.*

1393. A gy.-fehérvári káptalan bizonyítja hogy Szederjesi László a maga szengyeli részjóságát Szengyeli Tamásnak 40 arany forintért eladt. *Ered.*

1399. A bácsi káptalan bizonyítja, hogy Maróthi János macsói bán a bútlen Kökei Szár László kir. jegyző Valkó vármegyeiacsai és halápfalvi részjóságaiiba beigtattatott, a birtokok határleírásával. *Eredeti.*

1399. A bácsi káptalan bizonyítja, hogy Maróti János macsói bán, Zsigmond király 1399-ben kelt paranca szerint, a Valkó vármegyei Zago-lyán birtokába beigtattatott, a határjárás leírásával. *Ered.*

1407. A váradi káptalan bizonyítja, hogy Péresi Mátyás, Mike fia, és Péresi Péter egy Szováth és Keczeles közt fekvő peres föld iráut Szováthi Péterrel és András-sal kiegyeztek. *Ered.*

1411. A gy.-fehérvári káptalan jelentést tesz Nádasi László alvaj-dának, hogy Somkeréki Antal, Miklós fia, Szengyeli Tamásnak a szengyeli határban Hegymegiföld nevű darab földét, Ilyei Balázs és Csanádi Bicsak Péter pedig ugyanannak szengyeli és járai birtokából több darab földet elfoglaltak. *Ered.*

1414. A gy.-fehérvári káptalan bizonyítja, hogy Szengyeli Tamás, Gergely és Péter szengyeli részjóságukat Somkereki Antalnak 66 forintért eladták.

A kolosmonostori convent 1435-iki hiteles átiratában.

1416. A gy.-fehérvári káptalan bizonyítja, hogy Mikeszászai Kolozsvári Tamás a Torda várm. Záh birtokába beigtattatott. *Ered.*

1417. Lépes Loránt erd. alvajda bizonyítja, hogy Túsoni Mátyás, Simon és Náznán számos rokonaikkal együtt, pusztai falujokat Záhot, melyet Somkereki Antal szerzett vissza idegenektől, annak 500 forintért eladták. *Ered.*

1418. Lépes Lóránd erd. alvajda perhalasztó levele Drági Ferencz neje Margit részére. *Ered.*

1418. A gy.-fehérvári káptalan átirja I. Lajos királynak a szentmiklósi László négy leányút fiusító oklevelét. *Ered.*

1418. A gy.-fehérvári káptalan bizonyítja, hogy Mikeszászai Kolozsvári Tamás mester a Torda vármegyei Záh helység úrában Somkereki Antal mestertől fölvett 1400 arany forintot. *Ered.*

1418. A gy.-fehérvári káptalan bizonyítja, hogy néhai Szentmiklósi Tompa Mihály és Miklós leányai Záhot Torda vármegyében Somkereki Antástól 1400 arany forintért eladták. *Ered.*

1418. A gy.-fehérvári káptalan kiváltságlevéle Somkereki Erdélyi Antal részére a Torda vármegyei Záhra, melyet Mikeszászai Kolozsvári Tamástól 1400 arany forinton megvett. *Ered.*

1418. Váraskeszzi Lépes Lóránd erd. alvajda bizonyítja, hogy előtte Sziudi Gergely Túsoni Bolgár Miklóssal, kiuek szolgáját bebörtönözte, kiegyezett. *Ered.*

1420. Pesti István császári jegyző bizonyítványa a szengyeli egyházat illető dézmaüegyedről. *Ered.*

1421. A pécsváradi convent bizonyítja, hogy Monostori László Baranya és Bács vármegyei jáoszágaiba beigtattatott. *Ered.*

1427. A zalai convent kiváltságlevéle a Bébesi család bébesi részjóságára.

Mátyás király 1466-iki átiratában.

1428. Jakab Mátyás fia, császári jegyző bizonyítja, hogy előtte Szengyeli Tamás azt vallotta, hogy a szengyeli egyház mindig plebániavolt, ennek azonban János enyedi plebános, a gy.-fehérvári káptalan vicarius, ellene mondott. *Ered.*

1429. Gyalu. György erdélyi püspök a Szengyeli Tamás és Somkereki Erdélyi Antal között folyt perben ítéletet hozván kimondja, hogy a szengyeli egyház nem filiája Sáromberkének. *Ered.*

1435. A kolosmonostori convent Szengyeli Miklós kérelmére átirja a gy.-fehérvári káptalan 1414-diki levelét. *Ered.*

1435. A pécsváradi convent bizonyítja, hogy Monostori László és Miklós a birtokaikban, u. m. a Baranya vármegyei Monostor, Árki, Láz,

Bán, Pergelinez, Rékas, Mitvarez és Hályogszeg falukban a Pusztarékas és Körtvélyesvölgy pusztaiban lapangó királyi jogba Zsigmond király parancsára beigtattatott. *Ered.*

1438. A pécsi káptalan bizonyítja, hogy Monostori László, fiúörökös nem lévén, Baranya és Bács vármegyében fekvő összes jöszágait, ha fiúörökös nem születik, Garai László macesi bánuak hagyta. *Ered.*

1441. jan. 17. Visegrád. I. Ulászló parancsa a kolosmonostori conventnek, hogy Tholdaladi Andrásról és általa fiát Balázst a testvérét Miklóst, valamint Ernyei Székely Pétert igtassa be a Torda vármegyei Körtvélyfája, Péterlaka és Telek helységek birtokába, melyek előbb a görgényi királyi várhoz tartoztak.

A kolosmonostori convent 1771-diki hiteles átiratából.

1444. A pécsi káptalan bizonyítja, hogy Maróthi László egykor macesi bánu a maga petroviniai részjöszágát Körözös vármegyében, valamint a Temes vármegyei Sz.-László, Sz.-Miklós, Aracs, Félegyház, Gergető és Sz.-Mihály falvakban a Borza vize mellett fekvő részjöszágait Pököri (Pekry) Domokossal, Mihályyal s több rokonával elcsérélte ezeknek Körözös vármegyében az asszúági kerületben fekvő részjöszágaiért, kölcsönös öröködés kikötése mellett. *Eredeti.*

1446. A kolosmonostori convent bizonyítja, hogy Toldalagi Márta, Szentiványi Jakab neje, a maga Zainilrésze nevű toldalagi részjöszágát, néhai Toldalagi Miklós vérdíjában, — kit az ö férje és Szentiványi László s a székely alispán Emökei Miklós némely emberei megöltek, a megsölt Miklós testvérének Toldalagi Andrásnak adta.

A kolosmonostori convent 1771-iki hiteles átiratából.

1447. mart. 21. Temesvár. Hunyadi János koronázó parancsa az aradi káptalanhoz, hogy Csarnai Mihály szörényi bánt és fiát Miklóst zálogjog ezímen igtassa be Miklós kenézrekeszei plebánus kenézrekeszei részjöszágába Temes vármegyébe.

Az aradi káptalan 1447-iki jelentéséből.

1447. Az aradi káptalan jelenti, hogy Hunyadi János kormányzó parancsa értelmében Csarnai Mihály szörényi báut és fiát Miklóst Miklós kenézrekeszei plebánus kenézrekeszei részjöszágába beigtatta. *Ered.*

1453. aug. 31. Besztercze. Hunyadi János beszterczei ispán s az ország főkapitánya Zám helységét Szabolcs vármegyében, melyet eddig kezében tartott, miután azt V. László király Bajoni Istvánnak és Györgynak adományozta, ezek kezébe átbocsátja. *Ered.*

1455. aug. 27. Bécs. V. László Torda vármegyei nemes Toldalagi Baláznak, András fiánuak, a magyar cancellaria jegyzőjének, s általa atyjának Andrásnak és testvéreinek Pálnak és Benedeknek ezimert adományoz.

Mult századi egyszerű másolatban. — Az eredeti, melynek elején a ezimer le volt festve, a szövegben azonban nem volt leírva, ma a gróf Toldalagi levéltárban nem található.

1455. A boszniai káptalan bizonyítja, hogy Mariánezi Ilona, Orgoványi Péter neje, Baranya vármegyei Mariánez és Myligh faluban lévő részjóságait Maróthi Lajosnak és Mátéknak, néhai László maesei bánu finának 70 arany srtban elzálogositotta. *Ered.*

1455. Losonczi Dezsőfi Isjabb László a maga bonyhai részjóságát és Torda mellett fekvő szent-miklósi várát a tordai vámossal együtt zálogba vett Szentiványi Ferencznek 200 arany forintért. *Ered.*

1456. apr. 24. Buda. V. László Toldalagi András és fiai Balázs kir. cancellariai jegyző, Benedek és Pál részére átírja a gy.-fehérvíri káptalan 1268-ban kelt lovelét, mely szerint Aba, Aba fia, és rokonai Toldalag helységét Szegenének, Caetneknek a többeknek 20 márkuáért eladták, s ez eladáshoz kir. meggyezését adja.

XVI. századi egyszerű másolatból.

1456. oct. 19. Buda. V. László, tekintve Toldalagi Balázs, András fia, Lukács unokája érdemeit, neki és általa testvéreinek Pálnak és Benedeknek, új adományt ad az általok és öseik által birt egész Toldalag vagy más néven Toldalad helységre, kivéve két telket, melyet néhai Peczen Póter és Baláza fiai bírnak.

XVI. századi egyszerű másolatban, valamint Maria Theresia 1779-diki hiteles átiratában. — 1779-ben a gróf Toldalagiak a m.-vásárhelyi kir. tábla előtt az eredeti pergamen-oklevelet mutatták be és iratták át, mely ma a gr. Toldalagi levéltárbau nem talállható.

1456. V. László parancsa a kolosmonostori conventhez, hogy Toldalagi Balázt, András fiát, Lukács unokáját és testvéreit Pált és Benedeket új adomány ezimén igtassa be az öseik által birt Toldalag vagy Toldalad birtokába.

A kolosmonostori convent 1771-diki hiteles átiratából.

1456. V. László parancsa a kolosmonostori conventhez, hogy Toldalagi Andrást, Lukács fiát, és fiát Balázt igtassa be a Doboka vármegyei kajlai és szentadorjási részjóságokba, melyek Czegei Lökös Tamás mag-vaszakadtával szálltak a koronára.

A kolosmonostori convent 1771-iki hiteles átiratából.

1456. A kolosmonostori convent jelentése, hogy V. László parancsa értelmében Farkas Tamás fiait Jánost és Miklóst a Szolnok és Doboka vármegyei Szeszárna, Dögalja, Középfalu, Kőfark, Dögmező, Ispánmező, Nagy- és Kis-Kajáu, Dobrok, Monyorós, Harina, Bilak, Neez, Ide és Bán helységek birtokába beigtata.

A kolosmonostori convent 1682-iki hiteles átiratában, melynek hátára van jegyezve »káptalanba transumált László király introductoryja az iránt a faluk iránt, melyeket Harinnai Farkas és János per notam amittáltak.«

1457. apr. 28. Buda. V. László parancsa a gy.-fehérvíri káptalanhoz, hogy Várdai Aladárt, Pelbárt fiát, s általa unokatestvérét Várdai Miklóst, Miklós fiát, és Toldalagi Balázs cancellariai jegyzőt s általa atyját Andrást, igtassa be a Tordavármegyei egész Körtvélykapuba, valamint

a Torda vármegyei Sárpatak, és a Kolos vármegyei Teke, Ludvég, Erked, Akna, Péntek és Oláh-Solymos helységek fele részébe, melyeket a hütlenségről lefejeztetett Hunyadi Lászlótól és öccsétől a fogásba vett Mátyás-tól elkoboztatott a két harmadrészben a Várdaiaknak, egy harmadrészben Toldalagi Baláznak és atyjának adományozott.

A gy.-fehérvári káptalan 1719-iki hiteles átiratában. — Az eredeti ekkor a gy.-fehérvári káptalan levéltárában volt, ma az Országos Levéltárban Budán lesz található. — Hogy a Várdaiak és Toldalagiak ezen adomány birtokába jutottak volna, annak semmi nyoma.

1458. nug. 22. A kolosmonostori convent bizonyítja, hogy előtte Mocsai Bertalan jelentette, hogy ű Mátyás király parancsára a pesti közelebbi országgyűlés végzése értelmében megintette Gyulai Miklós kolosi esperestet és váradi éneklő kanonokot, hogy egyik vagy másik egyházi javadalmát három nap alatt adjá át Toldalagi Balázs mesternek, de az a királyi parancsnak és törvénynek nem engedelmeskedett.

A kolosmonostori convent 1771-iki hiteles átiratából.

1460. Buda. János bíbornok, pápai követ meghagyja a gy.-fehérvári káptalannak, hogy Kusalyi Jakab László özvegye Katalin ügyében, kinek nádasdi, bogdáni, korundi, monói és szélezegei részjóságait Kusalyi Jakab György és János elfoglalták, hozzon ítéletet. *Ered.*

1461. Mátyás király megparancsolja Harangláb lakosainak, hogy mintán Harangláböt Szentiványi Székely Mihálynak és Hédérfáji Istvánnak adományozta, ezeknek mint földesuraiknak engedelmeskedjenek. *Ered.*

1461. A kolosmonostori convent bizonyítja, hogy Farnosi Veres Benedek a testvérei János és István Toldalagi Andrásról és fiát Balázst letiltották, hogy az ű unokai részjóságukat Torda vármegyében ne bitorolják.

A kolosmonostori convent 1771-diki hiteles átiratában.

1461. A zalai convent bizonyítja, hogy Szentbalázszi Szele Tamás, más néven József szentbalázszi, kisfaludi, kökényesi, szelefalvi és minden szenti részjóságait Zala vármegyében Bébesi Jánosnak adta. *Ered.*

1466. Mátyás király Bébesi Miklós és János részére átírja a zalai convent 1427-diki levelét. *Ered.*

1467. A kolosmonostori convent bizonyítja, hogy Nagy-Ernyei Székely Tamás a maga majosi részjóságát Torda vármegyében Toldalagi Andrásnak és fiának Baláznak 28 frtért zálogba vette.

A kolosmonostori convent 1771-iki hiteles átiratában.

1471. oct. 26. a szent királyi paulinusok kolostorában, Bándi Benedek császári jegyző, a székelyházi paulinusok perjele Miskei Benedek kérelméről hitelesen kidja néhai Toldalagi András végrendeletét, melyben összefügg a Mátyás királytól új adománybau nyert birtokát a Görgény vármegyében a marosszéki kerületben fekvő Toldalag helységét, úgy telken kívül, melyeket két leányának: Margitnak és Zsófiának hagyott, a maga és rokonai lelke üdvéért a szentkirályi paulinus kolostornak hagyományozta egy halastóval a azon lévő malommal együtt, úgy azonban, hogy

azon halastóból a paulinusok lehetőleg juttassanak halakat a minoriták vásárhelyi és selsalui kolostoraiba is, és a toldalagi parochialis egyházat isteni tisztelet nélkül ne hagyják; továbbá 28 forintban elzálogositott némai és nyulasi részbirtokait hagyja a toldalagi egyháznak Pókán, Eresén, Magoson, Faragón, Maróczon és Tancson szerzett részjöszágait pedig hagyja nejének és két leányának; ezeken kívül pedig minden vagyonát hagyja nejének Margitnak úgy, hogy a mi azokból neje halálá után megmarad, a szentkirályi kolostorra szálljon.

Mária Theresia 1779-diki hiteles átiratában. — Ekkor a gr. Toldalagiak a m.-vásárhelyi kir. tábla előtt az eredetit mutatták be és írták át, mely ma a családi levéltárban nem található.

1471. A váradi káptalan bizonyítja, hogy Szováti Magdolna, Szöllösi István neje, szováti részjöszágát eladtva Bajoni Istvánnak és fiainak Istvánnak és Miklósnak. *Ered.*

1472. Mátyás király parancsa a gy.-fehérvári káptalanhoz, hogy a szentkirályi paulinusokat igtassa be néhai Toldalagi András toldalagi részjöszágába, melyet a leányának Zsófiának leánynegyed címén hagyott négy telket kivéve, a szentkirályi kolostornak hagyományozott.

A kolosmonostori couvent 1771-diki hiteles átiratából, melyben meg van jegyezve, hogy az eredeti parancs hátára írt jelentés szerint a beigta-tásnak Gergely deák, Forgács Balázs embere, ellenc mondott.

1472. A váradi káptalan bizonyítja, hogy Szováti Margit, Fancsikai Miklós neje, Szováti részjöszágát Bajoni Istvánnak és fiainak Istvánnak és Miklósnak 300 arany forintért eladtva. *Ered.*

1474. A kolosmonostori couvent bizonyítja, hogy Mihály, kalotaszegi oláh vajda (Michael vajvoda Volahalis de Kalatazeg) tiltakozott az ellen, hogy néhai Toldalagi András, az ö neje Zsófia atyja, Toldalagon lévő 8 jobbágytelkét, egy halastavát és kétkerekű malmát a székely-szentkirályi paulinus kolostornak hagyományozta s a paulinusokat ezen jöszág birtokba vételétől eltiltotta.

A kolosmonostori couvent 1771-diki hiteles átiratában.

1477. A gy.-fehérvári káptalan bizonyítja, hogy Szedőcz, Mike fia, tiltakozott az ellen, hogy testvérei az alatt, míg ö Achenbe zarándokolt. Szentmargita nevű falujokat Alfalvi Bálintnak eladták. *Ered.*

1478. jan. 6. A kolosmonostori couvent bizonyítja, hogy Várezai Vajda Mihály, néhai Illyés fia, s neje Zsófia, néhai Toldalagi András leánya, kik a szentkirályi paulinus kolostor részére Máthé erdélyi püspöki vicarius által bizonyos összegben elmarasztaltattak, nemely jámborok közbenjárására az említett paulinusokkal úgy egyeztek ki, hogy Toldalag határában lévő halastavak s malomhelyök harmadrészét, míg élnek, a szentkirályi kolostornak engedték, haláluk után pedig, ha gyermekeik nem maradnának, Toldalagon Torda, Faragón és Móroczon Doboka, s Eresén Kolos vármegyében fekvő részjöszágai a szentkirályi kolostorra szálljanak, s azokat rokonaik csak 200 arany forinttal vúlhassák magokhoz.

A kolosmonostori convent 1771-diki hiteles átiratában. Az eredeti 1771-ben azon convent levéltárában volt, most az Országos Levéltárban lesz található.

1481. Mátyás király átírja a pécsváradi convent 1421-ben kelt levelét, mely szerint Monostori László Baranya és Bács vármegyei jáoszagaiba beigattatott. *Ered.*

1487. Báthori István erd. vajda bizonyítja, hogy Járai Jakab járai részjószágát Somkereki Erdélyi Jánosnak, Tamásnak és Mártonnak örökbe vallotta. *Ered.*

1487. Vásárhely. Báthori István erd. vajda bizonyítja, hogy Czegei Vas Domokos és neje Szainosfalvi Gyerőfi Borbála, minden peröket, melyeket a Borbála leánynegyede és anyja Ilona hozománya iránt folytattak. 100 arany forint kötél alatt 6 választott bíró ítéletére bizták.

Telegili István erd. alvajda 1487-ben kelt ítélet leveléből.

1487. Telegili István erd. alvajda ítéletlevele Göczi Vag Domokosnak és nejének Gyerőfi Borbálának a Gyerőiek ellen folytatott perében *Ered.*

1493. A kolosmonostori convent jelenti Losonezi László és Bélteki Drágfi Bertalan erd. vajdáknak, hogy néhai Farnosi Veres István leányának Annának Kolos vármegyében Valkón, Keleczelen, Ujsaluban, Füldön, Közép-Füldön, Felső-Füldön és Bácson lévő részjószágait ezelőtt 10 esztendővel Bikali Vitéz György erőhatalommal elfoglalta. *Ered.*

1496. A csanádi káptalan bizonyítja, hogy Somkereki Erdélyi Orsolya, néhai Miklós leánya, Berendi Bak Boldizsár ueje, a maga részjószágait Záh, Gerebenes és Rücs Torda vármegyci, Némán, Faragó, Szentmárton és Kis-Nyulas Kolos várm. helységekben Somkereki Jánosnak 115 arany forintért eladtta. *Ered.*

1503. Szentgyörgyi és Bazini Péter országbíró s erd. vajda bizonyítja, hogy előtte Dobokai Bessenyei Miklós záhi, rücs, pagocsi, grebenesi és lekenyei részjószágait Torda vármegyében, s szentmártoni, füzsoni és faragói részjószágait Kolosvármegyében Somkereki Erdélyi Jánosnak 100 arany forintért örökbe vallotta. *Ered.*

1506. Vargyas Tamás császári és szentszéki jegyző előtt Szentgyeli Benedek özvegye Krisztina ilgyvédeket vall. *Ered.*

1518. Róma. Rafael bibornok Szengyeli Ferencznek, a Szengyeli Sz.-Mária egyháza plebanusának bizonyítványt ad, hogy Rómában áldozárrá fölszenteltetett. *Eredeti.*

1535. A szentkirályi paulinus kolostor perjele Vecsei Ántal bizonyítja, hogy Toldalagi Mihály, Barabás fia, s leánytestvére Zsófia és annak férje Borbátvizi János nagy-ercesei jobbágytelkeik felét s ottani halastavokat elcseréltek a szentkirályi kolostor Toldalagon lévő halastavának feléért, s kötelezték magokat, hogy a kolostor Unokán lévő birtokát és jobbágynait védelmezni fogják.

A kolosmonostori convent 1771-diki hiteles átiratában.

1531. Nyílvári Szennyesi László és neje Tordai Eufrosina Bihar

megyei erdő-gyarakról részjóságukat 42 forint elzálogosítják Sásvári Ferencznek és Pethlendi Básthí Mártonnak. *Eredeti.*

1540. jan. 22. Kalova. Örményesi Fiáth Ferencz és Rakoviczai Márton karánsebesi várnagyok a Szlatinai Tar György a karánsebesi kerület szolgabirája bizonyítják, hogy néhai Csarnai Mihály leánya Borbála, most Simoufi István neje, a halmosi és miháldi kerület kilenc megnevezett falujában fekvő részjóságait, melyeket atyjától örökölt, a karáusebesi kerület nemesinek törvényes szokás szerint leányának Katalinnak és vejének karánsebesi nemes Dorka Mihálynak a örököséiknek adta.

I. Rákóczi Györgynek Váradi Szépán Ferencz részére 1649-ben kelt hiteles átiratából. — Ezen átirat egyszerű s hibás másolata után, mely az Országos Levéltárban van, közölte Pesty Frigyes. A Szörényi bánság története. III. köl. 225. l.

1545. ápr. 14. A váradi káptalan bizonyitja, hogy előtte Bodó Anna néhai Bajoni Benedek özvegye a fiai Ferencz, István és János tiltakoztak az ellen, hogy a szontlélei kolostorban lakó paulinus szerzetesek a Szabolcs vármegyei Zám helységében lévő részjóságukat, mely az ösei birtokából hasíttatott ki a elődeik által lelkí üdvökért adományoztatott az említett kolostornak, Hangácsi Régi Kelemennek eladják. *Ered.*

1545. Az augustinianusok perjele: Ferencz bizonyítja, hogy a Remete Sz.-Pál szerzeteseinek a Várad melletti monostorban tartott gyűlése elbatározza, hogy Zám helység felét Szabolcsvármegyében, melyet a Dédes fölötti Szentlélek monostora bir, eladja Bajoni Ferencznek, Istvánnak és Jánosnak 4 év alatt fizetendő 350 forintért. *Ered.*

1548. A váradi káptalan kiváltságlevelé Bajoni Ferencz, István és János részére Zám helység fele részére, melyet a paulinusuktól vásároltak. *Ered.*

1553. A gy.-fehérvári káptalan jelenti Báthori Endre erdélyi vajdának, hogy parancsa szerint Kapudy Köntes Gergely három leányát, Erzsébetet, Csapói Baládfi Lénártmát, Orsolyát, Toldalagi Balázsmat és a hajadou Borbálát vissza akarta igatni a Fejérvármegyei Kapud birtokába, de a beigtatásnak Balassa Menyhárt fegyveresen ellene állott.

A gy.-fehérvári káptalan 1749-diki hiteles átiratában.

1553. Izabella királyné Szengyeli Ferencz szathmári esperestet Monyorói Bánfi Gábor helyébe, ki a kanonokságról leküszönt, gy.-fehérvári kanonokká nevezi ki. *Ered.*

1555. Szeben város tanácsa bizonyítja, hogy Gytchen Gergely szíjgyártó és koiozsvári polgár tiszteles szüléktől származott. *Ered.*

1558. márt. 13. Kolozsvár. Izabella királyné parancsa több megnevezett királyi emberhez, hogy Toldalagi Andrászt és Balázst igtassák be a Vásárhely fölött fekvő szentkirályi paulinus kolostor Nagy-Ercsén lévő részjóságába, melyet ö az említett Toldalagiaknak adományozott.

Pókai Balázs, Ercsei János deák és Csekelaki Gáspár királyi emberek 1558-ban kelt jelentéséből, mely szerint a beigtatás minden

ellenmondás nélkül megtörtént. Ezen jelentős, melyet a gróf Toldalagiak 1779-ben a m.-vásárhelyi kir. tábla előtt eredetiben bemutattak, ekkor kiadott hiteles átiratban megvan a gróf Toldalagi család levéltárában.

1558. Izabella királyné Gyulai Mihálynak és Cserényi Istvánnak adományozta Füskútöt és az erkedi s idai két halastavat. *Ered.*

1571. márt. 28. Prága. Miksa császár levele Harinai Farkas Farashoz, hogy az általa sietve Erdélybe visszaküldött Békes Gáspárt támogassa az új fejedelemi választásánál. *Eredeti, egés útal csonkultau.*

1576. jun. 18. Varsó. Báthori István lengyelkirály és erd. fejedelem tanácsosának, s udvari magyar lovassága főkapitányának Bánfi Györgynek, ki Erdélyből Lengyelországba menetelekor a lovaskiséretet vezette, jutalmul adományozza az általa Kraszna, Kolos, Fejér és Küküllő vármegyékben 12 helységben birt részjóságokból a kinestár számára járó gabona- és bordézsintát.

Aleinzi Gábor kormányszáki registrator által 1735-ben hitelesített másolatban.

1579. Jegyzék arról, hogy Dobó Ferencz miket deputált Vécsről évenként Harinai Ferenczuek és feleségének Pernyeszi Aunának. *Ered.*

1585. aug. 23. Nepolomicz, Báthori István lengyel király címères nemes leveleket ad Kolozsvári Jánosnak a tordai sókamara ispánjának s általa fiainak Mártonnak, Gáspárnak és Imrének. *Ered.*

1585. oct. 22. Kolozsvár. Báthori Zsigmond erd. fejedelem bizonyítja, hogy előtte Petrovai Pekri Gábor és István néhai Pekri Gábornak Csarnai Sárától, később Racsics János nejétől született fiai, Stépán Istvánnal, néhai Vajda Istvánnak néhai Racsics Erzsébettel, néhai Racsics János és néhai Csarnai Sára leányától született fia egymással úgy egyeztek ki, hogy Stépán István a Mibáld városában s a Szörény vármegyei Verenden, Lupusnik és Pluxina helységekben s nemely más pusztákban lévő részjóságait, melyek most Pekri Gábor és István kezénél vannak, azoknak oly föltétellel engedte át, hogy azok jövedelméből neki évenként 40 arany forintot fizessenek; e mellett pedig a szerződő felek, magtalan haláluk esetére, Szörény vármegyei összes birtokaikban egymásnak kölcsönös öröködést biztosítottak.

I. Rákóczi Györgynak 1649-cen Váradi Stépán Ferencz részére kiadott hiteles átiratából.

1585. dec. 21. Sásvári Gergely Telegden kelt végrendelete. *Eredeti, magyarul.*

1585. Magyar-Csesztrén lakó Miske Tamás négy szép lovat vásárol Décsei Mihálytól az inalfalvi határban fekvő 16 hold szántóföldjeért és egy darab szénafüért. *Ered. magyar.*

1586. Tarcsai Pál és Miklós testvérek osztálylevele nemely ékazerek fölött. *Ered. magyar.*

1586. Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem megparancsolja az ország hatóságainak, hogy a rablók által 1586. április 21-én éjjel megölt

Toldalagi Balázs elrabolt javait kerestessék föl és adják meg fiának Jánosnak.

A kolozsvári címzet 1771-iki hitelcs díszkiből.

1588. Báthori Zsigmond az örököslődés nélküli elbalt Olyai Simon mindenütt részjóságát Bihar vármegyében Szent Istvánnak és fiumaradéknak adományozza. *Ered.*

1589. Báthori Zsigmond cigány Vajda Andrásról és fiairól Zádori Nagy Ferencznek és Istvánnak adományozza. *Ered.*

1590. Szathmár-Németi István deák végrendelete, Báthori Zsigmond által megerősítve. *Ered.*

1592. Czibak András gyéresi és lóküházi részjóságát elcséréli Czibak László palotai részjóságával. *Ered.*

1592. Kemény György végrendelete neje Toldalagi Erzsébet részére asszonykldsei és györgysfalvi részjóságairól. *Ered.*

1594. Kemény György végrendelete neje Toroczkai Erzsébet részére gyerő-monostori, oláh-monostori, jákóteleki, bedei és valkai részjóságairól. *Eredeti.*

1594. Báthori Zsigmond Gernyczegei Lőrinczi más néven Szabó Istvánnak egy székely-vásárhelyi házat adományoz. *Ered.*

1594. Báthori Zsigmond a hűtlen Báthori Istvántól elköbözött Kopacselt Bihar vármegyében Szent Istvánnak és fiumaradéknak adományozza. *Ered.*

1594. Becsei János Becekn kelt végrendelete (*ered. magyar.*)

1597. Báthori Zsigmond Csékevadászt a Fekete Körös mellett Szent Istvánnak adományozza. *Ered.*

1598. Géczi Péter, Nagy Ferencz és Sárándi Kristóf osztálya a Likai Péter ingóságai fölött. *Ered.*

1602. Báthori Zsigmond erd. fejedelem adománylevele Egri Györgynak a Szolnok vármegyei Szentmargitára. *Ered.*

1608—1635. Az 1592-ben Báthori Boldissár által Abafáján meg kötött Gyulai Pál abafáji birtokára vonatkozó acták. (4 darab.)

1609. Géczi Péter végrendelete, melylyel Volya nevű pusztáját öccseinek Zádori Nagy Ferencznek hagyja. *Ered.*

1631. máj. 26. Margita, Harinai Farkas Ferencz végrendelete. *Eredeti.*

1638. nov. 24. Semlyó Tanuvallatás Rákóczi György fejedelem parancsára, az iránt, hogy Báni Zsigmond hogyan viselte magát a szalontai ütközetben (1636. oct.) *Ered.*

1639. jul. 23. Toldalagi Mihály és Körösi István követsége alkalmával a portára vitt ajándékok és útköltség jegyzéke.

1644. jan. 24. Szengyeli Ferencz görgényi várkapitány conven-tíója. *Eredeti.*

1645. febr. 13. Zborói udvarban. I. Rákóczi György parancsa Szengyeli Ferencz görgényi kapitánynak. *Ered.*

1645. sept. 11. Stépán Ferencz hitlevele, miðön I. Rákóczi György Tokaj vára alkapitányává kinevezte. *Ered.*

1655. mart. 14. Bizonyítvány, hogy Süköd Mihály Maros székí alkirálybiró a portán lévő erdélyi ház épületére fizetett 178 ft 65 denárt.

1658. okt. 2. Debreczen. II. Rákóczi György parancsa Csík, Gyergyó és Kászon székbe, hogy a Baresai Ákos által Segesvárra hirdetett gyűléstre ne jelenjenek meg. *Ered.*

1689. apr. 20. Görgény. Teleki Mihály parancsa a határazelő hatósághoz, hogy kikiáltott biztosa és sőgora if. Toldalagi János rendelkezése szerint vágassák be a Moldvába vezető szorosokat. *Ered.*

1706. febr. 16. Segesvár. Bizonyítvány, hogy Toldalagi János a hűségeskút József caiszár és király részére letette. *Ered.*

1708. jan. 29. Károly. Károlyi Sándor parancsa Ugocsa vármegyéhez, hogy az Erdélyből kibujdosott rendeket, kiknek ellátásától vonakodott, szállással és élelemmel lássa el. *Ered.*

1710. apr. 15. Szében. Haller János és Weber Péter József caiszár és király nevében kiadott parancsa a 3 frtos hamis arauvak forgalomból kivétele és értékök szerint való beváltása, azontúl pedig elköboztatása iránt. (A parancshoz van mellékelve a hamis aranyakat ábrázoló 4 darab lenyomat.) *Ered.*

1710 körül, M.-Vásárhely. Törvényezési tárgyalás egy kibédi asszony elevenen való elvermélde iránt. *Ered.*

1724. A M.-Vásárhely és Jedd közt fekvő Sásvári praedium batáriára birtokosa Leugyelfalvi Orbán Simonné Baranyai Mária részére.

1745. Nagy-Ajtai Cserei Mihály 79 éves korában sajátkezüleg írt végrendelete 1748-ban és 1751-ben kelt pótlo rendelkezésekkel. *Ered.*

Kolozsvártt, 1887. szept. 18.

A bizottság nevőben és megbízásából

SZABÓ KÁROLY.

A HUNYADVÁRMEGYEI KIRÁNDULÁS. (1887. JUL. 24—31.)

A M. Történelni Társulat két nyári szünet után ismét reudezett egy vidéki kirándulást. S ez alkalommal megint amaz országrészbe tértünk vissza, ahol már két ízben oly gazdag eredménnyel buvárkodtunk.

Társulatunk legelső kirándulása, a kolozsvári, majd egy évtized multával (1879-ben) a marosvásárhely-nagy-szeben-segesvári, feltárta előttünk Erdély levéltárainak s történelmi kincseinek nagy részét; Erdély dél-nyugati szöglete volt az, a melyet társulatunk közvetlen tapasztalásból még nem ismert.

Hunyadvármegye classicus földje, a mely mig egyrészt korszakalkotó világörténelmi események színhelyéül szolgált, másrészt hazánk történetében is nevezetes szerepet játszott s a melyhez a hazai úi kegyelet oly dicső emlékei fűződnek: méltán vonzotta társulatunkat, hogy azt nyári kirándulása színhelyévé válaesza.

De nemcsak a mult kegyeletes emlékei; a jelen kor culturalis törekvései is vonzottak arra a földre, hol a történeti érzék napjaiukban is oly gondosan ápoltatik.

Van Hunyadmegyenek egy a mienkkel rokonczélű egylete: a »Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat.« Ez az egylet aránylag szerény eszközökkel, a kormány csekély támogatásá mellett, egészen öncerejére, a megyéből gyűjtött ügybarátokra s tagtársakra támaszkodva, lelkes vezetőkkel és ügybuzgó munkásokkal az élén — olyan működést fejt ki s oly szép eredményeket mutatott fel eddigelé is, hogy méltányoló elismeréssel és tiszteettel tarozik neki hazai culturánk és irodalmunk minden barátja.

Ez társulat fokozta vágyunkat, hogy megismérjük az ö működési körét s munkálkodásának eddig elért szép eredményeit.

Déva városának és Hunyadmegyenek szives meghívása alkalmat nyújtott társulatunknak emez óhajai megvalósítására. S valóban lelkí-

örömmel gondolhatunk vissza a jól sikerült kirándulásra, mert gazdag tapasztalással és ismeretekkel tűrtünk onnan vissza. Ha levéltári kutatás tekintetében nem is volt oly eredménydús, mint a megelőzők egynémelyike, de az eredmények összeségében méltán sorakozik a legsikerültebb kirándulásokhoz. A tüzetes levéltári kutatás Hunyadmegye területén nem is volt célja királdulásunknak, mert hisz az ottani történelmi és régészeti táraulat évek óta gyűjti az anyagot s lehetőleg kiaknázza a tért s mi úgy szólvan a készre mentünk oda, nem felfedezni és újakat találni, de magunkévá, közkincsesé tenni a már meglévőt s a mellett megismerni azt a földet, melyen a történelem oly nevezetes episodjai játszódtak le a közép- és újkor századai folyamán.

Társulatunk jun. havi vál. ülése, a hunyadmegyei tört. és régészeti társúlattal egyetértve, jul. 24-ére tüzte ki a dévai nagy-gyűlést. A határidőig negyvennél többen jelentkeztek az ország minden részéből. A kirándulás vezetésére társulatunk másodelnöke: gr. Szécsen Antal úr ö exiája kéretett fel, aki azt készségesen elvállalta.

Időközben a krakkai tud. akadémia is elhatározta, hogy miként 1881-ben a sárosmegyei kirándulásra, úgy most is képviselőt küld társulatunk kirándulására, mintegy jelezni akarván ez által különleg is, hogy az a szoros kapcsolat, mely egykor Erdély és Lengyelország között fenállott, élénk tudatában van a lengyel történetíróknak. Képviseltetésével a krakkai Akadémia épen e történelmi összeköttetés buzgó tanulmányozóját, Báthory István történetíróját, dr. Zakrzewski Vincze krakkai egyet. tanárt s a M. tud. Akadémia kültagját bízta meg.

Jul. 23-án, szombaton reggel 8 órakor a magyar államvasút központi indóházánál találkoztak a fővároshól indulók, u. m. gr. Szécsen Antal a társ. másodelnöke, Szilágyi Sándor titkár, s a tisztikarból még Deák Farkas jegyző s a titkúrsegéd; a krakkai akadémia képviselője dr. Zakrzewski Vincze, továbbá Nagy Iván és dr. Csányi Dezső vál., Váczy János és Juhász Béla társ. r. tagok. Torma Károlyt, a kinek a felolvasások sorát kellett volna megnyitnia, sajátállattal nélkülöztük: betegségedése visszatartotta. Útközben többen csatlakoztak a kirándulók törzskarához, u. m. dr. Borovszky Samu, Ercsey Sándor, Széll Farkas és dr. Márki Sándor. — A kirándulók nagyobb része Kolozsvár felől s az erdélyi részekből érkezett. Amonnan gr. Esterházy Kálmán, Brassai Sámuel, dr. Szabó Károly, Kőváry László, Finály Henrik, az ott időzött id. Szinnyey József, Baligó János, Kanyaró Ferencz, Székely Miklós, dr. Szabó Gyula,

Szabó Jenő; Maros-Udsúrhelyről: Konec József, Bihari Sándor, Molnár Zsigmond, Lakatos Sándor, Konec Albert; Székely-Udecarhelyről báro Orbán Balázs és Barabás Domokos; Nagy-Szebenből az ottani levéltárban dolgozott Pettkó Béla; Gyulafejéreírről, az ottani tört. társ. részéről Paál István, Reiner Zsigmond és János.

A Budapestről, Arad felől érkezőket, Hunyadvármegye határallomásán, Zámánál, Barcsay Kálmán aliasán üdvözölte.

Dévára este $\frac{8}{4}$ 10 órakor robogott be vonatunk. Az állomásnál a város intelligentiája előn Isckut Antal polgármester fogadott üdvözlő beszéddel, melyre gr. Székcsen Antal válaszolt. A kirándulásban résztvevő társulati tagokat igazi magyar vendégszeretettel a legelőbbkelő családok szállásolták el. A vendégszeretet gyakorlásában maga a hunyadmegyei tört. társulat elnöke: gr. Kun Géza úr ment legelöl, öt vendéget híván meg közeli maros-németi kastélyába (az elnököt, titkárt, titkársegédét, báro Orbán Balázzat s a krakkai akadémia képrviselőjét), kik a dévai állomástól egyenesen Maros-Németibe mentek ki. -- A Déván maradt tagtársak a már előbb érkeztekkel s a dévai polgársággal még ugyanaz nap este ismerkedési estélyre gyűltek össze.

Másnap, jul. 24-én, vasárnap d. e. 10 órakor a városi »Vigadó« ugytermében tartá meg társulatunk nagy-gyűlését, díszes és nagyszámú közönség jelenlétében.

Gr. Székcsen Antal nyitotta meg a gyűlést nagyszabású értekezéssel »az erdélyi történet és történetírás jelentőségről«, mely nagy tetszéssel fogadtatott s felolvasás után nyomatott példányokban is kiosztatott.

A zajos éljenés lecsilapultával dr. Csányi Dezső ült a felolvasó asztalhoz s a XV. századi Hunyadmegyeiről s a Hunyadiakról tartott felolvasást, melyet nagy érdeklödéssel hallgatott a közönség.

A harmadik felolvasó Szádeczky Lajos volt, aki Mihály vajda erdélyi szerepléséről és politikájáról értekezett, ismertetvén báro Hormuzaki munkáját és ítéletét Mihály vajdáról, a mely sokkal közelebb áll a magyar történetírók álláspontjához, mint hosszúra körülbelül a több lényeges s eddigelé vitás pontban a mi felfogásunkat s ítéletünket igazolja.

Ezután dr. Sólyom-Fekete Ferenc ismertette az általa évek hosszú során át tanulmányozott hunyadmegyei levéltárak anyagát, sok nevezetességet s több címéről nemcs levet mutatván be.

A felolvasások végeztével dr. Zakrzewski Vincze, a krakkai akadémia kiküldötte, adta át megbízónak üdvözetét, meleg szavakkal emlékezvén

meg a történeti kapocsról, mely a magyar és lengyel nemzetet évszázadok solyamán át összeköté s azon óhajtásuknak adott kifejezést, hogy ez a kapocs tudományos téren jövendöre is fentartassák. Végül gr. Esterházy Kálmán üdvözli a történelmi társulatot az erdélyi múzeum-egylet nevében.

A folyólagos során titkár bemutatta Doby Antal tagtársunknak a régi magyar nemesi családokról írt sajtó kész műükját s Borovszky Samu felolvasta annak előszavát. — Azután kijelöltetett még a gróf Toldalagi család raduósfáji levéltára kutatására kiküldendő bizottság.

A nagy gyűlést díszbebéd követte, melyen a két történelmi társulat tagjai kivül Déva városa és Hunyadmegye színejára részt vett, Pogány György főispánnal élükön. Az ebéd alatt érkezett Torma Károly következő távirata társulatuk titkárához :

»Betegségem miatt nem lehettem veletek Dévára, habár kötelesség s szívem vágya egyesülten oda vonzottak. Valahogyan mégis veletek óhajtanák lenni, mondd el tehát neveinben, hogy egy pesti beteg ember szive erősen megdobbant az örömtöl, hogy ö felsége trónjának első lépcsőfokán álló államférfi vezet benneteket és mondott nektek (mint e perczben olvasom) elragadó beszédet ; isten öt soká éltesse ! A szent korona örököse is egészen a mienk, tudományból s magyarságban, a trón átható meleg fénye sugározik tehát minden irányban hazánkra. Barcsay Ábrabám Hunyadmegye egyik nagy fiának szavai jutnak eszembe : »örömnek könyei folyják el szememet, midön virágzni látom nemzetemet !« Még egyet mondj el dévai barátainknak, azt hogy : »előre csak Hunyadmegye !«

A díszbeindről a maga nemében púratlan múzeum megtekintésére indulott a társaság, a melyet Téglás Gábor, a múzeum igazgatója és Király Pál, a Mithras-emlékek jeles tanulmányozója vezetése s magyarázata mellett nagy lelki gyönyörüséggel szemlélt meg. Ottan a romjaiban is imponans vár megtekintésére siettünk s gyönyörködve néztük a hatalmas romokat, az alatta elterülő városkút s köröskörül Hunyadmegye történeti emlékekben gazdag s a természet szépségeivel pazarul megáldott földjét.

Julius 25-én, hétfőn, d. e. 10 órakor a hunyadmegyei történelmi társulat tartotta meg évi közgyűlését, — melyet gr. Kun Géza, a társelnöke eszmegazdag, költői lendületű, s szónoki hévvel szabadon előadott elnöki beszéddel nyitott meg. Utána Kun Róbert olvasta fel titkári jelen-tését a társulat egy évi működéséről. Majd Téglás Gábor tartott a Hunyadmegyei barlangokról előszóbeli előadást, hatalmas rajztáblákkal tévén még szemlélhetoobbé érdekes ismertetését. Kirdly Pál Traján hadjáratáról

és a dák fegyverekről értekezett, mely e téren szerzett széleskörű ismereteiről tett bizonysságot. Majland Oszkár »a mythologiai elemek összebasonlítása a szláv és a római mitologiában« ez. a. tartott érdekes felolvasást. Szinte Gábor a vajdahunyadi görög kath. templom régi lámpáit és füstölöit, Szűcs Sándor pedig a dévai ev. ref. egyház régi kelyheit mutatta be. Az érdekes és változatos programmú közgyűlést folyóügyek tárgyalása fejezte be, melynek folyamáu a társulat tiszttisztelői közfelkiáltással újra megválasztattak; gr. Szécsen Antal tiszteletbeli taggá választatott, br. Orbán Balázs az alapító tagok sorába lépett.

A közgyűlést díszebéd követte gróf Kunn Géza maros-németi kastélyában, melyre a vendégszerető házi gazda társulatunk vál. tagjait is meghívta. A társulat többi tagjai d. u. a vonattal rändültak ki Maros-Németibe, hogy megtekintsék az ottani levéltárt, könyvtárt s a kastély és a park sétányai körül elhelyezett római emlékeket, melyeknek nagyrésze a közeli Veczel, a régi Mitia, római castrumából kerültek elő. A tudományos szemlélőést és buvárkodást gazdag lakoma fejezte be a park százados terebélyes fái alatt, melyek árnyas lombjai alatt nem egyszer pihent Döbrentei, mint a gr. Gyulay fiúk nevelője és Kazinczy Ferencz, miidőn erdélyi útjában ott a gr. Gyulay család barátságát s vendégszeretetét élvezte. minden körülmény hozzájárult, hogy társulatunk tagjai úgy szólvan ott-honosan érezzék ott magukat: a régi irodalmi emlékek, a húzigazda ismeretes előszeretete az irodalom s annak művelői iránt s a grófnő (sz. br. Kemény Vilma) szeretetteljes gondoskodása aina társulat tagjai iránt, melynek első elnöke közeli rokona.

Jul. 26-án, kedden, reggel hosszú kocsi sorral indult a társaság Vajda-Hunyad felé. A város határánál, a magyarosdi hidnál, a polgármester Danilla György fogadta a kirándulókat üdvözlő beszéddel, melyre társulatunk részéről gr. Szécsen elnökünk válaszolt. A vár alsó kapujánál díszes diadalkapu volt felállítva, körülötte Vajda-Hunyad közönsége várta a vendégeket, kiknek érkezését mozsárdurrogás jelezte. A diadalkapu alatt Tornya Sándor kir. járásbíró tartott emelkedett hangúlatú üdvözlő beszédet: »A multba visszatekintve — úgy mond — amott a szirttetön díszlő ősi várnak kapuja, a keresztyén hit és nemzeti szabadság védelmére vívott győztes csatáról visszatért hadúr, a nagy Hunyadi János s sia Mátyás diadalmenete előtt nyilt meg; ma már a magyar történelmi társulat tagjainak a tudomány terén vívott győztes csaták diadalmenete előtt áll nyitva. Amaz a mult, emez a jelen nemzeti nagy-létünket hirdeti! stb.

Gróf Szécsen Antal a szép üdvözlő beszédre a hely magasztos voltához mért kegyeletes szavakkal válaszolt.

Nem lehet feladata e naplószerű kimért jelentésnek a vajdahunyadi vár leírása, vagy amaz érzelmek écasztelése, a melylyel az minden honfi kebelét eltölti s gyönyörködteti. Ezeket az érzelmeket mi, kik hazánk történelmével foglalkozunk, még fokozottabb mértékben kellett hogy érezzük s érezzük is. De azt leírni nem lehet; a mellett a szó hatalma eltörpül. Kegyeletes érzésekktől eltelve jártuk össze a vár termeit, szobáit, melyeknek a restaurálás részben már visszaállította legalább külső fényét, pompáját. A múlt kegycletes emlékein merengő lelkünk illusioját még növelte a *Hajtmann Pál* által gondosan betanított gyermekkar, a mely a vár udvarán felállítva, hazafias dalokat énekelt.

A váról a vasgyár és kötélpálya megtekintésére indult a társaság, melyet ott *Filtsch Károly* bányatanácsos kalauzolt.

Ebéd után, melynél a város vendége volt társulatunk, a görög kath. templomba indultunk, frescoinak, régi okleveleinek és szláv rituális könyveinek megtekintésére. *Pap János* esperes nagy szolgálatkészséggel kalauzolt a megtekintésre igazán érdemes templomban.

A vajdahunyadi úttal jóformán véget is ért kirándulásunk hivatalos része. Többen, kiknek idejük ki volt mérve, elutaztak. A társaság zöme azonban (némely mindegy 25—30-an) folytatta a programba felvett történeti nevezetességű helyek meglátogatását.

Jul. 27-én, szerdán d. e. 10 órakor, elbúcsuztunk Déváról, ahol annyi szivességgel halmoztak el s a vonattal indultunk Hunyadmegye nyugati, majd déli része felé, *Pogány Károly*, orsz. képviselő, *Sólyom-Fekete Ferencz* törv. elnök és a hunyadm. tört. társ. alelnöke, *Téglás Gábor* és *Kún Róbert* társ. titkár vezetése mellett. *Piskin* újabb meglepetésben és kitüntető fogadtatásban részesültünk. A berobogó vonatot a piski vasuti telep zenekara a Hunyadmegyében közkeletű Hunyady-indulóval fogadta. A perronnal az iskolás fiúkból alakított s katonásan felszerelt gárda állott sorfalat, mellettük mecénásuk a derék állomás fönök: *Daruvári Paulc Irán*, a vasúti hivatalnokokkal s nagy közönséggel, kiknek nevébe *Jancsó* piski kath. lelkész lendületes beszéddel üdvözölte a kirándulókat. — A 3 órai időköz a petrosényi vonat indulásáig alkalmat nyújtott Piski megtekintésére s a társaság néhány tagjának, kiket *Fáy Béla* úr vendégeiül meghívott, a közelí *Dédácsra* való kirándulásra.

Dédácsot a magyar irodalom barátai előtt kegyeletesen teszik

Kaziuezy Ferencz kedves csaléjéi, melyek öt e helyhez fűzték. Mily meleg hangon s inekkora boldogság érzetével ír e helyről s az ott töltött napokról Erdélyi Leveleiben (173—177. l.) Iisjúsága elsö ideáljának s már-már jegyesének, — a ki gr. Gyulai Ferencz hitvese lön, — már mint özvegy tiezes matronának volt öt ott vendége, szintén öszülő hajszírtökkel 1816-ban. A parkban kegyelettel ápolják a helyet, ahol öly kedvtelve tartózkodott. A megénekkelt »fekete színű vén szilas sűrű homálya« előtt emlékkő is hirdeti nevét, *tant és pillangó van belevése*. Symbolicus jelentését szives házigazdánk Fáy Béla úr s neje (szüll. Kuun grófnő) magyarázatából értettük meg.

A délután folyamán útunkat tovább folytattuk Piskitől Hunyadmegye szívében, a déli határszél felé. Már feltűnik előttünk a hatalmas havasok hegylánczolata, midön a *Hátszeg-váraljai* állomáshoz érkezünk. Itt is, mint a megyében mindenütt, a legszívélyesebb fogadtatás vár reink. Hátszeg város polgármestere: *Berzán Ambrus* szép tündöklő beezádet tart, melyre *Kőrödy László* válaszol; s azután *Mara* főszolgabíró és *Nemes Sámuel* járásbíró kalauzolása mellett (a ki már dévai gyülesekire elönkbe jött, hogy társulatunkat Hátszeg-vidékére megbívia.) a vidék szébbnél-szebb úri fogatain indulunk a közeli *Óralja-Boldogfalu*ra, a remek románstylű (részben római feliratú és faragott kövekből épült) ös régi templom s annak nagyérdekű fresco-maradványai megtekintésére. A kis oldalú másik nevezetessége a gróf Kendeffy család díszes kastélya. Innen rövid időzés után visszatérünk az elmellőzött *Hátszeg* városkába, e napi útunk végpontjára. A nap hátralevő részét a (ref., kath., görög kath., és görögkeleti) templomok megúszásával s a hátszegiekkel való barátságos ismerkedési estélyivel töltötte el a társaság.

Jul. 28-án, csütörtökön, ritka élvezetes napra virradtunk. A múltak emlékein gyönyörködő lélek alig találhat gazdagabb tért hazánkban vágayai kielégítésére, mint épen a természettől is pazarul megáldott e szép Hátszeg-vidékén. minden falunk, a melyen Váralja felé áthaladunk, megvan a maga nevezetessége. *Farkadin*-ban már lehetetlen észre nem vennünk, hogy *classicus* földön járunk. Itt a Lónyay grófok kastélyának feljárója valóságos antik muzeum. A falba beépítve, sűrűn egymás mellett állanak előtte a római szobrok (bár a forradalmi rombolás nyomaival: kiszúrt szemekkel s letörölt orrokkal.) *Demsus*-on lájtuk a boldogfalvi román templom édes testvérét, tisztán római kövekből építve, egy sziklafalhoz ragasztva. S utazásunk végpontjára *Várhelyen* a régi *Sarnizegethusa* s *Ulpia Trajána*

helyén (ma románul Gredistic) látjuk e me régészeti kincsek forrását, s szemük, szívünk gyönyörködik a régi föváros nagy időkről regelő romjai látásán. Bejárjuk a falut, a körteket, Téglás Gábor megmutatja a magyarízza a castrum maradványait, a füldök feltárt falait, a gyepes téren szerte heverő faragott oszlopokat, megjárjuk az amphitheatrum magas körfalait (közepén most »török-búza« terem), Király Pál megmutatja a régi templomok helyét, hol a keresztyén istenek tisztelete mellett régi pogány isteneiknek is áldoztak a két világ részből összekerült légiók katonái. Valóbau maga Várhely elég anyagot ad a hunyadmegyei tört. és rég. társulatnak a tudományos buvárkodásra; meg is tesznek anyagi erejökhöz képest minden lehetöt a még megmenthető emlékek megóvására. A dévai muzeumot a várhelyi leletekből alkották meg.

Várhelyről sietniink kellett vissza Hátszegre, hogy a délutáni vonattal tovább indulhassunk Petrosény felé. A hátszegvidéki urak közül legtöbb szivességgel és figyelemmel volt kirándulásunk iránt gr. Teleki György úr, aki velük volt mindenütt s csak azzal a föltétellel bocsátotta el ily hamar vendégeit nalánci kastélyából, hogy a petrosényi kirándulás után visszatérnek Koleczvár megúzésére.

Hátszegről ebéd után 4 órakor indáltunk a vonattal Petrosény felé. Ugyanazzal a vonattal érkezett Déváról Barcsay Kálmán alispán és Hollai Artur petrosényi föszolgabíró, az ő vezetésük alatt haladt társaságunk a magyar Semering vadregényes vasutvonala föl a modern ipar nagyszerű telephelye: Petrosénybe.

Petrosényben, a határszeli havasok között, hová esti 7 óra után érkezünk, a munka emberei ép oly szívélyesen fogadtak, akár a sík földön. A bányaegylet zenekarának Hunyady-indulója s a petrosényi derék székey bíró Györke Ferenc üdvözlő beszéde fogadott, melyre br. Orkán Balázs válaszolt. A kirándulásban résztverőket magánházakhoz szállásolták el.

Julius 29-én, pénteken, korán reggel 6 órakor, a vonattal indáltunk a Cetacie Boli hírneves barlang megmánezésére. Györke főbíró s Bösz vasúti főmérnök voltak szíves vezetőink. Kilencz órára visszatérünk Petrosénybe, kocsikra ültünk s nagy társasággal indáltunk a vadregényes Szurdok-szorosba. A mi nagyban a Vaskapu, az kicsiben a Szurdok. A mit ott a Duna, azt a senséges látványú hullámjátékot mutatja itt a Zsil kisebb arányokban. Sötétzöld fenyvesek, vadregényes sziklafalak képezik hozzá a keretet. Magában a szorosban keskeny gyalog ösvény vezet, a melyen végig haladtunk, be egészben Romániába.

Délután a keskeny vágányú helyi vasútra ülvén, *Fitz* bányamérnök vezetése alatt megtekintök a fő bányatelepét (*Petrillán*). Hazánk legnagyobb köszénbányái ezek; mivelésök oly népes és virágzó telepeket hozott létre alig egy évtized multán ott a havasok között. Petrosény, Livazény, Petrilla, szóval az összes bányatelek népességét most már együttvéve 8000 lélekszámról teszik s magában véve mindenik telep egy-egy kis város, az auyagi jólét és cultura számos jeleivel. A bányákat az államtól a brassai részvényekre alakított banya-társaság béreli évi 30,000 frtért; igazgatója *Tallatschek* Ferencz, aki maga bár távol volt, minden intézkedést megtett, hogy társulatunk tagjait szívesen fogadják.

Julius 30-án, szombaton reggel a társaság zöme elútazott. *Piskin* szívelyes búcsút véve dévai barátainktól, Kolozsvár felé folytatta visszatérő útját. *Gyulafejér* várt kiszálltak s a régi fejedelmi székhely nevezetességeit: a várat, a székesegyházat, beune a fejedelmi sarcophágokat, a Batthyányi könyvtárt s a régi káptalani s részben fejedelmi levéltár maradványát tekintették meg.

A társaságnak egy része még egy napig Petrosényben maradt, hogy részt vegyenek a Györke bíró által rendezett havasi kirándulásban, a Bárány (Paring) csúcsra, a mely Petrosény felett több mint 2000^m magasra emelkedik s a honnan gyönyörű kilátás nyílik Kis-Oláhországra, egész a Dunáig, a Szurdok és Vulkán szorosra, a Magyar- és Oláh-Zsil és Zsijecz kies völgyeire, a Retyezátra és Hátszegvidékére s az egész Hunyadmegyére.

Julius 31-én, vasárnap, a társaság ezen része is elútazott Petrosényből, de Hátszegen ott vártaik öket gr. *Teleki György* úr fogatjai s a közeli Nalúczon maga a gróf úr több hátezegi jó ismerőssel (Nemes Samu járásbíró, Veres József aljárásbíró, Fodor Gyula ügyvéd, Dáné Károly) a kikkel együtt indult a társaság — a gróf úr szíves vezetése mellett — a Retyezát lábánál fekvő regényes *Kolczvár* megúzésére. Áthaladtunk a Traján útján s nem sokára elérük a hegység lábánál *Malomvizeit*, a honnan a gr. *Kendeffy* család írja magát. A Kendeffy család ösi törzsfészkében az ottani régiségeket (feliratos római kövek mindenütt vannak itt) megtekintvén, tovább folytattuk útunkat, innen már a hegyek között, Kolczvárra.

A vár maga a lombos sűrű erdő koszorúzta hegyoldal egyik kiszökö szikláján emelkedik. *Kolcz* oláhul *fog-at* jelent s innen a vár neve; mert a szikla, melyen a vár épült, mint egy fog nyulakodik előre. A romban heverő bástyafalakról fenséges kilátás nyílik a hegyek közé s épen szembe a várral a batalmas Retyezátra. A vár alatt elterülő kis oláh falunak van még

egy nevezetes régi romja, a *templom* falai, melyeken díszes fresrok maradványai láthatók; az oltár helyén a földbe süllyedve hatalmas római feliratos követ találtunk s olvastunk le. A falak, hogy mily rég óta hevernek romban, következtethető abból, hogy a falra vésve és irkálva már a XVI. század végéről az 1580—90-es évekből olvasunk neveket, a kiknek viselői a templomot már mint romban heveröt látogatták meg. Megérdemelné ez is műrégészeink figyelmét.

Ez volt utolsó kirándulásunk Hunyadmegye területén, hol a történelmi emlékek varázsa, a természet szépségeitől megaranyozva, kétszeres élvezetben részesít a történetkutatót.

Szép tapasztalással s kellemes emlékekkel távoztunk e megyéből s lelki örömmel fogunk visszagondolni az ott töltött napokra sokáig.

SZÁDECZKY LAJOS.

M. TÖRTÉNELMI TÁRSÚLAT.

A Magyar Történelmi Társulat oct. 6-ikán választmányi ülést tartott. Báró Kemény Gábor a nyári szünet után az előző val. ülést megnyitván, szívélyesen üdvözli a társulatot és szerencsét kiván további működéséhez. Ha végig tekintek — úgy mond — társulatunk működésén, ha lapozgatónk kiadványait, melyek általános képét nyújtják annak, a mint a társulat tesz, mindig lelki gyönyör tölt el. Csak a történeti életrajzokat hozom fel, mennyire kellemes és hasznos olvasmányául szolgál az a nagy közönségnek. Eszenibe jut róla egy öreg angol barátom megjegyzése, aki nyelvünket nem érti jól, pl. az ujságokat nem képes olvasni és a történeti életrajzokat — a mint maga mondja — egészen jól megérti. Ebben a nyilatkozatban nagy dicséret rejlik a mi történetírásunkra nézve. A baladás elvitázhatlan. Odáig jutottunk, hogy olyan nehéz kérdésekben is, mint egy nemzet és nyelv keletkezésének története, határozott ítéletet tudunk immár formálni, mint pl. az oluh nyelv és nemzet megalakulása kérdésében. Nem dicsékvéskép, de buzdításul utalok az eddig elért eredményekre, minden szerecsét kivánok társulatiunk ujonnan kezdődő működéséhez.

A megjelent díszes közönség által zajos eljenzéssel fogadott beszéd után, titkár előadja, hogy jelen gyűlés azért van kizárolag a hunyad-vármegyei kutatások eredményeiuk bemutatására szentelve, mert a kutatásokat nem lehetett oly rövid idő alatt besejézni, hogy az eddigi szokás szerint a zárlést a megye területén lebetett volna megtartani. Ez tudomásul vétetvén elnök felhívja Pettko Bélát, hogy olvassa fel Dr. Sólyom-Fekete Ferencz jelentését. E felolvására Thaly Kálmán néhány megjegyzést tesz, potlékül a marosillyei levéltár amaz adatjához, hogy Petneházy mint ottani birtokos említetik. Petneházy Thüköly Imrének volt ott tiszttartója, és felesége (Kenderessy lány) révén maga is birtokos

lett Illyén, curiát is nyervén ott neje után. A mi az ottaui magyarság elpusztulását illeti, az részben 1703-ban következett be, részben 1707-ben. Rabutin csász. táboruok rácz baddal rakta meg Dobrát, Illyét és a szomszédos helyeket. Rákóczi híve Temesvár és Lippa felöl bejövén Erdélybe, heves ostrommal vették be Tótváradját, Dobrát, Illyét, majd Gyulafejér-várt. S e harczok alatt a ráczság erősen védelmezvén e helyeket, sok magyar elpusztult. Mikor Rabutin másodszor bement Erdélybe 1707-ben, ez volt a második pusztulása az ottaui magyarságnak.

Aztán Szilgyi Sándor olvasta fel jelentését gróf Kuun Géza levél-táráról, s Dr. Szádeczky Lajos Szabó Károly jelentését gróf Tholdalagi Viktoruc raduótfájai levél-táráról. Ezek tudomásul vétetvéni, elhatározatottnak hogy az utóbbi kirándulás alkalmából fejezzessék ki a társulat köszönete : 1. Baross Gábor közinunka a közlekedésügyi miniszter úr öröciájának kedvezményes jegyek engedélyezéseért. 2. Gróf Kuun Gézának családi levél-tárának átengedéséért s a kirándulás sikérének hathatós előmozdításáért. 3. Dr. Sólyom-Fekete Ferencnek, levéltári kutatásai által tett szolgálataiért. 4. A Hunyadvármegyei Történelmi s Régiészeti Társulatnak. 5. Déva városa közönségének. 6. Hunyadvármegye közönségének. 7. Pogány György főispánnak. 8. Barcsay Kálmán alispánnak. 9. Iskutz Antal dévai polgármesternek. 10. Vajda-Hunyad városa közönségének. 11. Tornya Sándor járásbirónak Vajda-Hunyadon. 12. Filtsch Károly bányaigazgatónak. 13. A gör. kath. esperesi hivatalnak Vajda-Hunyadon. 14. Nemes Samu hátszegi járásbirónak. 15. Györke Ferencz városi főbirónak és 16. Hollaki Artur főszolgabirónak Petrosényben. 17. Gr. Teleki Györgynak Nalázon.

Évdíjas tagokúl negyelválasztattak : Ercsey Sándor (Nagy-Szalontán), Parceticz Félix főispán (Ujvidéken) aj. Széll Farkas ; gr. Esterházy Ferencz (Devecser) és báró dr. Radvánszky György (Zólyom) aj. báró Radvánszky Béla ; Mohl Antal plébános (Loretto) aj. Stessel József ; Darvai Mór tanár (Déván) aj. dr. Márki Sándor ; Janó Albert ref. lelkész és Piringer József r. k. esperes (Hátszegen) aj. dr. Szádeczky L. ; Dessewffy József kanonok (Kassán), A m. kir. honv. gyal. feldandár tiszti könyvtára (Szegeden) aj. a titkár ; Konec József állami elemi isk. tanító (Nagy-Selyk) aj. Konec József tanár ; Komáromy Andor (Budapest) aj. Szabó Károly.

Titkár felolvassa Pongrácz Lajos alispán levelét szept. 30-ról, melylyel az Ipolyi Arnold szülőházának emléktáblával való megjelölésre alkalmából Ipolyságon okt. 20-án tartandó emlék-ünnepre meghívja a társulatot. Szilágyi Sándor titkár és Mayláth Béla vár. tag fogják az esetleg még jelentkező választmányi tagokkal képviselni a társulatot.

Végül felolvastatik a pénztárnok jul.—szept. havi jelentése. E szerint

bevétel volt	3,119 frt 49 kr.
kiadás	537 > 90 >

Pénztári maradék 2,581 frt 59 kr.

Rövid s pénztári ügyekkel foglalkozó zárülés után a gyűlés eloszlott.